

סוגיות במנהיגות

מהדורה ניסיונית, שנה"ל תשס"ט

התוכנית להכשרת
מנהיגות צעירה

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של "אבי חי" ישראל ובמסגרת "כל ישראל חברים"

**וצא אבי
ואבא חי**

כל ישראל חברים

ממזרח שמש, מסורת של אחריות חברתית

מיסודה של "אבי חי ישראל" ובמסגרת "כל ישראל חברים"
רחוב יפו 97, בניין כלל, קומה 10 ירושלים 02-6242335

כתבה: ענת יונה

צוות מלווה: ירדנה נחתומי, יפה בניה, אלי ברקת

יועץ: הרב יצחק שוראקי

**תודות על ההארות וההערות של קוראי הגרסא הראשונית:
פרופ' יעקב קופ – מנהל מרכז טאוב לחקר מדיניות חברתית
תמי מולד-חיו – פעילה חברתית**

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של "אבי חי" ישראל ובמסגרת "כל ישראל חברים"

ממזרח שמש, מסורת של אחריות חברתית

מיסודה של "אבי חי ישראל" ובמסגרת "כל ישראל חברים"
רחוב יפו 97, בניין כלל, קומה 10 ירושלים 02-6242335

עיצוב גרפי: ליהי קורן | נערן

תוכן הענינים

	הקדמה
3	לך עם החולמים: מנהיגות יהודית לשינוי חברתי
	שיעור 1
5	מה בוער לי? מה אני רוצה לתקן?
	שיעור 2
15	וירא בסבלותם: כיצד יכול הכאב להניע למנהיגות?
	שיעור 3
23	לך עם החולמים: על חזון ומנהיגות
	שיעור 4
37	מנהיגות ודיבור: איך ליצור דיבור משמעותי עם הקהילה?
	שיעור 5
47	נשים מנהיגות: המודל של מרים
	שיעור 6
59	מנהיגות: אידאל ומציאות

הקדמה לך עם החולמים: מנהיגות יהודית לשינוי חברתי

.....

”כללו של דבר: אין הרבנות אלא משא גדול על שכם הנושא אותנו, כי עד שהאדם יחיד ויושב בתוך עמו מובלע בין האנשים, אינו נתפס אלא על עצמו, כיוון שנתעלה לרבנות שררה - כבר הוא נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כולם ולרעות אותם דעה והשכל, ולהישיר מעשיהם...” רמח”ל (ר' משה חיים לוצאטו), מסילת ישרים, פרק כ”ב

.....

ההתוודעות לסוגיות כואבות בחברה בישראל ולמציאות חברתית שתובעת תיקון מצביעה על הצורך בפעילות ובפעילים אשר יובילו לשינוי חברתי. נושא המנהיגות תופס מקום נכבד בספרות המחקרית והפופולרית. הקריאה ”דרוש מנהיג” חוזרת ועולה בשיח הציבורי.

עם זאת, עבור חלק גדול מאתנו מנהיגות נתפסת לעתים כמונח רחוק, ”גדול” עלינו בכמה מידות. ”אין הרבנות אלא משא גדול על שכם הנושא אותנו”, כותב רמח”ל. המשא הוא גם משא פנימי הכולל חששות, קוֹטֵן אמונה ביכולות שלי לחולל שינוי חברתי, הפחד לחלום ולהגשים את החלום... ועוד. מטרת היחידה ”לך עם החולמים: מנהיגות יהודית לשינוי חברתי” היא לחבר בין המונח הגדול והמופשט ”מנהיגות”, למקום האישי של כל משתתפת ומשתתף בתכנית, ולפרוט אותו לשאלות קונקרטיות המשותפות לכלל העוסקים בעשייה חברתית.

אנו מקווים ומאמינים כי הלימוד וההתוודעות לסוגיות חברתיות ביחידות הקודמות הותירו את המשתתפים בתכנית עם רצון לפעול לתיקון חברתי. שיעורים אלו נועדו לסייע לכל אחת ואחד מהמשתתפים לסלול את הדרך הייחודית להם ליצירת חברה מתוקנת וטובה יותר.

סלילת הדרך דורשת כיוון ויעד לפעולה. היחידה מבליטה את כוחו של החזון לשמש מורה דרך ערכי, המנחה את העשייה החברתית. המחויבות לחזון ולאידאליים היא כוח מניע לתיקון חברתי, והיא תנאי חיוני לפיתוח מנהיגות. לצד זאת, שינוי חברתי אינו נעשה בחלל ריק. הניסיון להגשים את החזון לעתים מתנגש עם המציאות בשטח. היחידה פורשת דילמות והתמודדויות הכרוכות בהגשמתו של החזון ובהובלה של שינוי חברתי, ועומדת על חשיבותם של הדיאלוג ושל פתיחות לתפיסות אחרות. המפגש עם התמודדויות אלו מלווה בחקירה והתבוננות פנימה של הלומדים. בבסיס התבוננות זו עומדת התפיסה שסלילת הדרך לשינוי חברתי ולמנהיגות היא פרי תהליך מתמשך של עשייה ולמידה, מהצלחות כמו גם מכישלונות.

יחידה זו מזמינה את הלומדים לבחון את ההתמודדויות והדילמות הכרוכות בהובלה של שינוי חברתי, ולסלול את הדרך הייחודית להם לשינוי חברתי.

סדר השיעורים:

השיעור הפותח את היחידה, **"מה בוער לי?"**, מזמין את הלומדים לדון בשאלה מהי מנהיגות ולבחון את המקום האישי שלהם כמנהיגים. החשיפה למציאות חברתית שתובעת תיקון מחדדת את הצורך במנהיגות שתפעל לשינוי חברתי.

השיעור השני, **"וירא בסבלותם"**, דן בהתמודדות עם כאב בעשייה החברתית. הסוגיות החברתיות הבוערות בנו קשורות לעתים קרובות לכאב אישי, והוא המניע אותנו לפעול, ליזום, להנהיג שינוי ותיקון בסוגיות האלה. הכאב, כשם שהוא מניע למנהיגות ופעולה, יכול גם לשתק, או להכעיס ולעורר זעם שאינו מנותב לפעולה של תיקון. השיעור עוסק בדרכי התמודדות עם הכאב והפיכתו לכוח מניע למנהיגות.

השיעור השלישי, **"לך עם החולמים"**, נדרש לשאלת מקומו של חזון במנהיגות ובשינוי חברתי. המעבר מהכרה במציאות "בוערת" שתובעת תיקון לעשייה ושינוי חברתי מצריך יצירת חלופה, והיכולת לחלום ולדמיין מציאות אחרת ממלאת אפוא בהקשר זה תפקיד מפתח. עם זאת, לעתים החשש מאכזבה או מהסיכון שניתפס כתלושים מהמציאות עלול להרתיע מלחלום. השיעור בוחן מה מונע מאתנו לחלום וכיצד החלום והחזון יכולים לשמש כוח מניע לשינוי חברתי.

השיעור הרביעי, **"מנהיגות ודיבור"**, שואל כיצד ניתן לפתח דיאלוג ודיבור משמעותי. תאוריות חברתיות רואות בדיאלוג כלי מרכזי לעיצוב התודעה ולהנעה לפעולה. הדיבור הוא בעל מעמד מיוחד גם במסורת היהודית הרואה בו כוח מניע ליצירה ולתיקון. אולם לעתים נתקלים בקשיים ביצירת דיאלוג. ניסיונות להידברות נענים לא אחת בהתנגדות או באדישות. השיעור בוחן את הקשיים ביצירת דיאלוג ואת דרכי ההתמודדות והדילמות הקשורות בכך.

השיעור החמישי, **"נשים מנהיגות: המודל של מרים"**, עוסק גם הוא בדיאלוג - בדיאלוג המיוחד שמרים מנהלת עם בני ישראל, ובמודל המנהיגות שהיא מייצגת. בשיעור נכיר את מרים כמנהיגה המציבה דרך מנהיגותית שונה משל משה, יש אומרים - דרך מנהיגות "נשית". מדרכה של מרים נכליל לסגנון מנהיגות משתף לעומת סגנון מנהיגות יותר היררכי ומשימתי, ונשאל עד כמה חיונית ההבחנה בין המודלים במציאות או אולי ניתן לשלב בין ממדיהם השונים.

השיעור החותם את היחידה, **"מנהיגות: אידאל ומציאות"**, עוסק בשאלת הפער שבין חזון ומציאות. השאיפה למציאות טובה יותר היא כוח מניע משמעותי בעשייה חברתית. עם זאת, הפער בין מה שיש למה שיכול להיות, בין המצוי לרצוי, ומניב ראייה ביקורתית. השיעור מתמודד עם סוגיות ודילמות העולות מן הפער בין אידאל ומציאות: המחירים הכרוכים בראייה ביקורתית של המציאות, תחושות של ניכור ושיפוטיות שמתעוררות בעקבות הקושי לגשר בין אידאל ובין הקיים.

שיעור 1

מה בוער לי?

מה אני רוצה לתקן?

מטרת השיעור:

* לחבר בין המונח "מנהיגות" לבין המקום האישי של המשתתפים.

ההיחשפות לסוגיות חברתיות ולמציאות של אי־שוויון מצביעה על הצורך במנהיגות שתפעל לתיקון ולשינוי חברתי. עם זאת, המונח "מנהיגות" נוטה לעיתים לעורר רתיעה, ונתפס כרחוק ואף יומרני. השיעור פורט את מושג המנהיגות לשאלות קונקרטיות המעסיקות את החברים בקבוצה. בכך הוא מקרב את נושא המנהיגות לכל אחד ואחד מהמשתתפים והופך אותו לרלוונטי עבורם.

השיעור מזמין את הלומדים להתבוננות פנימית אל מול המציאות החברתית: כיצד המודעות לסוגיות חברתיות השפיעה עליהם, ומה הם בוחרים לעשות נוכח העוולות שהם נחשפו אליהן?

מבנה השיעור:

פתיחה: סדנה - פתקים חמים קרים
לימוד קבוצתי: בירה דולקת
אסיף: מה בוער לי?
סיכום

45 דקות
25 דקות
45 דקות
5 דקות

המפגש "מה בוער לי?" פותח את היחידה בנושא מנהיגות. מטרה מרכזית של התכנית היא הכשרת מנהיגות יהודית-חברתית, ושאלה שעולה וחוזרת בתכניות השונות במרכז למנהיגות יהודית היא כיצד להכשיר למנהיגות. מענה לשאלה כיצד מכשירים למנהיגות כרוך במענה לשאלה בסיסית יותר: מהי מנהיגות?

על מנת לענות על השאלה, יקבל כל אחד מן המשתתפים שני פתקים: כחול ואדום. בפתק הכחול יש לרשום שלושה משפטים שעונים על השאלה מהי מנהיגות ברמה הכללית: מה מגדיר מנהיג או מה דרוש לאדם כדי להיות מנהיג.

אחרי מילוי הפתק הכחול עוברים לפתק האדום. פתק זה עוסק בנושא המנהיגות מההיבט האישי: האם אני רואה את עצמי כמנהיג? מדוע? האם מה שעברתי עד כה הכשיר אותי למנהיגות? אם כן - כיצד? אם לא - מה דרוש לי? גם בפתק האדום יש להתייחס בקצרה - שלושה משפטים או שלוש נקודות מרכזיות.

אחרי חמש דקות של מחשבה וכתיבה, נפתח בסבב התייחסויות לשאלות האלה.

.....

לסדנה שתי מטרות. מטרה אחת היא בירור משותף של המונח "מנהיגות" באמצעות הפתק ה"קר". המשתתפים יכולים להאיר על היבטים שונים של המונח. עבור רבים, מנהיגות מתקשרת עם חזון, עם מציאות חלופית טובה יותר. החזון גוזר מטרות ומכתיב סדר יום לפעולה. שאלות שניתן להעלות בהקשר זה הן האם חזון מגובש הוא תנאי לפעולה, או לחלופין מתעצב ומתגבש תוך כדי פעולה. מנהיגות נקשרת לרוב עם פעילות למען ציבור או קבוצה מובחנת. שאלות שעולות בהקשר זה הן האם המנהיג בוחר את הציבור שמטעמו הוא פועל או שהוא נבחר על ידו. האם תוקף המנהיגות הוא פנימי או חיצוני? היבטים נוספים יכולים להתקשר למאפיינים אישיים של המנהיג: כריזמה אישית, יכולת להניע לפעולה, מוסריות של המנהיג וכיו"ב.

מטרה שנייה של הסדנה היא חיבור אישי של המשתתפים לנושא המנהיגות. מנהיגות נתפסת לעתים כמושג רחוק, שאין לו נגיעה אישית למשתתפים. הפתק ה"חם" נועד להפגיש אותם עם נושא המנהיגות ולבחון האם הם תופסים את עצמם כמנהיגים לאור ההגדרה שלהם את המונח מנהיגות בפתק ה"קר": האם הם רואים עצמם כמנהיגים? אם כן - במה? אם לא - מה הם חשים שחסר להם על מנת לראות את עצמם כמנהיגים? ההתייחסות האישית היא גם הזדמנות לבדוק כיצד מה שנלמד עד כה בקבוצה נתפס בהקשר של הכשרה למנהיגות. האם ההתוודעות לסוגיות חברתיות הכשירה אותי למנהיגות (למשל סיעה לי בעיצוב של חזון או בעבודה על עצמי - מיתון שיפוטיות וכדומה).

בקבוצה יכולות לעלות תגובות של בלבול או אף רתיעה מהגדרה עצמית כמנהיג. ההגדרה העצמית כמנהיג עלולה להיתפס מנותקת או יומרנית. חשוב לשקף למשתתפים שיחידה זו נועדה לחבר בין המונח "מנהיגות" שלעתים נתפס כרחוק ו"גדול" לבין המקום שהם נמצאים בו. אפשר לקרב המונח באמצעות דוגמאות קונקרטיות של מנהיגות בתחומים שונים: משפט, חינוך, מגדר ועוד. ניתן לבחון בקבוצה את הדוגמאות שנבחרו: מה גרם למשתתפים להעלות דוגמאות אלו

דווקא, האם הן חולקות מאפיינים משותפים, כך למשל: יזמה והובלה של שינוי, דרך-הסתכלות על המציאות ועוד. מומלץ לבחון כיצד השימוש בדוגמאות קונקרטיות משפיע על המשתתפים: האם הוא מקרב את המונח אליהם או שמא מרחיק אותו? האם הם יכולים להזדהות עם חלק מהמאפיינים (כגון: יזמה, הובלה של שינוי, גם אם בקנה מידה קטן).

דרך נוספת לקרב את המונח היא לשאול על מנהיגות ממעגלים קרובים יותר: הורים, מורים או דמויות קרובות אחרות. מה הופך אותה למנהיגה בעיניהם, כיצד היא פועלת, מה מניע אותה וכדומה.

לימוד קבוצתי

הפתיחה האירה היבטים שונים בנושא מנהיגות ובמקביל העלתה לא מעט שאלות ולבטים: האם מנהיגות היא פועל יוצא של הנעה אישית לפעולה או שהיא מוקנית על ידי גורם חיצוני, האם מנהיגות "נגלית" או מתגבשת ועוד.

דרך לימוד המקורות ננסה להאיר היבטים שונים בסוגיית המנהיגות: כיצד נוצרת מנהיגות? האם יש רגע מכונן בו "נולדת" מנהיגות? ועוד.

הלימוד שלנו כולל שני מקורות. הראשון הוא מדרש מבראשית רבה שדורש מדוע נגלה אלוהים לאברהם בפרשת "לך לך". ההתגלות לאברהם מעוררת תמיהה. התנ"ך אינו מסביר מדוע פנה אלוהים אל אברהם דווקא ובירך אותו. בפרשת "לך לך" לא מובא תיאור או שבח על אברהם שיכול לנמק את הבחירה. המקורות שנקרא יחד מנסים להסביר מדוע נבחר דווקא אברהם.

המקור השני הוא פרשנות של רבי מדרכי יוסף מאיזביצא על המדרש. למעשה יש כאן שרשרת של פרשנויות, כל מקור מגיב למקור שקדם לו, ודרכו מבטא עמדה ותפיסת עולם. נקרא יחד את המקורות ונבחן אלו היבטים בסוגיית המנהיגות עולים מהם (מבקשים מאחד המשתתפים לקרוא תוך עצירות מונחות).

לימוד קבוצתי: "תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג?"

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאֶרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. (בראשית יב, א)

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם: "לֵךְ לך מֵאֶרֶץ" (...)

אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת. אמר: "תאמר שבירה זו ללא מנהיג?" הציץ עליו בעל הבירה ואמר לו: "אני הוא בעל הבירה". כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר: "תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג?" הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: "אני הוא בעל העולם". (בראשית רבה יב, א)

מדרש בראשית רבה נכלל באסופה של ספרי מדרש שנערכו בתקופות שונות ומכונים "מדרש רבה". בראשית רבה כולל דרשות שנאמרו כפי הנראה בציבור. רוב הדרשות מתקשרות לפסוקים מספר בראשית. המדרש מוצא בטקסט של המקרא דברים שאינם משתמעים ממנו במפורש. לדעתו של הדרשן מסתתרות בכתוב לפעמים כל מיני השקפות ואמירות. לפעמים הדרשן משתמש בדרשה רק כאמצעי סגנוני-פיוטי להצגת השקפות. המדרשים כוללים סיפורים, משלים וחידודים לשוניים. במקור נאמרו כנראה דרשות אלה לפני הציבור בבתי כנסת בעלי-פה, ורק אחר-כך הועלו על הכתב. המדרש נערך במאה החמישית או השישית לספירה.

אמר רבי יצחק... - רבי יצחק מפרש את "לך לך" כמשל לאדם שנתקל במסעו בבירה דולקת. מהי בירה דולקת? בירה - עיר, או טירה, ארמון. יש המפרשים בירה דולקת כבירה העולה בלהבות, ויש - כבירה מוארת. **אמר: "תאמר שבירה זו היא ללא מנהיג"** - מראה הבירה הדולקת גורמת לאדם העובר ממקום למקום לתהות על שאלת המנהיגות: האם ייתכן שאין מנהיג לבירה הזאת. מה עומד מאחורי השאלה? הצורך להבין את המציאות, לאתר את מי שאחראי על הבירה. המציאות שהוא רואה מעוררת בו שאלות, צורך לבחון את הדברים בעין ביקורתית, ובעיקר להגיע לשורש הדברים, לגורם האחראי למציאות הזאת. **הציץ עליו בעל הבירה...** שאלתו של האיש נענית בתגובה מצד בעל הבירה. על אף שנראה כי הבירה היא ללא בעלים האחראים לה ולשלמותה, בעל הבירה נוכח ועונה לעובר האורח. **כך לפי שהיה אברהם אבינו...** אברהם אבינו נמשל לאותו עובר אורח. נדודיו בעולם גרמו לו לשאול האם לעולם הזה אין מנהיג, הוא פוקח עיניים ומכיר בעוולות שבמציאות ושואל שאלות.

* מה המשמעות של "בירה דולקת" - בהקשר של המדרש ובהקשר של ימינו?
* מהי תגובת האדם לבירה הדולקת - האם יש היגיון בתגובה שלו? האם הייתם מגיבים כמוהו למראה בירה דולקת?

בשלב זה של הלימוד נפתח לתגובות ספורות בלבד, במטרה לחדד נקודות מרכזיות בלימוד.

ההקשר המידי למדרש בבראשית רבה הוא השאלה שחז"ל מנסים לענות עליה, מה קרה לפני התגלות אלהים לאברהם? מה בכלל גרם להתגלות הזאת? התורה פותחת ב"לך לך" בלי כל הקדמה או הסבר. המדרש מנסה למלא את החסר הזה.

הקשר נוסף הוא סדר הדברים בתורה, שבה פרשת לך לך באה אחרי סיפור דור הפלגה (מגדל בבל). בהמשך נקרא פירוש למדרש המקשר את שתי הפרשיות ומייחס את שאלתו של אברהם למציאות של דור הפלגה. מתוך מציאות זו נובעת השאלה: הייתכן שלעולם הזה אין מנהיג?

על אף ש"בירה דולקת" פתוח לפרשנויות שונות, ההתמקדות שלנו בשיעור היא במשמעות של בירה העולה באש. מראה הבירה הדולקת מתאר בנמשל מציאות שגורמת זעזוע וטלטלה לאברהם. מול המציאות הזו הוא שואל שאלה, הוא רוצה להבין. הוא מחפש את מי ש"ברא" את המציאות של בירה דולקת ומי שאחראי לה. ואז הוא שומע את הציווי: "לך לך".

המשמעות העמוקה של הדברים היא, שלהליכה קודמת שאלה. אתה מוצא את ייעודך אחרי שחיפשת ותהית ושאלת. לשמוע את הציווי האלוהי משמע לקחת אחריות למערכת החברתית שבה אתה פועל, ולא רק לציר הפנימי שבינך לבין

אלוהיך. ההתבוננות של אברהם בעולם שבחוץ, במציאות החברתית, מניעה אותו לצאת מארבע האמות שלו, מארצו וממולדתו ולהתחיל דרך חדשה, ולכן "לך לך מארצך וממולדתך". מתי אתה נקרא? מתי אתה שומע את הצו "לך לך"? אחרי ששאלת על המציאות שסביבך... כאן מתחילה דרכו של אברהם שבהמשך תהיה דרך של צדקה ומשפט.

מומלץ לבחון בקבוצה האם המשתתפים היו נתונים במצבים דומים, שבהם משהו בוער ומתעוררת ההכרה ש"צריך לעשות משהו", אבל גם מתבקש להבין לעומק את המצב, לדעת מי אחראי לו, מה או מי גורם לו. מצבים אלו כרוכים לרוב בהתמודדות עם סוגיות מורכבות שדורשות מענה רחב וארוך-טווח. במצבים אלו מתחדד הצורך במנהיגות, שתוביל את הדרך לשינוי.

פירוש מי השילוח לבראשית רבה מתמקד בתשובת האל לאברהם. נקרא אותו:

נאמר במדרש: "מי הוא בעל הבירה?" וכפי הנראה היה לו לכתבו "הציץ אליו" ולא "הציץ עליו". אך בראות אברהם אבינו עליו השלום את עסק דור הפלגה, זאת יקרא בשם "בירה דולקת", כי היה בעיניו לפלא והרעים בנפשו: מי ברא אלה?

הציץ עליו בעל הבירה, היינו שהשיב עליו הקדוש ברוך הוא: "הלא תראה בעצמך, כי לכל העולם לא יקשה ואין אחד שם על לב לאמור מי עשה זאת, ואך בעיניך ייפלא, ומהרעמות לבך תוכל לשער אשר בוודאי נמצא בורא הסובל כל עלמין וממלא כל עלמין, והוא העיר לבך ונפשך לזה". וזה לשון "עליו" היינו על קושייתנו שזה בעצמו הוא תירוץ מספיק לפנינו. (ר' מרקי יוסף לינער, מי השילוח)

הרב מרדכי יוסף לינער, הוגה חסידי מרכזי במאה ה-19, היה תלמידו של ר' שמחה בונים מפשיסחה, ואחריו של ממשיכו - מנחם מנדל מקוצק. פרש מהנהגתו וייסד את חסידות איזביצא-ראדזין. נולד בטומשוב בשנת תק"ס-תר"ד (1800-1854). מכתביו לא נשאר דבר, אבל נכדו - ר' גרשון העניך (האדמו"ר השלישי), ליקט מדברי תורת סבו וכתב אותם בספר "מי השילוח". על שם הספר הזה, נקרא האדמו"ר הראשון "מי השילוח". (מתוך: ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית)

החסידות היא תנועה יהודית עממית שהתפתחה במזרח אירופה במאה ה'18. את התנועה החסידית יסד ר' ישראל בן אליעזר בעל שם טוב, המכונה בראשי תיבות: הבעש"ט (1700-1760). תורת החסידות מבוססת בעיקר על תורת המסתורין של האר"י ותלמידיו, ויסודותיה הם: דבקות באלוהים, ביטחון באלוהים, גילוי הרוחניות שבחומר, תפילה בהתלהבות עד להתעלות הנפש לימוד תורה לשם יראת שמים, אהבת ישראל, קיום המצוות מתוך שמחה ועוד. מנהיגי התנועה מכונים "צדיק" או "רעב"ץ", ולכל אחד "חצר" משלו. אנשי הממסד הישן, הרבנים, שנקראו "מתנגדים", יצאו כנגדם מסיבות חברתיות ודתיות. (מתוך: "גשר מפעלים חינוכיים")

נאמר במדרש... - פירוש מי השלוח מפרש את הכתוב במדרש בראשית רבה. **וכפי הנראה היה לו לכתבו...** היה צריך לכתוב "הציץ אליו" ולא "עליו". השאלה אינה רק שאלה של ניסוח, אלא משמשת בסיס לחקירה ופרשנות. **אך בראות אברהם...** שאלתו של אברהם, לפי פרשנותו של הרב מרדכי

יוסף, לא נבעה מסקרנות אינטלקטואלית על מנהיגות העולם, אלא מתוך התקוממות על מציאות שנחשף אליה בדור הפלגה. ההתגלות לאברהם מופיעה אחרי הסיפור על דור הפלגה. דור הפלגה הוא כינוי לדור שביקשו לבנות "מגדל וראשו בשמים" (בראשית יא, ד). מסופר שכאשר ראה אלוהים את המגדל הוא בלל את שפתם (קודם דיברו שפה אחת ולאחר מכן דיברו בשפות שונות, כך שלא הבינו איש את רעהו) ובכך נמנעה בניית המגדל (שעל שם כך מכונה "מגדל בבל"). חז"ל פירשו את חטאם של דור הפלגה כפולחן החומריות והאלילות. מי השילוח קושר בין סמיכות הסיפורים לבחירתו של אברהם. אברהם, בדומה לאדם במשל, תוהה על היעדרו של מנהיג שיפעל לתיקון המצב, או - אפשרות אחרת: מבין שלא ייתכן שאין לעולם מנהיג. **הציץ עליו בעל הבירה**... - אלוהים מגיב לשאלה של אברהם ולמעשה משבח אותו על הצובדה שמכל האנשים הוא היחיד שהקשה ושאל מי "בעל העולם". ומתוך השאילה נולד גם הייעוד, החיוב לעשות: לך לך. העדות לקיומו של מנהיג לעולם היא בעצם ההתעוררות של אברהם וההתקוממות שלו נגד המציאות שפגש. **וזה לשון 'עליו'**... - הכוונה שהקב"ה השיב **על** הקושיה שהקשה אברהם ואמר לו, שבתוך הקושיה נמצאת גם התשובה. לכן, על פי מי השילוח, נוקט מדרש רבה לשון "הציץ עליו" ולא "הציץ אליו".

*** מהי הבירה הדולקת על פי מי השילוח?**
*** מדוע נאמר במדרש "הציץ עליו" ולא "הציץ אליו"?**

דניאל אפשטיין (רב ופילוסוף, מתרגם ופרשן של עמנואל לוינאס) הולך בעקבות מי השילוח ומפרש את דבריו במלים אלה:

.....
אברהם התחיל כמו סוקראטס: שואל, תמה, חוקר. ברגע מסוים השאלה מופנית אל אברהם עצמו. הבורא, שנדרש להתגלות, מפנה את תשומת לבו למשמעות המקופלת בשאלתו. מי אתה, השואל? מדוע אתה שואל, כשכולם עוברים לסדר היום? האם שאלתך אינה מוכיחה שאתה הנשאל?
(דניאל אפשטיין, מתוך ההקדמה ל"קריאות תלמודיות חדשות" מאת עמנואל לוינאס)

*** כיצד הופך השואל לנשאל?**

.....
המהלך המוצע כאן הוא פירוש על פירוש: מדרש רבה מפרש את התורה, מי השילוח מפרש את מדרש רבה, ודניאל אפשטיין מפרש את מי השילוח. המהלך ממוקד יותר במנהיגות חברתית מאשר בתאולוגיה, על אף שהדברים קשורים זה בזה במקורות עצמם: אברהם שומע את הציווי "לך לך" - ציווי שהוא נקודת פתיחה למהפכה אמונית חברתית שאברהם יוביל. כך שהמנהיגות טמונה בתוך ההתגלות, מנהיגות בתורת ייעוד.

המדרש בבראשית רבה מייחס את בחירתו של אברהם לחיפוש שלו אחר מנהיג. קודם לפנייתו של האל לאברהם, אברהם חיפש למעשה את האל. החיפוש אחר האל, מנהיג העולם, נבע מתוך חשיפה ל"בירה דולקת", משל לעוולות ולאי-צדק שקיימים בעולם. אלוהים נגלה לאברהם בתגובה לחיפוש שלו ולשאילת השאלות, נגלה אליו ומיד מעביר אליו את הייעוד: להיות מנהיג. לך לך.

דבריו של הרבי מאיזביצא הם פירוש למדרש בבראשית רבה. הוא שואל: מדוע אומר המדרש "הציץ עליו" ולא, כפי שהיינו מצפים, "הציץ אליו"? הביטוי "הציץ עליו" מפורש על ידו כהחזרת השאלה אל אברהם, ובחינה מדוע אברהם בוחר להקשות את הקושיה. עצם היכולת להכיר במציאות התובעת תיקון ולהתרעם עליה, בשעה שהאחרים אדישים לכך, מטילה את האחריות על השואל. השאלה שמפנה אברהם כלפי הבורא מופנית בסופו של דבר כלפי עצמו – מה אני בוחר לעשות נוכח העוולות: לשתוק או לעשות מעשה. החיפוש אחר מנהיג חיצוני, בעל הבירה, מביא לחיפוש פנימי של מנהיגות בתוכי. התוקף של מנהיגות זו אינו מוקנה מטעם מקור חיצוני, אלא מתוך תחושת שליחות פנימית.

פרשנות זו מודגשת וזוכה לפיתוח בדבריו של דניאל אפשטיין בעקבות מי השילוח, והיא מאירה היבט מרכזי בשאלת המנהיגות. מנהיגות נולדת מתוך הכרה בעוול ונכונות לפעול מתוך הכרה זו. המנדט למנהיגות מוקנה מתוקף תחושת שליחות פנימית ומתוך קבלת אחריות אישית לתיקון עוולות. אמנם תרגום הרצון לפעולה ממש הוא תהליך ארוך, אך ראשיתו נעוצה בהנעה וקבלת אחריות אישית לתיקון המציאות.

מתוך כך עולה, שעצם שאילת השאלות נוכח המציאות היא תכונה של מנהיגות. ייחודו של המנהיג הוא בשאילת שאלות שככל הנראה אחרים לא שאלו. הערעור על מה שאצל הזולת נתפס כמובן מאליו או לא בר-שינוי, הוא ייחודה של המנהיגות, או לפחות נקודת ההתחלה שלה.

אסיף

המהלך שעשינו הציג תפיסה שלפיה החיפוש אחר מנהיג חוזר לשאלת האחריות האישית שלי נוכח מציאות ועוולות שאני נתקל בהן. הבירה הדולקת הופכת לבעירה פנימית שמניעה לפעולה. ההנעה למנהיגות מתוארת כפועל יוצא של הכרה במצב שתובע שינוי ותיקון המציאות. נחזיר את הדיון לקבוצה:

* מה בוער לכם?

* מתוך המציאות שאתם חשופים אליה – על מה אתם לא מוכנים לעבור לסדר היום ורוצים לעשות שינוי?

האסיף נועד לחזק את החיבור האישי של המשתתפים לנושא המנהיגות ולכוון את המשתתפים לבנייה ולגיבוש של חזון (במחשבה, בשלב זה). המשתתפים יכולים להגיב בצורה שונה. חלקם באים עם כיוון ברור וחלקם פחות. המטרה באסיף איננה גיבוש סופי אלא עידודם של המשתתפים לעבד תחושות שלהם לאמירה ערכית שתהפוך בהמשך לתכנית פעולה.

כדאי לציין שמטרת המפגשים הקרובים היא לסייע לסלול לכל אחת ואחד דרך אישית וייחודית לו/לה, ולא מתכונת אחידה. המפגשים הבאים יתמקדו בהתבוננות פנימית שתסייע לכל אחד למצוא דרך וחזון שהוא רוצה לפעול על פיו.

עברנו כמה תחנות בלימוד המשותף במפגש הזה. הלימוד נפתח בהתבוננות של אברהם על העולם ובמפגש עם הבעירה מבחוץ. ההתבוננות עוררה הסתייגויות ושאלות על המציאות בה הוא חי. הבעירה בחוץ הדהדה פנימה, והפכה ללהט להבין ולשנות את העולם. התעוררות הבעירה הפנימית היא נקודת־מפנה אצל אברהם. החיפוש אחרי מנהיג לעולם "בחוץ", הביא לגילוי של מנהיגות "מבפנים": גילוי של תודעת שליחות פנימית שמניעה לקבלת אחריות על המתרחש בעולם. קבלת האחריות מתבטאת בניתוח המציאות, בשאילת שאלות ובעיצוב תכנית־פעולה, לצד ההנעה האינטואיטיבית לפעול ולשנות.

התעוררות הלהט והיווצרות תודעת השליחות הפנימית היא תוצר של מסע ממושך שעבר אברהם. החשיפה למציאות "בוערת" לצד הבירור הערכי שמו את אברהם במקום של שאילת שאלות וקבלת אחריות. בד בבד, עם השלמת פרק אחד במסע של אברהם, מתחיל פרק חדש עם שאלות חדשות: מה המשמעות של קבלת האחריות, לאן וכיצד מוביל הלהט להבין ולשנות ועוד. בדומה לאברהם, גם אנחנו מתחילים פרק שבו עולות שאלות חדשות לצד השאלות ששאלנו: לאן אני רוצה להגיע, מה יכול לעזור לי להגיע לשם, או לחלופין, אלו מהמורות צפויות בדרך וכיצד ניתן להתמודד עמן.

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של יאבי חי ישראל ובמסגרת יכל ישראל חברים

מה בוער לי – לימוד קבוצתי: "תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג?"

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמּוֹלֶדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאֶרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. (בראשית יב, א)

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם: "לֵךְ לך מֵאֶרֶץ" (...)

אמר רבי יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת. אמר: "תאמר שבירה זו ללא מנהיג?" הציץ עליו בעל הבירה ואמר לו: "אני הוא בעל הבירה". כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר: "תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג?" הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: "אני הוא בעל העולם". (בראשית רבה יב, א)

* מה המשמעות של "בירה דולקת" – בהקשר של המדרש ובהקשר של ימינו?
* מהי תגובת האדם לבירה הדולקת – האם יש היגיון בתגובה שלו? האם הייתם מגיבים כמוהו למראה בירה דולקת?

מדרש בראשית רבה נכלל באסופה של ספרי מדרש שנערכו בתקופות שונות ומכונים "מדרש רבה". רוב הדרשות מתקשרות לפסוקים מספר בראשית. המדרש מוצא בטקסט של המקרא דברים שאינם משתמעים ממנו במפורש, ולפעמים משתמש בדרשה כאמצעי סגנוני-פיוטי להצגת השקפות. המדרשים כוללים סיפורים, משלים וחיידודים לשוניים. המדרש נערך במאה החמישית או השישית לספירה.

נאמר במדרש: "מי הוא בעל הבירה?" וכפי הנראה היה לו לכתבו "הציץ אליו" ולא "הציץ עליו". אך בראות אברהם אבינו עליו השלום את עסק דור הפלגה, זאת יקרא בשם "בירה דולקת", כי היה בעיניו לפלא והרעים בנפשו: מי ברא אלה?

הציץ עליו בעל הבירה, היינו שהשיב עליו הקדוש ברוך הוא: "הלא תראה בעצמך, כי לכל העולם לא יקשה ואין אחד שם על לב לאמור מי עשה זאת, ואך בעיניך ייפלא, ומהרעמות לבך תוכל לשער אשר בוודאי נמצא בורא הסובל כל עלמין וממלא כל עלמין, והוא העיר לבך ונפשך לזה". וזה לשון "עליו" היינו על קושייתו שזה בעצמו הוא תירוץ מספיק לפניו. (ר' מרכי יוסף לינער, מי השילוח)

* מהי הבירה הדולקת על פי מי השילוח?
* מדוע נאמר במדרש "הציץ עליו" ולא "הציץ אליו"?

הרב מרדכי יוסף לינער, הוגה חסידי מרכזי במאה ה-19, היה תלמידו של ר' שמחה בונים מפשיסחה, ואחריו של ממשיכו - מנחם מנדל מקוצק. פרש מהנהגתו וייסד את חסידות איזביצא-ראדזין. נולד בטומושוב בשנת תק"ס-תר"ד (1854-1800). מכתביו לא נשאר דבר, אבל נכדו - ר' גרשון העניך, ליקט מדברי תורת סבו וכתב אותם בספר "מי השילוח". (מתוך: ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית)

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של יאבי חי ישראל ובמסגרת 'כל ישראל חברים'

.....
אברהם התחיל כמו סוקראטס: שואל, תמה, חוקר. ברגע מסוים השאלה מופנית
אל אברהם עצמו. הבורא, שנדרש להתגלות, מפנה את תשומת לבו למשמעות
המקופלת בשאלתו. מי אתה, השואל? מדוע אתה שואל, כשכולם עוברים
לסדר היום? האם שאלתך אינה מוכיחה שאתה הנשאל?
(דניאל אפשטיין, מתוך ההקדמה ל"קריאות תלמודיות חדשות" מאת עמנואל לוינאס)
.....

* כיצד הופך השואל לנשאל?

דניאל אפשטיין רב ופילוסוף, מתרגם ופרשן של עמנואל לוינאס.

שיעור 2

וירא בסבלותם: כיצד יכול הכאב להניע למנהיגות?

מטרת השיעור:

* לבחון תגובות שונות להתמודדות עם כאב, וכיצד ניתן להשתמש בו כגורם מניע למנהיגות.

הסוגיות החברתיות הנוצרות בנו קשורות לעתים קרובות לכאב אישי, והוא המניע אותנו לפעול, ליזום, להנהיג שינוי ותיקון בסוגיות האלה. הכאב, כשם שהוא מניע למנהיגות ופעולה, יכול גם לשתק, או להכעיס ולעורר זעם שאינו מנותב לפעולה של תיקון.

מתי הכאב מניע לפעולה של מנהיגות ומתי הוא משתק?

האם נכון לפעול מתוך כאב, או שמא עדיף להרחיק אותו כדי שלא "פריע"?

כיצד נעבד את הכאב כך שיהפוך למקור של עשייה למען אחרים ולמען החברה? בשאלות אלה נעסוק במפגש הזה.

מבנה השיעור:

30 דקות
40 דקות
45 דקות
5 דקות

פתיחה
לימוד בחברותא: "וירא בסבלותם"
אסיף
סיכום

המפגש יעסוק בכאב וכיצד הוא יכול להניע למנהיגות. במפגשים שלנו התוודענו לסוגיות חברתיות שהעלו לא אחת תחושות של כאב ותסכול. אני מאמינה שכל אחד ואחת מהיושבים כאן נחשף לכאב גם מחוץ לקבוצה: בחיים הפרטיים, בעשייה החברתית ועוד. נפתח את המפגש בהצבת סימן שאלה על הקשר בין כאב ועשייה חברתית. האם הכאב אכן מניע לפעולה, או לחלופין - עלול דווקא לעצור או לשתק?

נפתח את הדיון מהמקום האישי. האם תוכלו לשתף בחוויות אישיות שלכם: לאן הכאב הוביל אתכם? האם הכאב היה גורם שעצר אתכם, או לחלופין גורם שהניע אתכם לפעולה?

רצוי לתת כמה דקות למחשבה לפני שפותחים את הדיון וכן לחלק כלי כתיבה לפי הצורך, כדי לאפשר לכל אחד מחברי הקבוצה לעבד את הדברים. אפשר לנהל את הדיון בסבב לפי סדר הישיבה או באופן ספונטני.

מטרת הפתיחה היא כפולה. מחד גיסא, הפתיחה נועדה לחבר את המשתתפים רגשית לנושא ולהעמיק את ההיכרות בין חברי הקבוצה. מאידך גיסא, החוויות האישיות מעלות נקודות להתייחסות על הכאב כגורם מניע או בולם, המשמשות אותנו כפתיח ללימוד. המפגש עם הכאב יכול להניע אותנו לפעולה. הרצון למנוע את הכאב מדרבן אותנו לפעול למען תיקון המציאות. החשיפה לכאב יכולה לטעת בנו את התחושה ש"ככה אי אפשר להמשיך ושחייבים לעשות משהו", ולהוליד דחף לנקוט פעולה ולשנות. לחלופין, המפגש עם הכאב עלול לבלום אותנו בדרכים שונות. הכאב עלול להוביל לייאוש ובעקבות כך לפסיביות ולהימנעות מפעולה. לעתים נוצר רושם שהמציאות אינה ניתנת לשינוי או שהמאמצים לשנותה הם סיוזיפיים ואינם נותנים פרי. התחושה של חוסר-אונים יכולה גם לעורר כעס ומרירות. הכעס יכול להיות על המציאות או העולם שאנו חיים בו או שלעתים הכעס עשוי להיות מופנה כלפי מי שמעורר בנו את האמפתיה לכאב (קרובים מעיירות-פיתוח, עניים שנמצאים במעגליות של מצוקה) ולהביא לריחוק או לניכור ולשיפוטיות.

החוויות של משתתפים בקבוצה יכולות להצביע על כך שההבחנה בין כאב כגורם שהניע אותם לכאב כגורם שבלם אותם אינה חדה, וכי ההשפעות המנוגדות של הכאב יכולות לחול אף בו-זמנית. האמביוולנטיות שנולדת מהכאב יכולה לבוא לידי ביטוי גם ביחס לאנשים שמעוררים בנו אמפתיה לכאב: מצד אחד, רצון במגע שנולד מתוך ההשתתפות בכאב והשאיפה לתיקון המציאות, ומצד אחר רצון להתרחק שנולד בשל כעס או מהקושי לשאת את הכאב. בלימוד נידרש לאמביוולנטיות שנובעת מהכאב וננסה לעמוד על גורמים שמביאים לתגובות שונות לכאב.

לימוד בחברותא

בלימוד היום נדון בתגובות שונות לכאב. דף הלימוד מכיל ארבעה מקורות: המקור הראשון הוא מדרש אגדה המספר על עמרם, אביו של משה. המקור השני לקוח מהתלמוד הבבלי ומספר על רבי מאיר ושכניו, והמקור האחרון הוא מדרש אגדה משמות רבה. מקורות אלו מציגים תגובות שונות לכאב שמניעות לפעולה. בלימוד אנו נתמקד בתפיסות שונות של המציאות שמביאות לתגובות שונות לכאב ולהשלכות שנגזרות מהן. לצורך הלימוד נתחלק לחברותא. כל חברותא תלמד את דף המקורות ותענה על השאלות בדף הלימוד. אחרי הלימוד נתכנס חזרה לאסיף.

לימוד בחברותא: "וירא בסבלותם"

"וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" (שמות ב, א). להיכן הלך?

אמר רב יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: עמרם גדול הדור היה, כיוון שראה שאמר פרעה הרשע: "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו", אמר: "לשווא אנו עמלים". עמד וגירש את אשתו. עמדו כולם וגירשו את נשותיהם. אמרה לו בתו: "אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. שפרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת בעולם הזה ולעולם הבא. פרעה הרשע ספק גזרתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקיימת"...עמד והחזיר את אשתו. עמדו כולם והחזירו נשותיהם. (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת סוטה יב, ע"א)

אותם בריונים שהיו בשכנותו של רבי מאיר והיו מצערים אותו הרבה, היה רבי מאיר מבקש עליהם רחמים שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו: "מה עלה על דעתך? משום שכתוב 'ייתמו חטאים' (תהילים קד), האם כתוב 'חוטאים'? 'חטאים' כתוב. ועוד, רד לסוף הפסוק שבו כתוב 'ורשעים עוד אינם'. בקש רחמים עליהם שיחזרו בתשובה". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת ברכות י, ע"א)

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות, פרק ב, פסוק יא) - מהו "וירא"? שהיה רואה בסבלותם ובוכה...והיה נותן על כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהם... דבר אחר: "וירא בסבלותם" - ראה שאין להם מנוחה. הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. אמר לו: "לך ועשה להן כמו שתאמר". הלך משה ותיקן להם את יום השבת לנוח. (שמות רבה, פרשה א, סימן כז"כ)

שמות רבה - מדרש אגדה על ספר שמות, כנראה מראשית ימי הביניים. המדרש בנוי משני חלקים שונים: החלק הראשון הוא פירוש מדרשי לכל פסוקי התורה שבפרקים א"ב. בעל המדרש התבסס על אחת המהדורות של מדרש תנחומא, הוסיף גם ממדרשים אחרים ומהתלמוד הבבלי, והתאים את לשונם לסגנון מדרשי ארץ ישראל. החלק השני, לפרקים יב"מ, נערך על ידי מִסְדֵּר אַחֵר, והוא כולל דְּרָשׁוֹת שלמות רק על התחלות הַסְּדָרִים (הַפְּרָשׁוֹת). הדרשות לוקטו ממקורות שונים, מאוחרים יותר, ונראה שנערכו במאה התשיעית או העשירית לספירה. שני החלקים חוברו למדרש אחד על ידי עורך במאה ה-11. (מתוך: "גשר - מפעלים חינוכיים")

* מהם מוקדי הכאב במקורות שלהלן?

* למה הוביל הכאב?

* כיצד תפיסת העולם של כל אחת מהדמויות משפיעה על האופן שבו היא מגיבה לכאב?

המקורות מציגים דמויות שונות שכל אחת מתמודדת אחרת עם הכאב. כאבו של עמרם על גזרתו של פרעה מביא אותו לגרש את אשתו. הנימוק שלו לגירושין, "לשווא אנו עמלים", מעיד על רגשי ייאוש וחוסר-אונים. הוא אינו רואה טעם בעשייה במציאות הקיימת ובוחר בפסיביות. מרים כואבת את גזרתו של פרעה ואת גזרתו של אביה. הכאב שלה מביא אותה לדיאלוג עם אביה (על אף שהוא גורם לכאבה) שבו היא מציגה תפיסה אחרת של המציאות במטרה להפוך את דעתו. צערו של רבי מאיר מביא אותו לבקש מיתה על הבריונים שבשכנותו. אפשר לפרש את הצער של רבי מאיר באופנים שונים: צער שגרמו לו הבריונים (הקנטות, תגרות וכיו"ב), או צער על אופן התנהגותם השפלה. הניסוח בגמרא, "ביקש עליהם רחמים שימותו", מעיד שאין המדובר רק בצער אישי. בקשת מותם של הבריונים יכולה לנבוע גם מכעס שהתעורר ברבי מאיר כתוצאה מהכאב. תגובתה של ברוריה אשתו לבקשתו של רבי מאיר יכולה לנבוע מכך שהיא אינה כואבת את מעשי הבריונות. כיוון שהיא אינה מונעת על-ידי הרגש היא מסוגלת לנתח באופן שקול ומחושב את מעשי הבריונות. מאידך גיסא, ניתן לפרש את תגובתה כהשתתפות בכאבו של רבי מאיר. אולם תפיסתה את המציאות היא שמאפשרת לה לעבד את הכאב ולהציע פתרון מסוג אחר לבעיית הבריונות.

יש לשים לב שנוסף על הדמויות שמשמיעות את קולן בטקסט (עמרם, מרים, רבי מאיר, ברוריה ומשה), ישנן דמויות שקולן מושקע וכאבן לא בא לידי ביטוי. ניתן לאתר מוקד של כאב בדמותה של יוכבד שקולה נפקד מהמקור הראשון (כמו גם קולותיהם של יתר נשות ישראל ובעליהם). ייתכן כי האלמנט-קולה גם היא תגובה לכאב: הכאב הוביל אותה לשתיקה. הבריונים, שכניו של רבי מאיר, מופיעים בטקסט כמי שגורמים את הכאב, אולם ייתכן כי הבריונות עצמה היא ביטוי לכאבם-שלהם, שיכול להיגרם בגין הזנחה חברתית, הוקעה שלהם על-ידי הסביבה וכיו"ב.

שני המקורות הראשונים מציגים תפיסה של המציאות שמאפשרת לעבד את הכאב לכוח מניע לפעולה. מרים, בתו של עמרם, משקפת לו את ההשלכות של הפסיביות וההימנעות מעשייה. גם אם גזרתו של פרעה קשה, הגזרה של הייאוש קשה עוד יותר משום שהיא טוטלית. הפסיביות סותמת את הגולל על תיקון המציאות. ברוריה, אשתו של רבי מאיר, משקפת לו שכאבו נגרם בשל התנהגות הבריונים ולא בשל הבריונים עצמם. כאבו וכעסו הם בגין תופעת הבריונות שאותה יש למגר, ולא את האנשים. היא מציגה ראייה רב-ממדית של הבריונים: הבריונים הם בני-אדם שנוקטים מעשי בריונות, אך יש בהם פוטנציאל להיות אנשים מוסריים. הן ברוריה

הן מרים מציגות תפיסה דינמית ולא סטטית של המציאות ופועלות מתוך הנחה שלעולם הזה יש תקנה. הנחה זו מוצאת ביטוי בפעולת התוכחה שלהן. גם הן, בדומה לעמרם ורבי מאיר, מחזיקות באידאל של עולם טוב יותר, אולם יתרוןן הוא שהן מצליחות לבנות גשר לעולם טוב יותר מהעולם בו הן נמצאות (אפשר לפרש זאת כבנייה של חזון), בלי שהפער בין שתי העולמות ישבית אותן – אם מייאוש, אם מכעס. בפתירה ציינו כי יכולה להיות אמביוולנטיות בהנעה מכאב, וקיום בו-זמני של השפעות מנוגדות. ייתכן כי אחת הסיבות לאמביוולנטיות זו מקורה בפער בין המציאות שאנו שואפים אליה ומכירים באפשרות קיומה ובין המציאות עמה אנו מתמודדים בחיי היומיום. הכאב, אינטואיטיבית, משמש תזכורת שיכול להיות עולם טוב יותר, אך בד בבד מצביע על הפער בינו לבין העולם הזה.

המקור האחרון, מדרש האגדה על משה רבנו, מתאר כיצד הכאב משמש מניע לפעולה. המקור מתאר מספר תגובות אפשריות לכאב. תגובה אחת היא הזדהות עם הכאב ובכי. תגובה זו של הפנמת הכאב אינה מביאה לפעולה בשלב ראשון, אלא להשתתפות בכאבם של בני ישראל. תגובה שנייה היא סיוע אישי לבני ישראל, משה נושא עמם בסבלותם. משה פועל מתוך דחף אינטואיטיבי להיחלץ לעזרת בני ישראל ולסייע להם. ההזדהות וההפנמה המלאה של הכאב מביאה לעזרה אך לא לפתרון או תיקון של המציאות.

פירוש אחר שמציע המדרש ל"וירא בסבלותם" הוא בתיקון השבת. ניתן לראות בפעולה זו פנים אחרות של משה הפועל מתוך ניתוח שכלתני שמביא אותו לתגובה שקולה ומחושבת (הוא פונה לפרעה בטיעון כלכלי). מקור זה מעלה שאלות האם הכאב וההזדהות עמו יכולה להביא לפתרון או רק לעזרה. מאידך גיסא, ניתן לראות את תיקון השבת כפעולה שמונעת מכוח הכאב, אך מוצאת ביטוי בצעד פוליטי. מקור זה גם מעלה שאלות על אופי ההנעה – לאן צריכה להיות מכוונת ההנעה: רמה אישית או פוליטית, שאלות שתישארנה פתוחות בשלב זה.

אסיף

דף הלימוד הציג דמויות שונות, שכל אחת מתמודדת עם הכאב בדרכה. יש דמויות שקולן מופיע בבירור בטקסט: עמרם, מרים, רבי מאיר, ברוריה, הדמות של משה כמי שמזדהה עם כאבם של בני ישראל ומסייע להם אינטואיטיבית, ומשה שמתקין את השבת. נוסף על אלו, ישנן דמויות שקולן לא נשמע בטקסט, אך גם הן כואבות, כגון: יוכבד, הבריונים, בני ישראל. אני מבקשת מכל משתתפת ומשתתף לבחור דמות אחת. הדמות צריכה להיות דמות שמדברת אלי – אפשר לבחור דמות שאני מזדהה עמה, דמות שאני חולק עליה, דמות שמעוררת בי "אנטי" וכו'. ההצגה של הדמות שבחרתם צריכה לכלול שני דברים. אחד, הסבר על הדמות: כיצד אני מבין את הדמות, והשני – מה המקום שלי מול הדמות: מה היא מעוררת בי, מה יחסי אליה, מדוע אני מזדהה או לא מזדהה עמה וכל דבר אחר שברצונכם להוסיף בהקשר זה. ניקח כמה דקות למחשבה, ונפתח לסבב.

.....
מטרת האסיף היא לתת למשתתפים מקום בעיבוד הלימוד ובחיבור האישי אליו.
גם אם חלק מהמשתתפים בוחרים אותה דמות, חשוב שכל אחד יציג כיצד הוא
תופס אותה, ומה החיבור שלו אליה.
.....

סיכום

שיעור זה עסק בהתמודדות עם כאב וביכולת שלו לשמש כוח מניע למנהיגות. פתחנו את היחידה על מנהיגות בשאלה "מה בוער לי?", אלו מצוקות או עוולות אני רואה ורוצה לפעול לתיקון. בלימוד על הבירה הבוערת ראינו כי הכאב יכול לשמש כוח מניע לשינוי. שיעור זה הצביע על מצבים בהם הכאב עלול לשתק או לדכא פעולה, וראינו דרכים להתמודד עם הכאב כדי שלא ישתק את הפעולה. בלימוד בחברותא דנו בהתמודדות עם הכאב ברמה האישית, ו"לנהל" רגשות כך שיוכלו לשמש גורם מניע ולא משתק. אולם אחד האתגרים העומדים בפני מנהיג הוא היכולת להניע אחרים לפעולה ולא להסתפק רק בהתמודדות האישית.

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של 'אבי חי' ישראל ובמסגרת 'כל ישראל חברים'

לימוד בחברותא: "וירא בסבלותם"

"וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" (שמות ב, א). להיכן הלך?

אמר רב יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: עמרם גדול הדור היה, כיוון שראה שאמר פרעה הרשע: "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו", אמר: "לשווא אנו עמלים". עמד וגירש את אשתו. עמדו כולם וגירשו את נשותיהם. אמרה לו בתו: "אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. שפרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת בעולם הזה ולעולם הבא. פרעה הרשע ספק גזרתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקיימת"... עמד והחזיר את אשתו. עמדו כולם והחזירו נשותיהם.

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת סוטה יב, ע"א)

אותם בריונים שהיו בשכנותו של רבי מאיר והיו מצערים אותו הרבה, היה רבי מאיר מבקש עליהם רחמים שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו: "מה עלה על דעתך? משום שכתוב 'ייתמו חטאים' (תהילים קד), האם כתוב 'חוטאים'? 'חטאים' כתוב. ועוד, רד לסוף הפסוק שבו כתוב 'ורשעים עוד אינם'. בקש רחמים עליהם שיחזרו בתשובה".

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת ברכות י, ע"א)

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות, פרק ב, פסוק יא) - מהו "וירא"? שהיה רואה בסבלותם ובוכה... והיה נותן על כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהם... דבר אחר: "וירא בסבלותם" - ראה שאין להם מנוחה. הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. אמר לו: "לך ועשה להן כמו שתאמר". הלך משה ותיקן להם את יום השבת לנוח. (שמות רבה, פרשה א, סימן כז-כח)

שמות רבה - מדרש אגדה על ספר שמות, כנראה מראשית ימי הביניים. המדרש בנוי משני חלקים שונים: החלק הראשון הוא פירוש מדרשי לכל פסוקי התורה שבפרקים א"ב. בעל המדרש התבסס על אחת המהדורות של מדרש תנחומא, הוסיף גם ממדרשים אחרים ומהתלמוד הבבלי, והתאים את לשונם לסגנון מדרשי ארץ ישראל. החלק השני, לפרקים יב"ג, נערך על ידי מִסְדֵּר אחר, והוא כולל דְּרָשׁוֹת שלמות רק על התחלות הַסְּדָרִים (הַפְּרָשׁוֹת). הדרשות לוקטו ממקורות שונים, מאוחרים יותר, ונראה שנערכו במאה התשיעית או העשירית לספירה. שני החלקים חוברו למדרש אחד על ידי עורך במאה ה-11. (מתוך: גשר - מפעלים חינוכיים)

* מהם מוקדי הכאב במקורות שלהלן?

* למה הוביל הכאב?

* כיצד תפיסת העולם של כל אחת מהדמויות משפיעה על האופן שבו היא מגיבה לכאב?

לך עם החולמים: על חזון ומנהיגות

מטרות השיעור:

- * להצביע על הזיקה בין חזון ומנהיגות.
- * לעמוד על גורמים המאפשרים לתרגם את החלום לשפת המעשה.

היכולת לחלום ולדמיין מציאות טובה יותר היא חוליית מפתח במעבר מהכרה במציאות "בוערת" לעשייה ולשינוי חברתי. מחקרים רבים מצביעים על החזון כתנאי חיוני להיווצרות מנהיגות, ככוח מניע וככלי השפעה. עם זאת, לא אחת אנו נמנעים מללכת בעקבות החלום. ייתכנו סיבות שונות להימנעות: חשש מאכזבה, פקפוק ביכולות האישיות שלנו, או בידע ובכלים העומדים לרשותנו. הקושי לתת "קריאת כיוון" לפעולה הולך וגובר נוכח מציאות של איזודאות והתמודדות עם מורכבות.

במהלך השיעור נבחן מה מאפשר לתרגם חלום לשפת המעשה ולהפוך אותו לאבן דרך בשינוי חברתי. השיעור מפגיש את הלומדים עם המונחים "חלום" ו"חזון", ומתמודד עם סוגיות הקשורות בגיבוש של חזון: מה מרתיע אותנו מלחלום, כיצד ניתן לגבש חזון גם בתנאים של אי ודאות, כיצד החזון יכול לשמש גורם מניע לפעולה ועוד.

מבנה השיעור:

5 דקות	פתיחה: הצגת נושא המפגש
35 דקות	סדנה: לך עם החולמים
30 דקות	לימוד קבוצתי: "כל החלומות הולכים אחר הפה"
40 דקות	לימוד קבוצתי: מחלום לחזון
10 דקות	סיכום

פתיחה: הצגת נושא המפגש

לאחר שפתחנו בשאלה "מה בוער לי", ננסה במפגש הזה לבחון האם וכיצד תחושת ה"בעירה" יכולה לשמש נקודת מוצא לשינוי חברתי ולעשייה. איך אנחנו עוברים מההכרה במה שלא צריך להיות, למה שנכון שיהיה.

נקרא קטע מתוך נאום של מרטין לותר קינג (מומלץ להביא הקלטה של הנאום המקורי):

יש לי חלום, שיום אחד האומה הזאת תתרומם ותגשים את המשמעות האמיתית של אמונתה: אנו מחזיקים באמיתות האלה כעדות עצמית לכך שכל בני האדם נבראו שווים. יש לי חלום, שיום אחד בניהם של עבדים לשעבר ובניהם של בעלי עבדים לשעבר יוכלו להסב יחד סביב שולחן האחוזה... ועם האמונה הזאת נהיה מסוגלים לעבוד יחד, להתפלל יחד, להיאבק יחד, להתייצב למען החופש יחד, בידענו שנהיה חופשיים יום אחד...

מרטין לותר קינג היה מנהיג אפרו-אמריקני ולוחם למען זכויות אדם בארה"ב בשנות החמישים והשישים (הוא נרצח בידי מתנקש ב-1968). הוא נאבק נגד ההפרדה הגזעית שהייתה נהוגה בארה"ב בשנים אלו. ההפרדה באה לידי ביטוי בתחומים שונים: הפרדה בין מסעדות ומקומות בילוי השמורים ל"לבנים בלבד", הפרדה במערכת החינוך הציבורית ואפליה בשוק העבודה על רקע גזע או מוצא אתני. הקטע שקראנו לקוח מתוך נאום שנשא בהפגנה למען זכויות אדם שנערכה בוושינגטון.

הביטוי "יש לי חלום" ("I have a dream") הוא ביטוי המזוהה עם הנאום, שהפך לסמלו של המאבק על זכויות האזרח בארה"ב. היכולת לחלום ולדמיין מציאות טובה יותר שימשה חוליית-מפתח במעבר מה"בעירה" בגין הגזענות והאפליה למאבק ולשינוי חברתי. במפגש הזה נדבר על חלום והמקום שלו במנהיגות ובשינוי חברתי.

סדנה: לך עם החולמים

נפתח את הדיון על חלום ושינוי חברתי בנקודת המבט האישית של כל אחד מכם. כזרז למחשבה, נקרא יחד קטע מתוך מכתב שכתב סמי שלום שטרית לשר החינוך (מבקשים מאחד המשתתפים לקרוא):

לך עם החולמים

אני מבקש לחדור לרגעים מספר לתוך ראשו של שר חינוך מתוסכל בישראל (כל שר חינוך) ולנסות על רקע התמונה הקשה, העגומה מאוד של החינוך בשכונות, בכפרים ובערי הפיתוח, לאחר כישלונות מרים של המדינה, לנסות ולחלום על נס, על תפנית מפתיעה, שתוציא את העגלה האומללה הזאת על דרך המלך.

על מה הייתי חולם? על שר אוצר שישפוך עלי כספים רבים? אולי בחלומי היו יורדות כמו טיפות מן השמים אינספור שעות תקן על הארץ הטובה? ואולי הייתי חולם על השתלמויות וסדנאות מורים לרוב? ואולי על מחשב נישא לכל תלמיד? או על מנכ"ל שמבצע את מדיניותי? אולי? אבל כל אלה תוספות מן המוכר, עוד ועוד מן הידוע, ואני צריך רוח רעננה, משהו אחר ומפתיע.... (סמי שלום שטרית, המהפכה האשכנזית מתה, עמ' 90-91)

כותרת המאמר שממנו ציטטנו היא "לך עם החולמים". הכותב מבקש להציב אתגר בפני שר החינוך, בפני כולנו בעצם, לנסות ולהעז לחלום על "נס", או על "תפנית מפתיעה" בהקשר של מערכת החינוך בישראל. חלום שאינו שאוב מן המוכר ומן הידוע אלא מעז ללכת למחוזות חדשים.

ננסה להיענות לאתגר של "לך עם החולמים" סביב מה שבוער לכם: איך נראים החלום או המשאלה שלכם (חלום ש"משוחרר" מהגבלות ואילוצים שמכתיבה המציאות)? ניקח כמה דקות לחשוב ולדמיין את החלום שלכם לשינוי חברתי. לאחר מכן שתפו זה את זה בחלומכם בקבוצות קטנות.

מטרת הסדנה היא לאתגר את המשתתפים ולעודד אותם לחשוב על "קריאת כיוון" לשינוי חברתי. ההתמקדות בחלום או במשאלה בשלב זה נועדה להציף שאלות על גבולות ההעזה בשינוי חברתי: האם אנחנו יכולים לדמיין ולהאמין במציאות אחרת מזו הקיימת, עד איפה אנו מרחיקים על כנפי הדמיון, מה אנחנו "מרוויחים" ומה עלולים להפסיד. לאחר השיתוף בקבוצות הקטנות, נתכנס חזרה למליאה.

חזרה למליאה

* איך היה הניסיון ללכת עם החלום? האם "זרם" חלק או הרגיש "תקוע"?
* לאן הלכתם עם החלום? האם הצלחתם לדמיין מציאות חלופית ולהשתחרר מהמגבלות שמכתיבה המציאות שאנו חיים בה?

הדיון על התרגיל נועד לבחון ולעבד את התחושות של המשתתפים בעקבות ההתנסות ב"לכת עם החולמים": איך היה להם התרגיל? האם התרגיל "זרם" מההתחלה או שלקח זמן לתפוס את צורת החשיבה החדשה ("להיכנס לראש" של התרגיל)? האם היו משתתפים שלא הצליחו וחשו "תקועים"? מדוע?

בדיון עשויות לעלות תגובות שונות. התרגיל עשוי לעורר תגובות של התלהבות, ותחושה שהוא סייע ל"הרים את הראש" מהמציאות השוחקת היומיומית ולהכיר באפשרות של חלופה ומציאות טובה יותר. בד בבד, עשויות לעלות תגובות של תסכול. התסכול יכול לנבוע מסיבות שונות: קושי לחלום על מציאות אחרת (משתתפים שלא הצליחו לדמיין חלופה), התוודעות וחידוד של החסמים העומדים

בפני החלום (משתתפים שחלמו על שינוי חברתי, אבל הורידו אותו מהפרק כיוון שהוא נראה להם בלתי אפשרי), ועוד. המשתתפים עשויים אף להביע רתיעה מהתרגיל: החשיבה על חלום "משוחרר" ממגבלות היא מנותקת מהמציאות ומסיטה אותנו מהדיון על שינוי חברתי של ה"כאן ועכשיו". יתרה מזאת; המפגש עם המציאות אחרי ההליכה עם החלום עלול להביא לאכזבה ולרפיון-ידיים ובכך לפגוע באפשרות של שינוי חברתי.

.....

לימוד קבוצתי: "כל החלומות הולכים אחר הפה"

הניסיון "ללכת עם החלום" התמקד בניסיון לדמות מציאות חלופית, תוך שחרור מהמגבלות והאילוצים שמכתיבה המציאות. עם זאת, שינוי חברתי אינו מתבצע בחלל ריק, אלא כמענה וכתיקון לקיים. מתוך כך עולה השאלה מה מאפשר אחיזה של החלום במציאות והפיכתו לאבן דרך בעשייה ובשינוי חברתי. בלימוד המקורות נידרש לשאלות אלו.

המקור שנלמד בקבוצה לקוח ממסכת ברכות בתלמוד הבבלי ועוסק בנושא חלומות. המילה "חלום" בעברית מתארת שני דברים שונים: האחד משאת נפש, והשני - מראות או תחושות במהלך השינה. המקור דן בחלומות מהסוג השני (מראות שנגלים במהלך השינה) ושואל כיצד ניתן לעמוד על פשרם. בלימוד נידרש לשאלות: האם יש הקבלה כלשהי בין חלומות שחולמים בלילה לבין חלומות שהם בגדר משאלה לתיקון חברתי, "חלומות חברתיים"? כיצד הקבלה שכזו יכולה לסייע לנו להפוך את החלום לאבן דרך בעשייה ובשינוי חברתי? (מבקשים מאחד המשתתפים לקרוא תוך עצירות מונחות).

.....

אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי בידים משום זקן אחד, ומי הוא? - רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה, וכולם נתקיימו בי. לקיים מה שנאמר: "כל החלומות הולכים אחר הפה".

מנין ש"כל החלומות הולכים אחר הפה"? האם מקרא הוא?

כן, וכרבי אליעזר. שאמר רבי אליעזר: "מנין שכל החלומות הולכים אחר הפה?" שנאמר: "ויהי כאשר פתר לנו כן היה" (בראשית מא, יג).

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת ברכות נה, ע"ב)

.....

אמר רב ביזנא... הגמרא מתארת שרשרת ארוכה של אנשים שאמרו בשמו של זקן אחד, ושמו רבי בנאה. **עשרים וארבעה פותרי חלומות** - רבי בנאה סיפר כי היו עשרים וארבעה פותרי חלומות בירושלים, אנשים שנתנו פשר לחלומות. **ומה שפתר לי...** כל אחד מפותרי החלומות נתן פשר אחר לחלום, וכל פשר התקיים. כלומר: על אף שנתנו פירושים שונים לחלום, לכל פירוש הייתה אחיזה במציאות והוא התקיים בפועל. **לקיים מה שנאמר: "כל החלומות הולכים אחר הפה"** - רבי בנאה מעיד שלא במקרה כל אחד מהפתרונות

התקיים במציאות, אלא זה מקיים את האמרה "כל החלומות הולכים אחר הפה". כיצד ניתן לפרש את האמרה? מה המשמעות שלה לדעתכם? **מנין ש"כל החלומות הולכים אחר הפה"...** - הגמרא שואלת על מקורה של האמרה, האם מקורה במקרא? ומשיבים שכן, כפי שאמר רבי אליעזר. **מנין ש"כל החלומות הולכים אחר הפה"?**... - רבי אליעזר מסתמך על פסוק הלכות מסיפורו של יוסף. יוסף פתר לשרי פרעה (שר האופים ושר המשקים) את חלומותיהם, פתרון שהתממש במציאות. כשמספרים השרים לפרעה על יוסף, הם מתארים ש"כאשר פתר לנו כן היה" (וְשָׁם אֶתְּנוּ נֶצֶר עֲבָרִי, עֶבֶד לְשֵׁר הַטְּבָחִים, וְנִסְפָּרֵנוּ, וְיִפְתָּרֵנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ: אִישׁ כְּחֹלְמוֹ, פָּתַר. וַיְהִי כִּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ, כֵּן הָיָה, בְּרִאשִׁית מֵא, יג). רבי אליעזר מסתמך על פסוק זה כאסמכתא לכך שהמימוש של החלום תלוי בפתרון או בפרשנות שניתנה לו.

העיקרון לפתרון חלומות שמציגה הגמרא הוא ש"כל החלומות הולכים אחר הפה", כלומר: פתרון החלום והמימוש שלו הם בהתאם לפרשנות שניתנת לו. נחזור לחלומות בהם פתחנו את המפגש, החלומות החברתיים שהצגתם:

* **מה המשמעות של "הליכה אחר הפה" בהקשר של החלומות החברתיים שהצגתם בפתיחה?**

בהקשר של החלומות החברתיים, ה"הליכה אחר הפה" יכולה להתפרש במספר אופנים. פירוש אחד הוא עצם האמירה של החלום. לעתים קרובות אנו נמנעים מלבטא את החלום בפני אחרים או אפילו נמנעים מלנסח אותו לעצמנו. ההימנעות יכולה לנבוע מסיבות שונות: חשש מלטפח ציפיות ולהתאכזב, חשש להיתפס כ"תלושים" מהמציאות או כיומרניים ועוד. מנגד, באמירה בקול של החלום טמונות הזדמנויות: גם אם החלום אינו ברי השגה בטווח הקרוב, הוא יכול לשמש יעד לשאוף אליו, מושא להשראה ו"מצפן" בעשייה החברתית. האמירה בקול גם מעניקה לחלום ממד של ממשות: החלום אינו רק משאת נפש פנימית, אלא נושא העומד לדיון ומאתגר את המחשבה והשיח הקיים.

פירוש אחר ל"הליכה אחר הפה" הוא ניסוח של החלום במונחים קונקרטיים. ה"פתרון" או הפשר שניתן לחלום החברתי הוא היכולת לגזור ממנו יעדים מוגדרים ודרכי פעולה. עצם הניסיון ליישם באופן מעשי את החלום, הוא שנותן לו משמעות ופשר. לפי פירוש זה, החלום החברתי אינו נתפס כמשאלת לב או אידאל מופשט, אלא כיעד ברי השגה.

לימוד קבוצתי: מנהיגות וחזון

בדיון שלנו עד כה שאלנו על מקומו של החלום בשינוי חברתי. לצומת זאת, לעתים קרובות בשיח על מנהיגות ובספרות המחקרית נתקלים במונח "חזון" כאבן יסוד בחקר תופעת מנהיגות. מהו חזון? האם הוא זהה לחלום? אם לא - במה הוא נבדל ממנו?

הקטעים שנקרא יחד לקוחים ממאמרים העוסקים ביכולת ההשפעה של מנהיגים, והחוקרים את מקומו של החזון בהקשר זה. בלימוד המשותף ננסה להבין מהו חזון ומה טיב הקשר

בינו לבין החלום עליו דיברנו בפתיחה. כמו כן נבחן האם הקטעים הללו מציגים פרשנות או זווית שונה על המשמעות של "הליכה אחר הפה".

רקע קצר על המאמרים: אחת השאלות המרכזיות בנושא המנהיגות היא סוד השפעתם של מנהיגים, מה גורם לאנשים ללכת בעקבות דמות זו או אחרת. אחד החוקרים הנודעים בתחום, ג'יימס מקרגור ברנס, תיאר את המנהיגות כ"התופעה הנצפית ביותר והמובנת פחות עלי אדמות" (Burns 1979, עמ' 2). מחקרים הציגו תשובות שונות לשאלת המנהיגות. חלקם תלו את יכולת המנהיגות בתכונות של המנהיג: מראה חיצוני, כושר ביטוי וכיו"ב. מחקרים אחרים טענו כי לא תכונות יוצרות את המנהיג אלא נסיבות ותפקיד (אנשים הופכים למנהיגים כיוון שהם האדם הנכון בזמן הנכון). בשנים האחרונות התפתחה גישה מחקרית חדשה, המבחינה בין שני מודלים של מנהיגות: מודל אחד מכונה "מנהיגות מתגמלת" (או "מנהיגות טרנזאקטיבית"). המנהיגה (או המנהיג) במודל זה, מציבה יעדים ומטרות ומניעה את הסביבה למימושם דרך מתן תגמולים. לעומת זאת, יש מודל המכונה "מנהיגות מעצבת" (או "מנהיגות טרנספורמטיבית"). במודל זה, השינוי שמובילה המנהיגה המעצבת הוא שינוי באמונות ובערכים. למנהיגים מסוג זה היכולת לעורר התלהבות, לעצב ציפיות ולהניע לעשייה של דברים שהם "מעל ומעבר". המאמרים נדרשים לשאלה מה מסביר את סוד כוחה של המנהיגות המעצבת, ומתוך כך עומדים על השפעתו של החזון. נקרא יחד ונפתח לדיון.

מנהיגות מעצבת

מנהיגים אפקטיביים מונעים בעצמם על-ידי החזון "הספון בעצמותיהם", המעניק להם כוח התמדה והתלהבות להניע אחרים באמצעותו... כאשר מדובר בחזון אין הכוונה למושגים מופשטים. הכוונה היא לתמונה ברורה, תמונה עתידית בהירה של הארגון במיטבו... המנהיגות מתבטאת בראש ובראשונה בניסוחה של אותה תמונה ובתרגומה ל"מערכת החושים" באופן חי. הדבר הנוסף המתלווה לתמונה, שבלעדיו היא נשארת חלום בלבד, הוא היכולת של אותם מנהיגים לתרגם אותה למציאות ארגונית, לתהליכים ארגוניים, ללוחות זמנים, לרעיונות ממשיים, לאבני דרך, וכל זאת תוך החדרת אמונה שהדבר אפשרי. (מיכה פופר, מנהלים כמנהיגים, עמ' 3-102)

סיפור המפה

קרל ווייק הוא אחד הכותבים המקוריים והמבריקים על תורת הארגון, והחביב עלי ביותר. בספרו משנת 1995 יצירת משמעות בארגונים (sensemaking in organizations) נתקלתי ב"סיפור המפה" שאותו אני מביא כלשונו (בתרגום חפשי): האירוע המיוחס לאציל הונגרי בשם אלברט סנט-ג'ורטי ונכתב כפואמה על-ידי הולוב (1970), התרחש במהלך אימונים צבאיים בשווייץ. סגן צעיר של יחידה הונגרית קטנה שלח בהרים האלפים כיתת סיור אל שממת

הקרת. השלג התחיל לרדת מיד, נמשך יומיים והכיתה לא חזרה. הסגן סבל וחשש ששלח את אנשיו אל מותם. אבל ביום השלישי הכיתה חזרה. איפה היו? איך מצאו את דרכם חזרה? כן, הם אמרו, היינו בטוחים שאנחנו אבודים וחיכינו לסופנו. אך אז, אחד מאתנו מצא מפה בכיסו. הקמנו מחנה, חיכינו עד ששככה הסערה ואז בעזרת המפה זיהינו את מקומנו והנה אנחנו כאן. הסגן שאל את המפה והעיף בה מבט בוחן וגילה לתדהמתו שזו לא הייתה מפה של האלפים אלא של הפירנאים.

ברצוני להתבונן בסיפור הזה ולומר דרכו כמה דברים על תופעת המנהיגות: קבוצת החיילים שבסיפור עברה מהגדרת מציאות אחת לאחרת. מהראשונה: "אנחנו אבודים לא נותר לנו אלא לחכות לסופנו" אל השנייה: "יש לנו מפה בעזרתה נוכל למצוא את דרכנו". המציאות לכאורה לא השתנתה, שכן בנסיבות הללו, המפה לא הייתה שווה יותר מהנייר עליו היא מודפסת, אבל הפרשנות של המציאות השתנתה באופן קיצוני. במקרה הזה ההבדל בין שתי תפיסות המציאות היה כהבדל בין חיים ומוות. רוצה לומר שלאירועים שמסביבנו אין קיום לכשעצמם אלא רק בכפוף לפרשנות או למשמעות שאנחנו נותנים להם, והמשמעות שהענקנו להם היא הקובעת את פעולתנו. זהו בעצם תפקידם החשוב של מנהיגים: הם מעניקים את הפרשנות למציאות ומקנים לה משמעות היכולה להפיח בנו תקווה, להניע אותנו לפעולה ולגרום לדברים להתרחש... מכאן שיש אפשרות שכאשר אתה אבוד, גם מפה ישנה שאיננה בהכרח מייצגת היטב את המציאות יכולה לעזור, בתנאי שאתה מאמין בה, מתחיל לפעול, יוצר תוצאות מוחשיות, מגלה מה קורה, וזה עוזר להבין מה לעשות בצעד הבא.

(אבי אלטמן, "המנהיג כיוצר משמעות", מתוך האתר "מנהיגים ברשת")

* מה מסביר את כוח השפעתה של המנהיגות המעצבת? מה התפקיד שממלא החזון בהקשר זה?
* כיצד ניתן לפרש "הליכה אחר הפה" לאור הטקסטים?

היכולת לחלום ולדמות מציאות אחרת מהווה לפי מיכה פופר כוח מניע לעשייה חברתית וכלי השפעה רב-עצמה. אולם אין די בחלום כשלעצמו. תכונה הכרחית למנהיג היא היכולת לתרגם את החלום ליעדים, לתהליכים ולאבני דרך. התרגום לקונקרטי ו"לפרטים הקטנים" הוא שמבדיל בין חלום וחזון. החזון הוא החוליה המקשרת בין ה"מה" לבין ה"איך". הוא פורט את החלום או משאת הנפש לדרכי פעולה ויעדים מוגדרים. ניתן לפרש את ה"הליכה אחר הפה" כמעבר מחלום לחזון וכתרגום של החלום למונחים קונקרטיים. הניסוח במונחים קונקרטיים נותן משמעות ופשר אופרטיבי לחלום.

מומלץ לעמוד בקבוצה על היתרונות של החזון: התרגום לפרטים קונקרטיים ולדרכי פעולה מבסס את האחיזה של החלום במציאות. החלום אינו עוד רק בגדר משאת נפש המנוסחת במונחים מופשטים, אלא הוא מנוסח במונחים אופרטיביים וכבסיס לתכנית עבודה. לצד היתרונות של החזון, ניתן לעמוד גם על מחירים פוטנציאליים במעבר מחלום לחזון. ככל שהחזון הוא קונקרטי יותר, הוא נתון לבחינה ולביקורת. הניסוח במונחים אופרטיביים וה"הורדה לאדמה" יכולים להיתפס כצמצום מסוים של החלום. היעדים הקונקרטיים עלולים להיראות חלקיים ובמידת מה דלים לעומת החלום. נוסף על כך, הניסוח במונחים אופרטיביים ותכנית פעולה כרוך בסיכון מסוים. אם תכנית הפעולה שנגזרת מהחזון והניסיון ללכת בעקבות החלום אינם זוכים להצלחה, האכזבה מכך עלולה להביא לערעור ואף לויתור גם על החלום. כך, למשל, ניסיונות כושלים ליצור חברה שוויונית עלולים להביא לפקפוק והסתייגות מרעיון השוויון בכלל. מצד שני, גם במקרה שההצלחה היא חלקית, עצם הניסיון לפעול ולשנות יכול לשמש מקור השראה לעשייה ולניסוח של חזון מורכב ומושכל יותר.

אבי אלטמן תולה את כוח השפעתה של המנהיגות המעצבת ביצירת משמעות. יכולת ההשפעה של המנהיג נובעת מהיכולת להציג תפיסת מציאות אחרת שתניע לפעולה. החידוש בדבריו של אלטמן ובסיפור המפה הוא שיכולת ההנעה והמנהיגות אינה נגזרת במישורין מידע או מכלים העומדים לרשות המנהיג. בסיפור המפה, היכולת להוביל נבעה מהמשמעות שאותו חייל יצק במצב קיים. גם אם הכלי שעמד לרשותו היה פיקטיבי, עצם האמונה שיש אופק לפעולה גרמה לחיילים לעשות את מה שנתפס כבלתי אפשרי. במקרה זה, היכולת להציג תפיסת מציאות אחרת לא רק שאפשרה להכיר בקיומן של אפשרויות לשינוי, אלא אף יצרה אותן. החזון, בדומה למפה, מאפשר קריאה של המציאות שיש בה אופק לשינוי, ובכך הוא מניע לפעולה. גם אם מלכתחילה הקריאה של המציאות אינה מתישבת באופן מלא עם המצב בפועל, הרי שההנעה לפעולה יוצרת מציאות חדשה.

סיפור המפה מציע פרשנות נוספת להליכה אחר המפה. החייל שהוציא את המפה הציע דרך למימוש של חלום שהאחרים לא העזו לבטא, וייתכן שחלקם אף לא העזו לחלום אותו. כוחה של מנהיגות הוא בעיצוב תפיסה של המציאות שיוצרת מרחב לחלום חלומות ולפעול בעקבותיהם. עיקר השפעתה של תפיסת מציאות אחרת היא על האנשים והכוחות הפנימיים שמניעים אותם.

בקבוצה יכולות לעלות הסתייגויות מהתפיסות שמציגים פופר ואלטמן. מימוש והגשמה של חלום חברתי מותנה בגורמים רבים ובקיומן של משאבים שיאפשרו להוציא את החלום מן הכוח אל הפועל. חשוב לציין כי הכותבים אינם ממעיטים מחשיבותם של גורמים אלו, אלא רק מצביעים על היכולת לפרש את המציאות באופן שיניע לפעולה. גם במצבים שעלולים להיראות חסרי סיכוי, הצגת תפיסה חלופית של המציאות מאפשרת לזהות וליצור הזדמנויות לשינוי (ניתן לשאול את המשתתפים האם הם היו במצבים דומים).

מומלץ לבחון בקבוצה האם ייתכנו פעולה ועשייה שאינן מונעות מקיומו של חזון, בין אם מגובש וסדור ובין אם הוא בגדר קריאת כיוון. כך למשל בסיפור המפה, קבוצת החיילים פועלת על סמך האמונה שיש מפה שתוכל להוביל אותם למקום מבטחים. אולם עולה השאלה האם קריאה לפעולה (גם ללא מפה) יכולה להשפיע באופן דומה. ייתכן כי הסגן הצעיר יכול היה לדרבן את חבריו ללכת גם

בהיעדר יעד ברור, ולהניע אותם על בסיס הנכונות שלהם להיאבק ולא להרים ידיים. מומלץ לשאול את המשתתפים על ההתנסויות האישיות שלהם: האם הם לקחו חלק בעשייה חברתית גם כשלא הייתה קריאת כיוון ברורה? מה הניע אותם לפעול במקרה זה (עשייה אינטואיטיבית, אמפתיה לאחר שהניעה לעשות מעשה וכדומה)? האם היו מקרים שדווקא בעקבות העשייה התבררה קריאת-כיוון וגובש החזון?

בסיום האסיף, מומלץ לחזור ולבחון בקבוצה את החלומות החברתיים שהוצגו בפתיחת המפגש: האם הם יכולים ל"תרגם" אותם ליעדים ודרכי פעולה קונקרטיות? האם הם יכולים לחשוב על מתן משמעות למציאות שתמריץ לפעולה? האם ניתן לאתר דרך פעולה גם כשהאפשרויות נראות מוגבלות?

סיכום

במפגש דיברנו על חלום והמקום שלו בשינוי חברתי. היכולת להציג תפיסה של המציאות שרואה מקום לשינוי נוטעת את האמונה שהשינוי אפשרי ונותנת קריאת כיוון לעשייה. כוחה של המנהיגות המעצבת הוא במתן פשר ומשמעות לחלום החברתי, ביכולת להצביע על דרך ותכנית פעולה. עם זאת, לעתים קרובות אנו פועלים במסגרת שבה יש ריבוי משמעויות וכיוונים שונים. כשיש לא רק מפה אחת אלא מספר רב של מפות, מתן פשר ומשמעות הופך למלאכה מורכבת יותר.

בנסיבות אלו, שני "טיפים" יכולים לסייע בהתמודדות:

אחד - ניסוי וטעייה הם חלק אינטגרלי מגיבוש חזון וממנהיגות בכלל. מתן פשר לחלום וגיבוש חזון אינם פעולה חד-פעמית, אלא הם תוצר של תהליך שיש בו התפתחות ולמידה. לפעמים צריך לבחור מפה אחת, כנקודת-התחלה, ומשם ללמוד ולהתפתח.

השני - במקור ממסכת ברכות, רבי בנאה מספר על עשרים ארבעה פותרי חלומות, שנתנו פתרונות שונים וכולם התקיימו. רבי יצחק עראמה נדרש לשאלה כיצד ייתכן שכל הפתרונות התקיימו, מה גם שלעתים עולות סתירות ביניהם. מתוך תשובתו לשאלה, ננסה לחלץ את ה"טיפ" השני:

וכבר אפשר שישגי הפותר הוראה אחת מהוראות החלום לבד, ויחשוב הנשאר לבטלה ויהיה לו אז הפסולת רבה על האוכל. וזולתו מהפותרים יתחלף אליו, ויכיר ממנו מה שלא הכירו הראשון ויעלם ממנו מה שידעהו. ועל זה הסוד אמרו רבותינו ז"ל: "כל החלומות הולכים אחר הפה". כי כאשר פתר לו עניין צודק החלום, ייתן לבו אל הפתרון והכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות אשר בתוך החלום אף על פי שיתקיימו לא יורגשו, למה שלא קדמה ההודעה מהן. וכבר יפתר לו פותר אחד מצד אחר ויורגש הפתרון ההוא ולא זולתו, וזהו מה ש"הולכים אחר הפה". (רבי יצחק עראמה, עקידת יצחק, שער תשעה ועשרים)

ר' יצחק עראמה - רב דרשן ופילוסוף. נודע בשם על שם ספרו **עקדת יצחק**. נולד בספרד בערך בשנת 1420 ומת בנאפולי בשנת 1494. תחילה היה ראש ישיבה בעיר זאמורה (אולי היא עיר מולדתו), אחר כך נקרא להיות רב ודרשן בעיר טרגווא, ומשם בעיר טרנב במדינת אראגון. לבסוף נתמנה בעיר קאלאטייד (קלעת איוב) לראש ישיבה ואב"ד. אחרי הגירוש בשנת 1492 התיישב ר"י עראמה בעיר נאפולי, ובה מת כעבור שנתיים.

תשובתו של רבי יצחק עראמה מצביעה על כך שלעיתים יכולת הראייה של הרבים גדולה מיכולת הראייה של היחיד. כל פותר מדגיש היבט אחר בחלום, שהאחרים לא נתנו דעתם עליו: כך מתקבלת תמונה מורכבת יותר ומשמעות עשירה יותר של החלום.

הדים לתפיסה הזו ניתן למצוא במחקרים חדשים בתחום המנהיגות (Margaret Wheatley, Leadership and the new Science). לעתים אין די באדם אחד או בקול אחד בעיצוב החזון. ריבוי קולות ודיאלוג מסייעים בגיבוש חזון במציאות מורכבת, שבה אין רק תשובה אחת נכונה. גם אם אין לאף אחד מאיתנו כל התשובות, לכולנו יחד, כקבוצה, יש סיכוי גדול יותר לתת מענה לשאלות.

מרגרט ויטלי היא ד"ר לניהול באוניברסיטת בריגהם (אמריטוס) ונשיאה של מכון ברקנה. בספר **מנהיגות והמדע החדש** (1992) בוחנת ויטלי ממצאים מפיזיקת הקוונטים, מערכות מתארגנות עצמית ותאוריית הכאוס כדי להשיג תובנות עבור ארגונים. הרציונל שביסוד החשיבה הוא שאם תהליכי שינוי, דינמיקה מבנית, דינמיקה תחרותית ותופעות ארגוניות אחרות פועלים היטב בטבע, כי אז יכול אולי הטבע לשרת כמדריך לתפקוד ארגונים.

עוד בנושא זה:

מיכה פופר, **על מנהלים כמנהיגים**, תל-אביב: רמות - אוניברסיטת תל-אביב, תשנ"ה, 1994.

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של יאבי חי ישראל ובמסגרת 'כל ישראל חברים'

לך עם החולמים: פתיחה ולימוד קבוצתי

יש לי חלום, שיום אחד האומה הזאת תתרומם ותגשים את המשמעות האמיתית של אמונתה: אנו מחזיקים באמיתות האלה כעדות עצמית לכך שכל בני האדם נבראו שווים. יש לי חלום, שיום אחד בניהם של עבדים לשעבר ובניהם של בעלי עבדים לשעבר יוכלו להסב יחד סביב שולחן האחוזה... ועם האמונה הזאת נהיה מסוגלים לעבוד יחד, להתפלל יחד, להיאבק יחד, להתייצב למען החופש יחד, בידענו שנהיה חופשיים יום אחד...

מרטין לותר קינג היה מנהיג אפרו-אמריקני ולוחם למען זכויות אדם בארה"ב בשנות החמישים והשישים (הוא נרצח בידי מתנקש ב-1968). הוא נאבק נגד הפרדה הגזעית שהייתה נהוגה בארה"ב בשנים אלו. הפרדה באה לידי ביטוי בתחומים שונים: הפרדה בין מסעדות ומקומות בילוי השמורים ל"לבנים בלבד", הפרדה במערכת החינוך הציבורית ואפליה בשוק העבודה על רקע גזע או מוצא אתני. הקטע שקראנו לקוח מתוך נאום שנשא בהפגנה למען זכויות אדם שנערכה בוושינגטון.

הביטוי "יש לי חלום" ("I have a dream") הוא ביטוי המזוהה עם הנאום, שהפך לסמלו של המאבק על זכויות האזרח בארה"ב. היכולת לחלום ולדמיין מציאות טובה יותר שימשה חוליית-מפתח במעבר מה"בעירה" בגין הגזענות והאפליה למאבק ולשינוי חברתי.

אני מבקש לחדור לרגעים מספר לתוך ראשו של שר חינוך מתוסכל בישראל (כל שר חינוך) ולנסות על רקע התמונה הקשה, העגומה מאוד של החינוך בשכונות, בכפרים ובערי הפיתוח, לאחר כישלונות מרים של המדינה, לנסות ולחלום על נס, על תפנית מפתיעה, שתוציא את העגלה האומללה הזאת על דרך המלך.

על מה הייתי חולם? על שר אוצר שישפוך עלי כספים רבים? אולי בחלומי היו יורדות כמו טיפות מן השמים אינספור שעות תקן על הארץ הטובה? ואולי הייתי חולם על השתלמויות וסדנאות מורים לרוב? ואולי על מחשב נישא לכל תלמיד? או על מנכ"ל שמבצע את מדיניותי? אולי? אבל כל אלה תוספות מן המוכר, עוד ועוד מן הידוע, ואני צריך רוח רעננה, משהו אחר ומפתיע...

(סמי שלום שטרית, המהפכה האשכנזית מתה, עמ' 90-91)

סמי שלום שטרית (נולד ב-1960), דוקטור למדע המדינה, סופר ומשורר, מורה וחוקר החברה והתרבות בישראל. עבודת הדוקטורט שלו עסקה ההיסטוריה הפוליטית של המזרחים בישראל. בשנות התשעים היה פעיל מרכזי בתנועות חברתיות ומזרחיות כמו "קדמה - למען חינוך עיוני שוויוני בישראל", ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית".

.....
אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי בירים משום זקן אחד, ומי הוא? - רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה, וכולם נתקיימו בי. לקיים מה שנאמר: "כל החלומות הולכים אחר הפה".

מנין ש"כל החלומות הולכים אחר הפה"? האם מקרא הוא?

כן, וכרבי אליעזר. שאמר רבי אליעזר: "מנין שכל החלומות הולכים אחר הפה?" שנאמר: "ויהי כאשר פתר לנו כן היה" (בראשית מא, יג).
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת ברכות נה, ע"ב)

.....
* בהקשר של חלומות חברתיים, מה המשמעות של "הליכה אחר הפה"?

לך עם החולמים: לימוד קבוצתי

מנהיגות מעצבת

מנהיגים אפקטיביים מונעים בעצמם על-ידי החזון "הספון בעצמותיהם", המעניק להם כוח התמדה והתלהבות להניע אחרים באמצעותו... כאשר מדובר בחזון אין הכוונה למושגים מופשטים. הכוונה היא לתמונה ברורה, תמונה עתידית בהירה של הארגון במיטבו... המנהיגות מתבטאת בראש ובראשונה בניסוחה של אותה תמונה ובתרגומה ל"מערכת החושים" באופן חי. הדבר הנוסף המתלווה לתמונה, שבלעדיו היא נשארת חלום בלבד, הוא היכולת של אותם מנהיגים לתרגם אותה למציאות ארגונית, לתהליכים ארגוניים, ללוחות זמנים, לרעיונות ממשיים, לאבני דרך, וכל זאת תוך החדרת אמונה שהדבר אפשרי. (מיכה פופר, מנהלים כמנהיגים, עמ' 3-102)

סיפור המפה

קרל ווייק הוא אחד הכותבים המקוריים והמבריקים על תורת הארגון, והחביב עלי ביותר. בספרו משנת 1995 יצירת משמעות בארגונים (sensemaking in organizations) נתקלתי ב"סיפור המפה" שאותו אני מביא כלשונו (בתרגום חפשי): האירוע המיוחס לאציל הונגרי בשם אלברט סנט-ג'ורטי ונכתב כפואמה על-ידי הולוב (1970), התרחש במהלך אימונים צבאיים בשווייץ. סגן צעיר של יחידה הונגרית קטנה שלח בהרים האלפים כיתת סיור אל שממת הקרח. השלג התחיל לרדת מיד, נמשך יומיים והכיתה לא חזרה. הסגן סבל וחשש ששלח את אנשיו אל מותם. אבל ביום השלישי הכיתה חזרה. איפה היו? איך מצאו את דרכם חזרה? כן, הם אמרו, היינו בטוחים שאנחנו

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של 'אבי חי' ישראל ובמסגרת 'כל ישראל חברים'

אבודים וחיכינו לסופנו. אך אז, אחד מאתנו מצא מפה בכיסו. הקמנו מחנה, חיכינו עד ששככה הסערה ואז בעזרת המפה זיהינו את מקומנו והנה אנחנו כאן. הסגן שאל את המפה והעיף בה מבט בוחן וגילה לתדהמתו שזו לא הייתה מפה של האלפים אלא של הפירנאים.

ברצוני להתבונן בסיפור הזה ולומר דרכו כמה דברים על תופעת המנהיגות:

קבוצת החיילים שבסיפור עברה מהגדרת מציאות אחת לאחרת. מהראשונה: "אנחנו אבודים לא נותר לנו אלא לחכות לסופנו" אל השנייה: "יש לנו מפה בעזרתה נוכל למצוא את דרכנו". המציאות לכאורה לא השתנתה, שכן בנסיבות הללו, המפה לא הייתה שווה יותר מהנייר עליו היא מודפסת, אבל הפרשנות של המציאות השתנתה באופן קיצוני. במקרה הזה ההבדל בין שתי תפיסות המציאות היה כהבדל בין חיים ומוות. רוצה לומר שלאירועים שמסביבנו אין קיום לכשעצמם אלא רק בכפוף לפרשנות או למשמעות שאנחנו נותנים להם, והמשמעות שהענקנו להם היא הקובעת את פעולתנו. זהו בעצם תפקידם החשוב של מנהיגים: הם מעניקים את הפרשנות למציאות ומקנים לה משמעות היכולה להפיח בנו תקווה, להניע אותנו לפעולה ולגרום לדברים להתרחש... מכאן שיש אפשרות שכאשר אתה אבוד, גם מפה ישנה שאיננה בהכרח מייצגת היטב את המציאות יכולה לעזור, בתנאי שאתה מאמין בה, מתחיל לפעול, יוצר תוצאות מוחשיות, מגלה מה קורה, וזה עוזר להבין מה לעשות בצעד הבא. (אבי אלטמן, "המנהיג כיוצר משמעות", מתוך האתר "מנהיגים ברשת")

* מזה מסביר את כוח השפעתה של המנהיגות המעצבת? מה התפקיד שממלא החזון בהקשר זה?
* כיצד ניתן לפרש "הליכה אחר הפה" לאור הטקסטים?

לך עם החולמים: סיכום

וכבר אפשר שישגיג הפותר הוראה אחת מהוראות החלום לבד, ויחשוב הנשאר לבטלה ויהיה לו אז הפסולת רבה על האוכל. וזולתו מהפותרים יתחלף אליו, ויכיר ממנו מה שלא הכירו הראשון ויעלם ממנו מה שידעהו. ועל זה הסוד אמרו רבותינו ז"ל: "כל החלומות הולכים אחר הפה". כי כאשר פתר לו עניין צודק החלום, ייתן לבו אל הפתרון והכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות אשר בתוך החלום אף על פי שיתקיימו לא יורגשו, למה שלא קדמה ההודעה מהן. וכבר יפתר לו פותר אחד מצד אחר ויורגש הפתרון ההוא ולא זולתו, וזהו מה ש"הולכים אחר הפה".

(רבי יצחק עראמה, עקידת יצחק, שער תשעה ועשרים)

ר' יצחק עראמה - רב דרשן ופילוסוף. נודע בשם על שם ספרו **עקדת יצחק**. נולד בספרד בערך בשנת 1420 ומת בנאפולי בשנת 1494. תחילה היה ראש ישיבה בעיר זאמורה (אולי היא עיר מולדתו), אחר כך נקרא להיות רב ודרשן בעיר טרגונא, ומשם בעיר טרנב במדינת אראגון. לבסוף נתמנה בעיר קאלאטיוד (קלעת איוב) לראש ישיבה ואב"ד. אחרי הגירוש בשנת 1492 התיישב ר"י עראמה בעיר נאפולי, ובה מת כעבור שנתיים.

לעתים אין די באדם אחד או בקול אחד בעיצוב החזון. ריבוי קולות ודיאלוג מסייעים בגיבוש חזון במציאות מורכבת, שבה אין רק תשובה אחת נכונה. גם אם אין לאף אחד מאיתנו כל התשובות, לכולנו יחד, כקבוצה, יש סיכוי גדול יותר לתת מענה לשאלות. (Margaret Wheatley, Leadership and the new Science)

מרגרט ויטלי היא ד"ר לניהול באוניברסיטת בריגהם (אמריטוס) ונשיאה של מכון ברקנה. בספר **מנהיגות והמדע החדש** (1992) בוחנת ויטלי ממצאים מפזיקת הקוונטים, מערכות מתארגנות עצמית ותאוריית הכאוס כדי להשיג תובנות עבור ארגונים. הרציונל שביסוד החשיבה הוא שאם תהליכי שינוי, דינמיקה מבנית, דינמיקה תחרותית ותופעות ארגוניות אחרות פועלים היטב בטבע, כי אז יכול אולי הטבע לשרת כמדריך לתפקוד ארגונים.

שיעור 4

מנהיגות ודיבור:

איך ליצור דיבור משמעותי עם הקהילה?

מטרות השיעור:

- * לעמוד על חשיבותם של הדיבור והדיאלוג ככלים לשינוי חברתי.
- * לבחון קשיים שעלולים לחסום דיבור ודיאלוג, וכיצד ניתן להתגבר עליהם.

המסורת היהודית מעניקה מעמד מיוחד לדיבור. בריאת העולם לא נעשתה בעמל ובידיעה אלא באמירה. דיבור ודיאלוג משמשים כוח מניע ליצירה ולתיקון. תאוריות לשינוי חברתי רואות בדיבור כלי מרכזי לעיצוב התודעה ולהנעה לפעולה.

לצד ההכרה בתפקיד המפתח שממלא הדיבור בשינוי חברתי, אנו נתקלים בקשיים ביצירת דיאלוג. הניסיונות להידברות נענים לא אחת בהתנגדות או באדישות. ההתמודדות עם קשיים אלו מעלה דילמות לגבי השימוש בדיבור ככלי לשינוי חברתי: מתי יש להשתמש בדיבור כאמצעי להנחלת מסרים של שינוי, ומתי אנו נדרשים "לשים בצד" את הרעיונות והחזון ולהקשיב.

מטרת השיעור היא לבחון מהם הקשיים שעשויים לחסום את הדיבור, ודרכי התמודדות עמם.

מבנה השיעור:

פתיחה: משחק תפקידים	30 דקות
לימוד בחברותא: "לא איש דברים אנכי"	40 דקות
אסיף	45 דקות
סיכום	5 דקות

פתיחה: משחק תפקידים

אחד המאפיינים הבולטים של מנהיגות הוא יכולת השפעה והנעה לפעולה. בהקשר זה, נודעת חשיבות רבה ליכולת להציג חזון ולדבר עם הקהילה. במפגשים הקודמים דנו בשאלה מה בוער לי, איך אני מגבש חזון ודרכי פעולה לאור מצוקות וצוולות שנחשפתי אליהם. המפגש היום יוקדש לשאלה איך אני מתרגם את החזון האישי לדיבור עם הקהילה. נפתח את המפגש בהדמיה. אני מבקשת ממתנדבת או ממתנדב להציג את החזון האישי בפני הקבוצה. אחרי ההדמיה נבצע יחד משוב על הצגת החזון.

.....

הוראות להדמיה (משך ההדמיה כ-15 דקות סה"כ): מבקשים מאחד המשתתפים לצאת ל-5 דקות ולהכין הצגה של החזון האישי שלו על בסיס מה שגיבש במפגש על הבירה הדולקת. כאשר המתנדב יוצא מתבקשים מספר מתנדבים נוספים למשחק תפקידים כקהל. מדריכים את המתנדבים בקהל לשחק אנשים שמוטרדים מבעיות אישיות. משתתף אחד רעב מאוד, שני עייף מאוד, שלישי מיואש. על השחקנים להתרכז בבעיות האישיות שלהם ולהעלות אותן במסגרת הצגת החזון. לא מיידעים את מי שמציג את החזון בפני הקבוצה על השחקנים הנוספים. מטרת ההדמיה היא לבחון את דרך ההתמודדות מול מצבים לא צפויים מעין אלו (מצבים של רעב, עייפות, ייאוש), ועל היכולת להכיל מצבים כאלו גם כאשר אנו ממוקדים במסר שאנו מבקשים להעביר. בתום ההדמיה נשאל את מציג החזון איך הוא התמודד עם הקשיים. האם הם הפתיעו אותו? מה הקשה עליו בהתמודדות? מה הקל? לאחר הפניית השאלה למציג, נפתח את הדיון בשאלה אלו קשיים העלתה ההדמיה בהצגת חזון לכלל הקבוצה. ההדמיה המחישה את הקושי בהעברת מסר ודיבור. לפעמים אנו "נעולים" על מסר או על מטרה, ואיננו פנויים לראות את מי שעומד מולנו: מצוקות, השקפות עולם, צרכים ועוד. הצגת חזון כאשר האדם שמולנו עייף, רעב או נמצא במצוקה עלולה להיות מנותקת ותלושה מהמקום שהוא נמצא בו. לעתים, ככל שאנו "נעולים" על המסר שאנו רוצים להעביר כך אנו מתקשים לקלוט את מי שעומד מולנו. ההדמיה מעלה התלבטויות לגבי האופן שבו מבטאים את המסר בעזרת הדיבור. האם על מנת להעביר את המסר עלי להתעקש ולהמשיך לשאת דברים או שעלי להקשיב למי שעומד מולי, גם במחיר של ויתור על העברת המסר שלי? (אולי יש דרך ביניים, שבה אפשר להעביר את המסר בלי להיות אטום למה שמטריד את הזולת?)

.....

לימוד בחברותא

הלימוד יעסוק בדיבור. לדיבור חשיבות מיוחדת במסורת היהודית. פרשת בראשית מתארת את בריאת העולם באומר. המדרש מספר לנו כי בריאת העולם לא נעשתה בעמל וביגיעה אלא בדבר (בראשית רבה, פרק ג'). אנו למדים על כוחו של הדיבור או הדיאלוג ביצירה ובשינוי גם מתאוריות לשינוי חברתי, למשל זו של פאולו פריירה, מחנך יליד ברזיל הנחשב כיום לאחד הפדגוגים החשובים בעולם. פאולו פריירה עסק כל חייו בחיזוק ובהעצמה של אוכלוסיות מוחלשות כגון: איכרים עניים, נוער רחוב, מיעוטים, אנאלפביתים. פריירה התמקד

בעבודתו ביצירת דיאלוג בין מורים ותלמידים הפועלים יחד לשינוי המציאות. פריירה רואה בדיבור כלי מרכזי לשינוי חברתי. בספרו **פדגוגיה של מדוכאים** הוא כותב כי "הקיום האנושי אינו יכול להיעשות בשתיקה ואינו יכול להיזון ממילים מזויפות, אלא רק ממילות אמת שבעזרתן משנים בני האדם את העולם" (עמוד 78).

אנו נחקור את השימוש בדיבור ככלי לשינוי דרך דמותו של משה. משה זכה לתארים רבים: גדול הנביאים, מחוקק, מנהיג דתי שקיבל את התורה והעבירה לבני ישראל ועוד. אך משה מופיע בעיקר כמנהיג וגואל של עם ישראל, שהוביל את שחרורם ממצרים עד לפתחה של ארץ ישראל. על כן משה מופיע בספרות חז"ל תכופות כ"משה רבנו". משה ידוע בתכונות רבות, ביניהן: ענו, גיבור, חכם. תכונה נוספת שאנו מגלים במשה היא היותו כבד־פה. כאשר האל בוחר במשה לגאול את בני ישראל, משיב לו משה שקשה לו הדיבור ושאין הוא איש דברים. הלימוד היום יתמקד בניסיונות של משה לדבר עם בני ישראל. מתוך ניסיונות אלו נבחן מהם הקשיים בדיבור ועל השימוש בדיבור ככלי לשינוי. דף הלימוד כולל פרשנות של אור החיים, חיים בן משה עטר.

לימוד בחברותא: "לא איש דברים אנכי"

וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם, וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו, וַיֵּרָא, בְּסִבְלָתָם; וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי, מִכָּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיֵּפֶן כֹּה וְכֹה, וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ; וַיֵּךְ, אֶת־הַמִּצְרִי, וַיִּטְמְנֵהוּ, בַּחֹל. וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים; וַיֹּאמֶר, לָרֶשַׁע לָמָּה תִּכֶּה רֵעִי. וַיֹּאמֶר מִי שְׁמֶךָ לְאִישׁ שֶׁר וְשֹׁפֵט, עָלֵינוּ? הֲלֹהֲגִנִי אַתָּה אָמַר, כְּאִשֶּׁר הִרְגֵּת אֶת־הַמִּצְרִי; וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר. (שמות, פרק ב, פסוקים יא-יד)

מי שמך לאיש - שבאותה שעה לא היה כי אם בן עשרים... ואמרו "מי שמך לאיש?" כיוון שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לדרגת איש. ואחר כך אמר לו: "לא בנה של יוכבד אתה. דיך שקוראים לך בן בתיה".

(ילקוט שמעוני, פרשת שמות, רמז קסז)

ילקוט שמעוני - אוסף של אגדות, בדרך פירוש או דרשה, מלוקטות מתלמוד ומספרי מדרש קדמוניים, ומסודרות כסדר התנ"ך. נקרא "ילקוט שמעוני", על שם מחברו, ר' שמעון אשכנזי מפרנקפורט "ראש הדרשנים".

ואחר, באו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל־פְּרַעֲזָה: כֹּה־אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת־עַמִּי, וַיַּחְגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, מֶלֶךְ מִצְרַיִם, לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, תִּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמִּצְרָיִם; לָכֵן, לְסִבְלַתִּיכֶם... וַיֵּצֵאוּ פְּרַעֲזָה, בַּיּוֹם הַהוּא, אֶת־הַנִּגְשִׁים בָּעָם, וְאֶת־שִׁטְרֵי לְאֹמֶר. לֹא תִאֲסָפוּן לָתֵת תְּבֹן לָעָם, לִלְבֹּן הַלְבָנִים־כְּתָמוֹל שְׁלֹשִׁים: הֵם, יִלְכּוּ, וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם, תְּבֹן... תִּכְבֹּד הַעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים, וַיַּעֲשׂוּ־בָהּ;

וְאֶל־יִשְׁעוֹ, בְּדַבְרֵי־שֹׁקֶר... וַיָּכֹחַ, שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר־שָׁמוּ עֲלֵהֶם, נִגְשֵׁי פְרָעָה
 לֵאמֹר: מִדּוּעַ לֹא כָלִיתֶם חֻקְכֶם לְלִבְךָ, כְּתַמּוֹל שְׁלֹש־גָּם־תַּמּוֹל, גַּם־הַיּוֹם. יָבֹאוּ,
 שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּצְעֲקוּ אֶל־פְּרָעָה, לֵאמֹר: לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה, לַעֲבָדֶיךָ. תִּבְּנֶה, אֵין
 נִתֵּן לַעֲבָדֶיךָ, וּלְבָנִים אֲמָרִים לָנוּ, עֲשׂוּ; וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מְכִים, וְחֹטְאֵת עִמָּךְ. וַיֹּאמֶר
 נִרְפִּים אַתֶּם, נִרְפִּים; עַל־כֵּן אַתֶּם אֲמָרִים, נִלְכָּה נִזְבַּחַה לָּהּ. וְעַתָּה לָכוּ עֲבֹדוּ,
 וְתִבֶּן לֹא־יִנָּתֶן לָכֶם; וְתִכֶּן לְבָנִים, תִּתְּנוּ... יִפְגְּעוּ אֶת־מִשְׁהָ וְאֶת־אֶהְרֹן, נֹצְבִים
 לִקְרֹאתֶם, בְּצִאתֶם, מֵאֵת פְּרָעָה. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם, יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט: אֲשֶׁר
 הִבְאִשְׁתֶּם אֶת־רִיחֲנוּ, בְּעֵינֵי פְרָעָה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו, לְתַת־חֶרֶב בְּיָדָם, לְהַרְגֵנוּ. וַיֵּשֶׁב
 מֹשֶׁה אֶל־ה', וַיֹּאמֶר: אֲדֹנָי, לָמָּה הִרְעַתָּה לָעַם הַזֶּה־לָּמָּה זֶה, שְׁלַחְתָּנִי. וּמֵאֵז
 בָּאתִי אֶל־פְּרָעָה, לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ, הִרְעָה, לָעַם הַזֶּה; וְהִצַּל לֹא־הִצַּלְתָּ, אֶת־עַמָּךְ.
 וַיֹּאמֶר ה', אֶל־מֹשֶׁה, עַתָּה תֵרְאֶה, אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפְרָעָה: כִּי בְיַד חֲזָקָה, יִשְׁלַחֶם,
 וּבְיַד חֲזָקָה, יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ... לָכֵן אֲמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
 מִתַּחַת סְבֹלֹת מִצְרַיִם, וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבָדֵתָם; וְגִאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה,
 וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים. וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לָעַם, וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים; וַיִּדְעֹתֶם, כִּי אֲנִי
 ה' אֱלֹהֵיכֶם, הַמוֹצִיא אֶתְכֶם, מִתַּחַת סְבֹלֹת מִצְרַיִם. וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם, אֶל־הָאָרֶץ,
 אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי, לְתַת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב; וְנָתַתִּי אֶתָּה לָכֶם
 מִוְרָשָׁה, אֲנִי ה'. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן, אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה, מִקְצָר
 רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה. (שְׁמוֹת, פֶּרֶק ה', פֶּסוּק א; פֶּרֶק ו, פֶּסוּק ט)

מקוצר רוח - אולי כי לצד שלא היו בני ישראל בני תורה לא שמעו, ולזה
 יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת ליבו של אדם. ומעבודה קשה־טעם אומרו
 ומעבודה, זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח. והטעם,
 בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם, מלבד צער העבודה.
 (אור החיים לרבי חיים בן משה בן עטר, פרשת שמות, פרק ו, פסוק ט)

רבי חיים בן משה עטר - נולד בשנת תנ"ו במרוקו בעיר סאלי לחוף האוקיינוס. רבו הראשון היה סבו שעל
 שמו הוא נקרא. בשנת תצ"ב נדפס ספרו **חפץ ה'**. מחמת מצוקת הרדיפות עבר לעיר מקנס ומשם לפאס.
 בשנת תצ"ח היה רעב כבד במרוקו והרב עבר לבירה דאז טיטואן ומשם לאיטליה דרך אלג'יר, שם הדפיס
 את ספריו **אור החיים ופרי תואר**. בחודש אב תק"א עלה עם 30 מתלמידיו ובני ביתם לארץ ישראל דרך
 אלכסנדריה, והם התיישבו בעכו. משם ערך "זיכרונות" - עליות לקברי קדושים בגליל והגיע גם לטבריה. ר'
 חיים בן עטר ותלמידיו עברו מעכו לפקיעין, ובסוף שנת תק"ב עברו לירושלים שם הקים שתי ישיבות, אחת
 לתורת הנגלה ואחת לנסתר. ר' חיים בן עטר נפטר במוצאי שבת ט"ו בתמוז שנת תק"ג והוא בן 47 שנה
 בלבד, פחות משנה לאחר עלייתו לירושלים. ר' חיים בן עטר עסק בצורכי ציבור ופרנסת תלמידיו חכמים
 עוד בהיותו בחו"ל, תרם להרחבת היישוב היהודי בארץ במאה ה-18. כמו כן פעל נגד הקראים בירושלים.
 תלמידו המפורסם היה החיד"א - ר' חיים יוסף דוד אזולאי. (מתוך: ויקיפדיה:האנציקלופדיה החופשית)

- * מתי מנסה משה לדבר אל בני ישראל? כיצד בני ישראל נענים לניסיונות אלו?
- * האם ניסיונות אלו נתפסים כלגיטימיים?
- * מתי משה פועל בלי לדבר? מהי תגובתם של בני ישראל?
- * האם ניסיונות הדיבור משרתים את משה ומטרותיו?

.....

המקור הראשון מתאר ניסיון ראשון של משה לפנות בדברים אל איש עברי. המקור הראשון מספר לנו את קורות משה קודם להתערבות שלו בין העברים הנצים. משה יוצא מארמון פרעה, רואה בסבלותם של בני ישראל והורג איש מצרי שמכה איש עברי מאחיו. משה פועל אינטואיטיבית, מתוך תחושת הזדהות ואהדה לבני ישראל. הפעולה הראשונה שלו היא התערבות בכוח הזרוע ולא בדיבור. בניגוד לכך, בהתערבות בין שני עברים נצים הוא בוחר לפנות בדברים אל האיש המכה. אופן פנייתו לאיש המכה, "למה תכה רעך?" מעיד על ציפיית משה ליחסים של אמפתיה ורעות בין בני ישראל. אולם, הדיבור של משה אל האיש המכה נענה בתגובה "מי שמך". התגובה מערערת על הלגיטימיות של משה להתערב בענייני בני ישראל. המדרש מספר לנו שהערעור על הלגיטימיות של משה נעשה בשתי רמות. רמה אחת היא היכולת האישית של משה. האיש טוען נגדו כי הוא צעיר מכדי להתיימר להיות איש שר ושופט. רמה שנייה היא ערעור על הזהות של משה. משה מכיר בבני ישראל כאחיו, ועל כן נחלץ לעזרתם בלי לבחון האם ההתערבות שלו היא לגיטימית. אולם האיש המכה דוחה את ההזדהות של משה כעברי, בנה של יוכבד וטוען נגדו שדי לו להיות בן בתיה, בתו של פרעה. משה מסומן כ"אאוטסיידר", כזר. האיש המכה דוחה את פנייתו של משה גם כיוון שהוא תופס אותו כגורם מאיים וכוחני, לאחר שהרג את המצרי. על אף שמשה פונה בדברים לאיש העברי, הוא נתפס כטיפוס כוחני כיוון שהרג את המצרי.

לכאורה ניסיון הדיבור הראשון של משה נוחל כישלון. לא זו בלבד שהוא אינו יוצר קשר עם האיש העברי, משה מתערער ונדרש לשאלות של לגיטימציה וזהות אישית שהוא לא נדרש אליהן קודם לכן. ההיחלצות שלו לעזרת האיש המוכה וההתערבות שלו בין העברים הנצים היו אינטואיטיביות. הוא הכיר בבני ישראל כאחיו מבלי לערער או להטיל ספק בכך. אולם השאלה "מי שמך?" מערערת על הנחות המוצא.

המקור השלישי מתאר את פנייתו של משה לבני ישראל אחרי שפרעה הכביד עליהם את עול העבודה. גם כאן מובא הרקע שקדם לניסיון הדיבור. משה ואהרן פונים לפרעה בבקשה לשלוח את בני ישראל למדבר, אך פרעה מסרב ומכביד בתגובה את נטל העבודה על בני ישראל. שוטרי בני ישראל ניגשים לפרעה ומבקשים לבטל את הגזרה, אך פנייתם נדחית. בתגובה, הם מאשימים את משה ואהרן במצבם. העובדה שמשה ואהרן פנו לפרעה לבדם (ניתן לציין ללומדים שזאת על אף שבמעמד הסנה הבוער הקב"ה מצווה על משה שילך יחד עם זקני ישראל לפרעה) וגרמו להרעה במצבם של בני ישראל חוללה משבר אמון בינם לבין שוטרי בני ישראל. עם זאת, כאשר פונה משה לבני ישראל בדברים לא מתעוררת שאלת האמון או שאלת הלגיטימציה. הכתוב מציין כי בני ישראל לא שמעו אל משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה". בני ישראל כלל אינם נענים למשה, אף לא בהאשמה או בכעס, אלא שקועים בשעבוד שלהם ואינם פנויים מנטלית להקשיב לדברי משה.

במצב עניינים זה עולה השאלה האם הפנייה בדברים היא אפקטיבית ויכולה לשרת את מטרותיו של משה. אם הציבור אליו פונה משה כלל אינו פנוי לשמוע את דבריו, ייתכן כי דיבור אינו הכלי הנכון לפעולה. ייתכן כי במצב זה נדרשים אמצעים אחרים: ניסיון לפעול להקלת הנטל על בני ישראל שתאפשר להם להיחלץ מקוצר הרוח. פירוש אור החיים מאיר היבט אחר בהקשר זה. בני ישראל לא הוכרעו

רק על ידי צער העבודה לבדו, אלא גם בשל העומס הנפשי. ייתכן כי מה שדרוש הוא לפנות לבני ישראל בדברים, אך לא בדברים של שינוי חברתי אלא בדברי תורה שנועדו להרחבת דעת. ייתכן כי הצעד הנכון היה "לשים בצד" את חזון השינוי ולפנות לבני ישראל מהמקום שבו הם נמצאים. גם לאור פרשנות זו עולה השאלה האם הדיבור הוא כלי המשרת את משה ומטרותיו. על מנת שהדיבור ישפיע, על משה לדחוק הצדה את המטרות שבשמן הוא פועל ולהתפנות להכלה ומתן מענה לצרכים של בני ישראל. הרצון להפיץ את החזון או המטרה שאני דבק בה מתנגש עם הצורך בהכלה ומתן מענה לצרכים קיימים של הקהילה.

אסיף

הלימוד בחן גורמים שונים שמקשים על הדיבור ואף חוסמים אותו. ניסיון הדיבור הראשון של משה נענה בתגובה "מי שמך" שמטילה ספק במשה. בשלב מאוחר יותר אנו מגלים שהשאלה הקשה שנשאל משה מוסיפה להדהד בו. במעמד הסנה הבוער, האל שולח את משה לפרעה לגאול את בני ישראל ממצרים, אך משה מסרב בטענה: "מי אנוכי כי אלך אל פרעה ואוציא את בני ישראל ממצרים?" (שמות פרק ג, פסוק יא). משה משלם מחיר על ניסיון הדיבור. משה שבתחילה פעל אינטואיטיבית להצלת בני ישראל, נרתע מלקחת על עצמו את השליחות שהאל מייעד לו. עם זאת, בסופו של דבר משה מקבל על עצמו את השליחות לכהן כמנהיגם של בני ישראל. יתר על כן, כאשר משה חוזר למצרים, הוא אינו נמצא עוד בעמדה של פנים־חוץ, נע בין ארמון פרעה לבני ישראל, אלא הוא מחויב לעם וקושר גורלו בגורלם. נראה כי הטלת הספק הובילה לחקירה פנימית שלבסוף נתנה משנה תוקף לאינטואיציה הראשונית של משה לקחת אחריות ולהיות מעורב. למראית עין הניסיון של משה לפנות בדברים לעברים הנצים נכשל, אך בדיעבד אנו מגלים כיצד חילופי הדברים השפיעו על משה עצמו ועל ההתבוננות הפנימית שנוצרה בעקבות הדיבור, שהובילה אותו לצמיחה אישית כמנהיג.

אבל גם לאחר התנסות זו אנו מתוודעים לקשיים של משה לפנות לבני ישראל בדברים, שכן הידברות דורשת יכולת הקשבה ולמידה. לעתים הדיבור כרוך במחיר של דחיקה הצדה של המטרות והרעיונות שאני פועל בשמם. ההתנגשות המובנית בין הצורך "לפנות מקום" ללמידה והכלה של מי שאני מדבר עמו ובין הצורך "לתפוס מקום" על מנת להנחיל רעיונות וחזון שאני מאמין ודבק בהם, מעלה קשיים והתלבטויות. אורך הרוח שדרוש ליצירת דיבור משמעותי עלול להתנגש עם התחושה ש"בוער לי" לפעול לשינוי, שהזכרנו בשיעורים הקודמים.

אני רוצה להמשיך עם הקו שאימצנו לנו בשיעורים על מנהיגות, ולהחזיר את הדיון אליכם ולהתנסויות האישיות שלכם בדיבור:

- * עם איזה קושי או דילמה שהעלינו בלימוד אתם מזדהים?
- * מתי הדיבור העלה בי שאלות קשות ואף ערער אותי?
- * מתי נקלעתי למצבים בהם הדיבור נחסם או נפתח?
- * מה גרם לחסימה או לחלופין מה אפשר את הפתיחה?

מטרת האסיף היא חיבור אישי של המשתתפים לסוגיות שהועלו בלימוד. המשתתפים יכולים להעלות חוויות אישיות של הצלחה או כישלון בדיבור. חוויות של כישלון בדיבור יכולות לעורר תחושות של תסכול ואכזבה. אפשר לדון בשאלה איפה לדעתם הדיבור נחסם, מה יכול לשחרר את החסימה ומהי הלמידה שלהם מניסיונות אלו. כדאי לשאול גם על חוויות של הצלחה – מה אפשר לדיבור להיות משמעותי, מה החוויה של הצלחה לימדה אותי וכיו"ב.

סיכום

המפגש עסק בפוטנציאל של הדיבור ככלי לשינוי חברתי ובגורמים שעלולים להקשות על הדיבור. דיבור דורש למידה ואורך רוח, מה שלעתים מתנגש עם תחושת הדחיפות והתסיסה שהעלינו בלימוד על הבירה הבודהית. הגישור על הפער אינו מובן מאליו. תהליך התעצבותו של משה כמנהיג מלווה בלמידה והכוונה של האל את משה איך לדבר אל בני ישראל גם בשעה שבה הבירה בוערת. דוגמה לכך ניתן למצוא בפרשת מי המריבה (פרשת חוקת, במדבר פרק כ, פסוקים ט"ג). אחרי מות מרים, נסתמה הבאר ממנה נבעו מים, ובני ישראל מתלוננים בפני משה. הקב"ה מצווה על משה ואהרן לדבר אל הסלע ולהוציא ממנו מים. אך משה מכה בסלע ולא מדבר אליו. על מעשה זה נענשים משה ואהרן ואינם מורשים להיכנס אל הארץ. המהר"ל מבקש להסביר את מהות חטאם של משה ואהרן עליו נענשו.

נקרא יחד את פרשנותו מתוך ספרו **גור אריה**, על פרשת חוקת:

השם יתברך היה רוצה שיקנו ישראל אמונה שלמה, ויראו כי הנמצאים נמשכים אחריו יתברך ודיבורו. ואל יהא [ספק] לך, כי הסלע היה מקבל הדיבור של השם יתברך בדרך נס, כמו שהאדם מקבל את דבר ה', כדכתיב "ודיברתם אל הסלע" (פסוק ח), כי נס היה, והיה הוא יתברך רוצה שיהיו כל הנמצאים נמשכים אחר דיבור השם יתברך לעשות רצונו מעצמם, לא על ידי הכרח, ובזה יעשו ישראל גם כן רצון השם יתברך מעצמם בשמחה. ולכך אמרו שידברו אל הסלע, כי כאשר יקיים מכוח דיבור, הנה העשייה היא מרצון ומשמחה, וזהו ענין האמונה. (ספר גור אריה למהר"ל, במדבר, פרק כ, פסוק יב)

רבי יהודה בן בצלאל - המהר"ל מפראג - רב ומחבר, הוגה דעות ופרשן; נולד בערך בשנת 1515 בפוזנא ומת בפראג באלול שס"ט (1609). המהר"ל היה איש אשכולות, בעל ידיעות יוצאות דופן בתלמוד, בקבלה, בפילוסופיה ובמדעים של תקופתו. כמו כן היה מנהיג רוחני-פוליטי של הקהילה. המהר"ל חיבר ספרים רבים ביניהם **גור אריה**, ביאור פירוש רש"י על התורה, **נתיבות עולם** על מאפייני המידות הטובות ועוד. (מתוך: אתר "דעת").

חטאם של משה ואהרן היה בהיעדר האמונה שהעשייה יכולה להתבצע מתוך רצון ומתוך שכנוע ולא בכפייה. הדיבור אל הסלע הוא פעולה חינוכית, שנועדה להתוות את דרך הפעולה הנכונה - דיבור ושכנוע ולא הכרח.

מנהיגות ודיבור: לימוד בחברותא – "לא איש דברים אנכי"

וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם, וַיִּגְדֵּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו, וַיֵּרָא, בְּסִבְלָתָם; וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי, מֶכָּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶּן כֹּה וְכֹה, וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ; וַיִּף, אֶת־הַמִּצְרִי, וַיִּטְמְנֵהוּ, בַּחֹל. וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וַהֲנֵה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים; וַיֹּאמֶר, לָרָשָׁע לָמָּה תִכֶּה רַעְךָ. וַיֹּאמֶר מִי שְׁמֶךָ לְאִישׁ שׂוֹר וְשֹׁפֵט, עֲלִינוּ? הֲלֹהֲרַגְנִי אֶתָּה אָמַר, כְּאֲשֶׁר הִרְגַּת אֶת־הַמִּצְרִי; וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר. (שמות, פרק ב, פסוקים יא-יד)

מי שמך לאיש - שבאותה שעה לא היה כי אם בן עשרים... ואמרו "מי שמך לאיש?" כיוון שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לדרגת איש. ואחר כך אמר לו: "לא בנה של יוכבד אתה. דייך שקוראים לך בן בתיה". (ילקוט שמעוני, פרשת שמות, רמז קסז)

ילקוט שמעוני - אוסף של אגדות, בדרך פירוש או דרשה, מלוקטות מתלמוד ומספרי מדרש קדמוניים, ומסודרות בסדר התנ"ך. נקרא "ילקוט שמעוני", על שם מחברו, ר' שמעון אשכנזי מפראנקפורט "ראש הדרשנים".

ואחר, באו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל־פְּרֹעֶה: כֹּה־אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת־עַמִּי, וַיִּחַגְּרוּ לִי בַּמִּדְבָּר... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, מֶלֶךְ מִצְרַיִם, לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, תִּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמִּעְשָׂיו; לָכוּ, לִסְבִּלְתֵּיכֶם... וַיֵּצֵאוּ פְּרֹעֶה, בַּיּוֹם הַהוּא, אֶת־הַנְּגָשִׁים בָּעָם, וְאֶת־שֹׁטְרֵי לֵאמֹר. לֹא תִאֲסָפוּן לָתֵת תְּבֹן לָעָם, לִלְבֹּן הַלְּבָנִים--כְּתִמּוֹל שִׁלְשָׁם: הֵם, יִלְכוּ, וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם, תְּבֹן... תִּכְבֹּד הָעֵבֶדָה עַל־הָאֲנָשִׁים, וַיַּעֲשׂוּ־בָהּ; וְאֶל־יִשְׁעוֹ, בַּדְּבָרִי־שֶׁקָר... וַיִּכּוּ, שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר־שָׁמוּ עֲלֵהֶם, נִגְשֵׁי פְרֹעֶה לֵאמֹר: מִדּוּעַ לֹא כָלִיתֶם חֻקְכֶם לִלְבֹּן, כְּתִמּוֹל שִׁלְשָׁם--גַּם־תִּמּוֹל, גַּם־הַיּוֹם. יְבֹאוּ, שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּעֲצֻקוּ אֶל־פְּרֹעֶה, לֵאמֹר: לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה, לַעֲבֹדֶיךָ. תְּבֹן, אֵין נָתַן לַעֲבֹדֶיךָ, וַלְּבָנִים אֲמָרִים לָנוּ, עָשׂוּ; וַהֲנֵה עֹבְדֶיךָ מְכִים, וְחֻטָּאת עִמָּךְ. וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתָּם, נִרְפִּים; עַל־כֵּן אַתָּם אֲמָרִים, גִּלְכָּה נִזְבַּחָה לָהּ. וְעַתָּה לָכוּ עֲבֹדוּ, וְתֵבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם; וְתִכֶּן לְבָנִים, תִּתְּנוּ... יִפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן, נֹצְבִים לִקְרֹאתָם, בְּצִאתָם, מֵאֵת פְּרֹעֶה. וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים, יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט: אֲשֶׁר הִבָּאֲשַׁתֶּם אֶת־רִיחֲנוּ, בְּעֵינֵי פְרֹעֶה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו, לְתֵת־חֹרֵב בְּיָדָם, לְהַרְגֵנוּ. וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל־ה', וַיֹּאמֶר: אֲדֹנָי, לָמָּה הִרְעַתָּה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶה, שְׁלַחְתָּנִי. וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל־פְּרֹעֶה, לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ, הִרַע, לָעָם הַזֶּה; וְהִצַּל לֹא־הִצַּלְתָּ, אֶת־עַמָּךְ.... לָכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם, וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבָדֵתָם; וְגִאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזֹרֹעַ נְטוּיָה, וּבְשִׁפְטִים גְּדִלִים. וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לָעָם, וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים; וַיִּדְעַתֶּם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, הַמוֹצִיא אֶתְכֶם, מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם. וְהִבָּאתִי אֶתְכֶם, אֶל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי, לָתֵת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיְעֶקֶב; וְנָתַתִּי אֶתָּה לָכֶם מוֹרָשָׁה, אֲנִי ה'. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן, אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה, מִקְצֹר רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה. (שמות, פרק ה, פסוק א; פרק ו, פסוק ט)

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של יאבי חי ישראל ובמסגרת יכל ישראל חברים

מקוצר רוח - אולי כי לצד שלא היו בני ישראל בני תורה לא שמעו, ולזה יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת ליבו של אדם. ומעבודה קשה-טעם אומרו ומעבודה, זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח. והטעם, בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם, מלבד צער העבודה.

(אור החיים לרבי חיים בן משה בן עטר, פרשת שמות, פרק ו, פסוק ט)

רבי חיים בן משה עטר - (1696, מרוקו - 1743, ירושלים), הידוע בכינוי "אור החיים הקדוש" פרשן מקרא, מקובל ופוסק הלכה. מחבר פירוש המקרא "אור החיים".

- * מתי מנסה משה לדבר אל בני ישראל? כיצד בני ישראל נענים לניסיונות אלו?
- * האם ניסיונות אלו נתפסים כלגיטימיים?
- * מתי משה פועל בלי לדבר? מהי תגובתם של בני ישראל?
- * האם ניסיונות הדיבור משרתים את משה ומטרותיו?

נשים מנהיגות: המודל של מרים

מטרת השיעור:

- * להכיר את מודל המנהיגות הייחודי של מרים.
- * להבחין בין מודלים שונים של מנהיגות ולברר את אפשרות השילוב ביניהם.

מנהיגותה של מרים אחות משה ואהרן מוצנעת מאד בסיפור המקראי. המדרשים מנסים לחלץ בדרך פרשנית את דרכה הייחודית בהנהגת בני ישראל, ואנחנו נלך בעקבות המדרשים ונאיר את מרים כמנהיגה המציבה דרך מנהיגותית שונה משל משה, יש האומרים - דרך מנהיגות "נשית" לעומת מנהיגותו ה"גברית" של משה. מדרכה של מרים נכליל לסגנון מנהיגות משתף לעומת סגנון מנהיגות יותר היררכי ומשימתי, ונשאל עד כמה ההבחנה בין המודלים במציאות היא חדה ועד כמה באפשרותנו לשלב בין הסגנונות השונים.

מבנה השיעור:

20 דקות
30 דקות

פתיחה: דיון
לימוד מקורות בקבוצות:

- * מנהיגה נולדת
- * שירת הים של מרים
- * בארה של מרים

30 דקות
30 דקות
5 דקות

אסיף
דיון ולימוד קבוצתי
סיכום

פתיחה: דיון

בספר מיכה פרק ו' פסוק ד' מוזכרים מנהיגיהם של בני ישראל ביציאת מצרים:

כִּי הֶעֱלֵתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּמִפִּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ; וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ, אֶת־מֹשֶׁה
אֶהְרֹן וּמֵרִים.

"ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" - שלושה מנהיגים היו לבני ישראל במדבר. על פי דברי מיכה, הקב"ה רואה את מרים כשליחה שוות ערך למשה ואהרן בתהליך יציאת מצרים.

מדוע אם כן מרים לא נצרבה - או לא נצרבה די - בתודעה הקולקטיבית?
מדוע אנחנו זוכרים אותה יותר כאחות משה מאשר כמנהיגה בזכות עצמה?

מקומה של מרים כמנהיגה מוצנע בתורה בהשוואה למקומם של משה ואהרן. כדי להחזיר לה את מקומה כמנהיגה צריך לחלץ את מעשיה ודרכה מבין השורות ולהשלים את הדברים הכתובים בתורה במדרשי חז"ל על מרים. בתיאורי מרים בתורה לא מפורשת שליחותה, היא מגיחה כמה פעמים מבין הצללים, אבל איננו פוגשים אותה בחזית ההנהגה.

השאלה על מקומה של מרים בזיכרון הקולקטיבי נועדה לפתוח את המפגש העוסק במנהיגותן של נשים. תשובות שונות יכולות להיות לשאלה:
הנשים עצמן לא מפרסמות את עצמן ופועלן, הן תמיד ברקע.

מרים הייתה מנהיגה גדולה, אבל ההיסטוריה נכתבה בעבר בידי גברים אשר הצניעו את מקומה כמנהיגה.

אין זה עניין של זיכרון וכתיבת היסטוריה בלבד, אלא גם של מציאות: במציאות של חברה פטריארכאלית מקומה של מרים כמנהיגה אכן היה שולי או נתפס כשולי. למרים סגנון מנהיגות ייחודי, שבחברה פטריארכלית קשה לזהות אותו כמנהיגות, בגלל נורמות חברתיות הקושרות "מנהיגות" עם "הובלה", "אחרי" וכדומה – מושגים שהם צבאיים במידה רבה.

אולי במציאות כל כך קשה של מעבר מעבדות למדבר, אישה לא הייתה עומדת מול העם כמנהיגה. היא יכולה להיות לעזר כנגד משה אבל לא מנהיגה ברשות עצמה.

יכול להיות שהבעיה איננה במה שכתוב בתורה אלא אצלנו – אנחנו פחות מעריכים נשים מנהיגות. לא מדובר בחברה פטריארכלית בעבר אלא במציאות של ההווה, שבה עדיין המושג "מנהיגות" נקשר בעיקר עם גברים.

ועוד...

לימוד בחברותא

נלמד מתוך המקורות כיצד נולדת מנהיגותה של מרים וכיצד היא מתפתחת ומתגבשת למודל מנהיגות ייחודי. נתחלק לשלוש קבוצות, כל קבוצה תלמד דף מקורות אחר, ובאסיף נשלב יחד את הידע שנלמד בכל הקבוצות.

נשים מנהיגות – לימוד בחברותא: מנהיגה נולדת

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה. וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאֲבָנִים אִם־בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הוּא וְחָתָהּ. וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶין אֶת־הַיָּלָדִים. וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶין אֶת־הַיָּלָדִים. וַתֹּאמְרֶן הַמִּילֵדֹת אֶל־פְּרָעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמִּצְרִית הָעִבְרִית כִּי־חַיּוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֱלֹהֵן הַמִּילֵדֹת וַיִּלְדּוּ. וַיִּיטֹב אֱלֹהִים לְמִילֵדֹת וַיִּרְבּ הָעָם וַיַּעֲצְמוּ מְאֹד. וַיְהִי כִי־יֵרָאוּ הַמִּילֵדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים. וַיֵּצֵאוּ פְּרָעָה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֶּן הַיָּלּוּד הַיָּאֲרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל־הַבֶּת תִּחְיֶין. (שמות פרק א, פסוקים טו-כב)

מה היו המיילדות?

... רבי שמואל בר נחמן אמר: אישה ובתה, יוכבד ומרים, ולא היו למרים אלא חמש שנים, שאהרן גדול ממשה שלש שנים.
... פועה, שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו.
ואמרה לו: אוי לו לאותו האיש, כשיבוא האלוהים להיפרע ממנו! נתמלא עליה חימה להרגה.
שפרה, שהייתה משפרת על דברי בתה, ומפייסת עליה.
אמרה לו: על זה אתה משגיח? תינוקת היא ואינה יודעת כלום.
(שמות רבה פרשה א)

כיוון שגזר פרעה ואמר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר עמרם: ולריק ישראל שוכב את אשתו? מיד הוא הוציא את אשתו יוכבד ופירש את עצמו ממנה, ועמד וגירש את אשתו כשהיא מעוברת שלושה חודשים. ועמדו כל ישראל וגירשו נשותיהם. אמרה לו בתו: אבא, גזרתך קשה משל פרעה. פרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. פרעה הרשע ספק גזרתו קיימת, אבל אתה צדיק וגזרתך מתקיימת. עמד הוא והחזיר את אשתו. עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהן.
(שמות רבה פרשה א)

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לִוִּי וַיִּקַּח, אֶת־בֵּת־לִוִּי. וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אוֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרָחִים. וְלֹא יָכְלָה עוֹד הִצְפִּינוּ, וַתִּקַּח לוֹ תִּבְתָּ גִמְא וַתַּחֲמֶרָה בַּחֲמֹר וּבִזְפָּת; וַתֵּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד, וַתֵּשֶׂם בְּסוּף עַל־שִׁפְת הַיָּאֹר. וַתִּתְּצֵב אַחֲתוֹ מֵרָחֹק לְדַעַה מָה יַעֲשֶׂה לוֹ. וַתֵּרֶד בֵּת פְּרָעָה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֹר, וְנִעְרַתֶּיהָ הִלְכָת עַל־יַד הַיָּאֹר; וַתֵּרָא אֶת הַתִּבָּה בְּתוֹף הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֶמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ. וַתִּפְתַּח וַתֵּרָאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד, וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכֶה; וַתַּחֲמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר, מִי־לִדִּי הָעִבְרִים זֶה. וַתֹּאמֶר אַחֲתוֹ אֶל בֵּת־פְּרָעָה, הָאֵלֶךְ וְקִרְאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקָת מֶן הָעִבְרִית וַתִּינֶק לָךְ, אֶת הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרָעָה, לָכִי; וַתֵּלֶךְ הָעֹלָמָה וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרָעָה, הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינֵקְהוּ לִי, וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרִי; וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֶהוּ. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד, וַתִּבְאֶהוּ לְבֵת פְּרָעָה וַיְהִי לָהּ, לְבֶן; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר, כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתֶהוּ. (שמות פרק ב, פסוקים א"י)

* אילו תכונות מנהיגות של הילדה מרים אנו מגלים במקורות שלעיל?
* מהי הזירה שבה פועלת מרים?

נשים מנהיגות – לימוד בחברותא: שירת הים של מרים

וַתִּקַּח מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחוֹת אֶהֱרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ; וַתִּצְאֶן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת. וַתַּעַן לָהֶם מֵרִים: שִׁירוּ לַה' כִּי גָאָה גָאָה, סוֹס וְרֹכְבּוֹ רָמָה בָּיָם. (שמות פרק טו, פסוקים כ"א)

"ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" - מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים. (מכילתא פרשה י')

ותען להם מרים - משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים. (רש"י)

"ותען להם" - לא לנשים אמרה כך, דאם כן, להן מיבעי ליה, אלא למשה ולבני ישראל. (ר' צדוק הכהן מלובלין, ספר קומץ המנחה)

בצד המקורות הממקמים את מרחב פעולתה של מרים בקרב הנשים בלבד, ממקורות אחרים עולה כי נחשבה בד בבד עם אחיה כאחד ממנהיגי

התורה הישירים לכולם. ממגוון של מקורות נמצאנו למדים כי היא נתפסה כמי שבצד אחיה ניתנה תורה על ידה לישראל, כאחת מן המחוקקים, וכמי שבזכותה רבו תורה ומצוות בישראל.

(יעל לוין כ"ץ, "הביטו אל מרים אמכם - הערות נוספות על דמותה של מרים", עלון קולך 55)

* מה מייחד את שירת הים של מרים? איזה סגנון מנהיגות היא מבטאת?
* מה ההבדל?

אז ישיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאָה גָאָה, סוֹס וָרֶכֶב רָמָה בָּיָם (שמות פרק טו, פסוק א)
ותען להם, מֹרִים: שִׁירוּ לַה' כִּי גָאָה גָאָה, סוֹס וָרֶכֶב רָמָה בָּיָם (שמות פרק טו, פסוק כא)

* מה ההבדל בין התפיסה המצמצמת את מנהיגותה של מרים לזירת הנשים, לבין התפיסה שמרים היא מנהיגה של כל עם ישראל?

נשים מנהיגות – לימוד בחברותא: בארה של מרים

וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְּבַר־צֶן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ; וַתָּמָת שָׁם מֹרִים וַתִּקְבְּר שָׁם. וְלֹא־הָיָה מִיָּם לָעֵדָה; וַיִּקְהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן. וַיִּרְב הָעָם עִם־מֹשֶׁה; וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוֹ גִּוְעֵנוּ בְּגֹוע אַחֲנִינוּ לִפְנֵי ה'. וְלָמָּה הִבֵּאתֶם אֶת־קֹהֶל ה' אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ. וְלָמָּה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַרְעֵה הַזֶּה: לֹא מָקוֹם זֶרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפֶּן וְרִמּוֹן וּמִיָּם אֵין לִשְׁתוֹת. וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקֹּהֶל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם; וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֲלֵיהֶם. וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר. קַח אֶת־הַמָּטָה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן אַחִיךָ וּדְבַרְתֶּם אֶל־הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמִיו; וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִיָּם מִן־הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמָּטָה מִלִּפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ. וַיִּקְהֲלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקֹּהֶל־אֶל־פְּנֵי הַסֵּלַע; וַיֹּאמְרוּ לָהֶם שְׁמַעוּ־נָא הַמֹּרִים־הַמִּן־הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצִיא לָכֶם מִיָּם. וַיֵּרָם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ־פַעַמִּים; וַיֵּצְאוּ מִיָּם רַבִּים וַתִּשְׁתַּה הָעֵדָה וּבְעִירָם. וַיֹּאמְרוּ ה' אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל־לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקֹּהֶל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם. הִנֵּה מִי מֵרִיבָה אֲשֶׁר־רְבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת ה'; וַיִּקְדָּשׁ בָּם. (במדבר פרק כ, פסוקים א"ג)

כל זמן שהייתה מרים קיימת, הייתה באר מספקת את ישראל; משמתה מרים אומר "ותמת שם מרים" וגו', ולא היה מים לעדה - שנסתלקה הבאר. (תוספתא סוטה יא, א)

שלושה פרנסים טובים עמדו להן לישראל, ואלו הן משה ואהרן ומרים, ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידיהם, ואלו הן באר ועמוד ענן והמן. מן בזכות משה, עמוד ענן בזכות אהרן, באר בזכות מרים. מתה מרים, נסתלקה הבאר [...]. (סדר עולם רבה י)

וכך הייתה הבאר שהייתה עם ישראל במדבר דומה לסלע מלא [כברה], מפרפרת ועולה כמפי הפך הזה: עולה עמהן להרים ויורדת עמהן לגאיות. מקום שישראל שורין הוא שורה כנגדן, במקום גבוה כנגד פתחו של אהל מועד. נשיאי ישראל באין וסובבין אותה במקלותיהן ואומרים עליה את השירה (במדבר פרק כא) "עלי באר". ענו לה "עלי באר", והמים מבעבעין ועולין כעמוד למעלה, וכל אחד ואחד מושך במקלו, איש לשבטו ואיש למשפחתו... וגם היא סובבת את כל מחנה ישראל ומשקה את כל הישימון. (תוספתא סוכה פרק ג)

* משבר מי מריבה מסופר בתורה בצמוד למותה של מרים. האם יש לדעתכם קשר בין הדברים?
* כיצד חז"ל מפרשים את הקשר הזה?
* "מן בזכות משה, עמוד ענן בזכות אהרן, באר בזכות מרים". – מדוע לדעתכם הבאר נקשרה דווקא למרים?

המקורות בדף 1 עוסקים באירועים מכוננים המעצבים את תכונות המנהיגות של מרים עוד בהיותה ילדה, על רקע השעבוד במצרים. התורה מספרת לנו על מרים המתייצבת מרחוק לראות מה ייעשה לאחיה בתיבה על היאור. ברגע שהיא רואה את בת פרעה החומלת על הילד היא רצה לקראתה ומציעה להביא לה אישה מינקת מן העבריות – מתוך כוונה להביא את אמה שתיניק את משה. המקורות בשמות רבה משלימים את המסופר בתורה מתוך אותה ראייה של האומץ, האחריות והבגרות המפתיעה של מרים הקטנה. כהשלמה לתיאור המקראי של מרים כשומרת על החיים, היא מזוהה במדרש כאחת המיילדות (יחד עם אמה יוכבד) – פועה, שאינה חוששת להעז פנים לעומת פרעה עד שהיא מסתכנת בחייה, מתוך מסירות לילדים הנולדים ולהמשכיות עם ישראל ומתוך אמונה באלוהים שעתיד להיפרע מפרעה.

כשם שהיא מתייצבת מול פרעה, ולהבדיל, מרים מתייצבת מול אביה הגוזר לגרש את הנשים. בזמן שהאם יוכבד שותקת מול גזרתו של עמרם [אז ראש הסנהדרין

על פי חז"ל, מרים מתנגדת באומץ ואומרת לו – אתה בעצם משתף פעולה עם פרעה, גדול העריצים: "פרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות".

המדרש הזה צומח מתוך קושי שעולה מן הפסוקים. עמרם נושא את יוכבד "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" (שמות פרק ב, פסוק א), ומשה נולד. אולם אהרן ומרים אחיו הגדולים כבר קיימים! משמע שכבר היו יוכבד ועמרם נשואים. כך מספר המדרש על ניסיון של עמרם לגרש את אשתו, שנחסם בידי בתו מרים – ועל כן "ויקח את בת לוי".

הזירה שבה פועלת מרים בשלב הזה היא הזירה הביתית והמשפחתית. הפעולה המרכזית היא השמירה על הילדים. זו איננה זירה שולית כלל בתנאי השעבוד של מצרים, להפך – היא מתבררת כזירה מרכזית במאבק על המשכיות העם. אם נפרש את המקורות מנקודת מבט פמיניסטית, נוכל לומר שיש כאן אמירה על חשיבותה של הספירה הפרטית במאבק בדיכוי ובשעבוד, למעשה – ספירה שהיא פרטית וציבורית גם יחד. בהמשך נראה שהממד הזה, המשפחתי והבינאישי, הוא מרכזי בדרך מנהיגותה של מרים גם בהמשך.

המקורות בדף השני עוסקים בשירת הים של מרים ומנסים להבין דרכה את הסגנון הייחודי של מנהיגותה ביציאת מצרים ובמדבר. בדרך כלל רואים בשירת מרים מעין "תמונת מראה" לשירת משה, הפעם מול הנשים (כך רש"י, למשל). הפירושים האלה מצטרפים יחד לגישה ה"מצמצמת" את מנהיגותה של מרים לזירת הנשים בלבד. פירושים אחרים, לעומת זאת, רואים את מרים כמנהיגה של בני ישראל כולם, לצד משה ואהרן – וזאת על אף שסיפור מנהיגותה מקבל מקום קטן מאד בתורה.

הייחוד בסגנון מנהיגותה של מרים בולט בהשוואה בין שירת הים של משה לשירת מרים. משה הוא המנהיג הבודד בקצה ההיררכיה, את שירתו הוא פותח בלשון יחיד והעם עונים אחריו כהד. השירה מביעה את עצמת אישיותו ואת כוחו השירי והנבואי של המנהיג הגדול, שסגנון המנהיגות שלו "גדול מן החיים" – סגנון שבדרך כלל גם מפתח תלות של המונהגים במנהיג. מרים, לעומת זאת, פונה לבני ישראל ומזמינה אותם "שירו לה". השירה היא פשוטה וקצרה מאוד, לא נשגבת כשירת משה. היא איננה מילולית בלבד, אלא מלווה בתופים ובמחולות ויוצרת חוויה דתית הסוחפת את העם, חוויה שעצמתה נובעת מן הקשר האישי, הממד הגופני והאצלת הכוח לעם לשיר בעצמו. מנהיגותה של מרים היא מנהיגות קרובה, מקרבת ומעצימה: כשם שהייתה מיילדת במצרים, כך היא "מנהיגה-מיילדת" במדבר. היא קיימת ונוכחת בחיי העם כמי שמעצימה אותו למצוא בעצמו את הכוחות "לגדול".

בדף המקורות השלישי אנו ממשיכים לחקור את מנהיגותה של מרים על ידי בדיקת משמעות בארה של מרים, בחייה ואחר כך במותה. אנחנו מתחילים את הלימוד על בארה של מרים דווקא במותה של מרים, שכן חז"ל (ורש"י בעקבותיהם) מוצאים קשר בין מותה של מרים למחסור במים ולמשבר של מי מריבה. חז"ל מסיקים מסמיכות הפרשיות (פרשת מות מרים ופרשת מי מריבה) ש"כל זמן שהייתה מרים קיימת הייתה באר מספקת את ישראל". אבל, "אפשר גם לפרש את סמיכות הפרשיות מתוך הבנת איכותה המיוחדת של מנהיגות מרים: מרים יוצרת הדיאלוג עם העם,

היא שגישרה על הפער בין העם המתלונן וקצר־הרוח לבין המנהיג הגדול. השפעה ממתנת זאת נפסקה עם מותה, ואין פלא כי דווקא אז פונה משה באופן בוטה במיוחד כנגד העם: ' וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמַעוּ־נָא הַמְּרִים ' (פס' י) " (טובה כהן, "מנשים באהל תבורך" – האומנם?," עמ' 187–186).

המדריך בתוספתא מתאר בדרך ציורית כיצד הייתה הבאר מספקת את צורכי השתייה של העם: היא ליוותה את בני ישראל בכל אשר הלכו, וכאשר חנו עמדה הבאר במקום גבוה כנגד פתחו של אוהל מועד (מקום השכינה, אשר הקים משה במדבר ומשם קיבל את דבר אלוהים). נשיאי ישראל סובבים אותה בשירת "עלי באר" והמים מבעבעים ועולים מעלה וכל אחד ואחד מושך במקלו איש לשבטו ולמשפחתו. גם בתיאור הזה ניכרת העבודה המשותפת להוציא מים מן הבאר, והשירה המשותפת – המאפיינות את מרים בהנהגתה את העם. ואכן הבאר עצמה מאפיינת את מנהיגותה של מרים באופן סמלי: כמו המים הנובעים מן הבאר ומרוויים את העם, מנהיגותה של מרים נובעת "מלמטה" ומעלה את המונהגים מעלה.

חסרונה של מרים עם מותה מעיד אפוא על המשמעות והמרכזיות שלה בחיי העם. העם חווה חרדת מוות בעקבות חסרון המים (ואולי גם בעקבות ההזדהות עם מותה של מנהיגתם), ומשה ברוב כעסו מכה בסלע בניגוד לצו האלוהים. הרלב"ג מפרש בעניין חטא מי מריבה, ש"מרים הייתה מושכת לב ישראל בחכמתה לעבוד השם יתעלה. וכאילו אמר שאם הייתה מרים בחיים לא הרסו ישראל בזה האופן לשאול המים ממשה בדברי קנטורין כאלה" (רבנו לוי בן גרשום, פירושי התורה, מהדורת י"ל לוי, במדבר כ, ב, עמ' קיא).

בהמשך דרכם של בני ישראל, אחרי מסע ארוך ותלאות נוספות (ואחרי שגם אהרן מת), משה אוסף את העם במקום הקרוי בארה, ה' נותן להם מים ו"אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה" (במדבר פרק כא, פסוק יז). שירה זו היא אולי סימן להתבגרות העם, שכן שירת "עלי באר" (בשונה משירת הים) מושרת כעת בפי העם לבדו, בלי מרים שכבר איננה, ובלא הובלתו של משה, שאיננו מוזכר. בני ישראל מוצאים בעצמם את הכוחות לשיר את השירה שבעבר שרו בהובלת מנהיגיהם. אפשר לשער שדרכה המעצימה והמשתפת של מרים בחייה הביאה בסופו של דבר – אחרי מותה – לכך שהבאר הנסית הפכה לעם למקור פנימי של כוח.

אסיף

כל קבוצה תציג את המקורות שלמדה - בהתייחס לשאלה:

- * מהו סגנון המנהיגות ומהן תכונות המנהיגות של מרים, על פי המקורות השונים?
- * עד כמה נוכחותה ומנהיגותה של מרים במדבר הייתה חשובה וחיונית, לדעתכם? האם אפשר היה "להסתדר בלעדיה"?

הסבב יהיה לפי הסדר הכרונולוגי של חיי מרים: מתחילים בקבוצות שלמדו את דף 1 וממשיכים בדף 2 ואחר כך 3. המטרה היא ליצור תמונה כוללת של מרים כמנהיגה, מילדותה ועד אחרי מותה.

דיון ולימוד קבוצתי

כעת נפתח דיון כללי יותר במודל המנהיגות המוצג על ידי מרים ובמשמעויות שלו לכל אחת ואחד ממשתתפי הקבוצה.

- * מהו הכוח של מנהיגות משתפת? מה הרווחים שלה, ומה המחירים?
 - * באילו תנאים מנהיגות משתפת מצמיחה את המונהגים? באלו תנאים היא עושה ההפך?
 - * יש הרואים בסגנון המנהיגות של מרים מודל מנהיגות "נשי". האם אתם מסכימים? האם אתם מקבלים את החלוקה בין מנהיגות נשית למנהיגות גברית?
- נקרא יחד שני טקסטים המתייחסים לשאלה האחרונה.

מנהיגות נשית – יש דבר כזה?

בעבר הוגדרו מושגי המנהיגות במונחים "גבריים", וכך נוצר על פי ההגדרה מצב בו המנהיגות הנשית נשפטה אך ורק על פי מושגים אלה. נשים שהפציעו אל העולם כמנהיגות בזכות עצמן, נשפטו תמיד על פי אמות מידה גבריות. נשאלת השאלה: האם נשים מנהיגות בצורה אחרת מגברים? האם יש כזה דבר, מנהיגות נשית? ... אלה שאלות מכשילות, משום שהן טאוטולוגיות - הן טומנות בתוכן את התשובה.

כפי שמראות הוגות פמיניסטיות - הקטגוריות "נשיות" ו"גבריות" הן הגדרות שרירותיות, ואין ביניהן לבין מגוון הנשים והגברים בחברה ולא כלום. גבריות, על פי ההגדרה הרווחת, היא אסרטיביות, חשיבה לוגית, נחישות, כוחנות ושליטה. נשיות, על פי ההגדרה הרווחת, היא הססנות, אמפתיה, רגישות, רכות וכניעה. נשים שאינן מחזיקות בתכונות האלה - והן רבות מספור - נחשבות לא־נשיות. הגברים הרבים שאינם תואמים להגדרת הגבריות הם נשיים. לכן שימוש במושגים האלה הוא חסר ערך.

כאשר טוענים שראש ממשלה ממין נקבה אינה מתנהגת כאישה, מתבקש להניח שהמושג "אישה" טעון תיקון... אבל במקום לעשות זאת, הרוב נוהגים לשייך את תכונות המנהיגות בלעדית לגברים ולשלול אותן מנשים. לא קשה להבין מאיפה נובעת הטעות הזאת: גברים החזיקו בעמדות ההנהגה בעולם ועיצבו את דפוסיה במשך אלפי שנים עד המאה העשרים. לא נותר לנשים אלא להימדד ביחס אליהם.

(ד"ר מירה חניק, אתר "הדרך למעלה" 9.7.2004)

ממחקרים ראשוניים עולה, כי נשים נוטות יותר לסגנון ניהול דמוקרטי. סגנון דמוקרטי מתבטא בשותפותה של הקבוצה בקביעת המטרות, הפעילות, המדיניות ותבניות היחסים; זאת, לעומת המודל הסמכותי, שבו המנהיג הוא היחיד הקובע את מטרות הקבוצה, את טיב פעילותה ואת מדיניותה... נשים מנהיגות גם נוטות לסגנון חברתי יותר מאשר לסגנון משימתי... הטיפוסים המשימתיים מתרכזים במשימה, הם יעלו רעיונות, יקדמו את הקבוצה ליעדה, ידברו יותר מהיתר, יפסלו ויבקרו "בלי חשבון" את ההצעות השונות, לפי מידת יעילותן; לעומתם, המנהיג החברתי עסוק ביצירת אווירה נינוחה בקבוצה, בתיווך בין היריבים ובהפגת המתח, ודואג לכך שכל פרט ימצא את מקומו בקבוצה... בהשוואה לגברים, נשים חולקות יותר מידע עם מונהגיהן, מתייעצות יותר ומביעות בפתירות רבה יותר את רגשותיהן ואת תגובותיהן למתרחש בחברתן. תכונות אלו בולטות כנגד הדגם המנהיגותי הגברי, ההיררכי, הממוקד במשימה, הרציונלי והאגרסיבי, שעיקרו השגת יעדים וסיפוק אינטרסים. ככלל, ניתן לומר כי חוקרים מציינים את העובדה שנשים פועלות באופן יותר אינטראקטיבי, שיתופי, חולקות כוח וידע, עושות לחיזוק הערך העצמי של המונהג ויוצרות התלהבות בקרב המונהגים בכך שהן עושות אותם לשותפים לרעיון, למטרות ולקבלת ההחלטות.

(חנה קהת, "סדר נשים", ארץ אחרת 11, תשס"ב 2002)

הדיון במנהיגותה של מרים הוא נקודת מוצא להמשך הדיבור על מנהיגות ולחיבור לסוגיות שנדונו בשיעורים קודמים. האסיף נועד "לאסוף" את מה שכל קבוצה למדה ולחבר את הדברים לתמונה שלמה וקוהרנטית של סיפורה של מרים כמנהיגה, מילדותה ועד אחרי מותה. האיסוף הזה חשוב כאן במיוחד שכן הקבוצות לומדות מקורות שונים על מנת "לכסות" את השלבים השונים במנהיגותה של מרים.

חלקו האחרון של השיעור מתחיל בדיון על מודל המנהיגות המוצג כאן, הן באופן כללי בהקשר של דיון במנהיגות והן מנקודת המבט האישית של המשתתפות והמשתתפים. בשיח ובמחקר על מנהיגות יש הבחנות סכמטיות שונות בין מודלים של מנהיגות; הבחנה אחת שכזו היא ההבחנה שבין מנהיגות משימתית ותכליתית, לבין מנהיגות יותר משתפת ותהליכית.

"סגנון דמוקרטי" של מנהיגות מתבטא בשיתופה של הקבוצה בקביעת המטרות, הפעילות, המדיניות ותבניות היחסים. לרוב זהו גם סגנון חברתי יותר מאשר משימתי: המנהיג החברתי עוסק ביצירת אווירה נינוחה בקבוצה, בתיווך בין היריבים ובהפגת המתח, ודואג לכך שכל פרט ימצא את מקומו בקבוצה. ככלל מדובר במודל יותר אינטראקטיבי, שיתופי, שיש בו חלוקה של הכוח והידע וחזיון הערך העצמי של המונהג.

תכונות אלה בולטות בהשוואה למודל הסמכותי, שבו המנהיג הוא היחיד הקובע את מטרות הקבוצה, את טיב פעילותה ואת מדיניותה. הטיפוסים המשימתיים מתרכזים במשימה, הם יעלו רעיונות, יקדמו את הקבוצה ליעדיה, ידברו יותר מהיתר, יפסלו ויבקרו "בלי חשבון" את ההצעות השונות, לפי מידת יעילותן. זהו מודל יותר היררכי, ממוקד במשימה, רציונלי ואגרסיבי, שעיקרו השגת יעדים וסיפוק אינטרסים.

יש הרואים בחלוקה הזו גם הבחנה מגדרית בין מודל "גברי" למודל "נשי" של מנהיגות. אחרים ואחרות חולקים על עצם האפשרות להבחין באופן חד ומהותני בין תכונות נשיות לתכונות גבריות. בשאלה זו נדון בלימוד הקבוצתי, על בסיס שני הטקסטים של חנה קהת ומירה חניק.

חנה קהת טוענת, בהסתמכה על מחקרים, שיש "מנהיגות נשית" ושנשים שונות מגברים בסגנון מנהיגותן. מירה חניק מתנגדת לשימוש בקטגוריות "גברי" ו"נשי" וטוענת שאלה קטגוריות שרירותיות שאינן מתארות את מגוון הנשים והגברים במציאות. מירה חניק מייצגת עמדה פמיניסטית שעל פיה "נשיות" היא הבניה חברתית ולא "מהות" שאישה נולדת אתה – כפי שניסחה זאת סימון דה-בובואר באמירה ידועה שלה: "אינך נולדת אישה, את נעשית אישה". זוהי עמדה לא-מהותנית ביחס לנשיות, כלומר – עמדה המתנגדת לתפיסה שיש איזו "מהות" נשית או תכונות המאפיינות את כלל הנשים.

סיכום

נחזור לפסוק ממיכה שבו התחלנו את השיעור: כִּי הֶעֱלֵתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּמִבֵּית עֶבְדִּים פָּדִיתִיךָ; וְאַשְׁלַח לְפָנֶיךָ, אֶת־מֹשֶׁה אֹהֶן וּמָרְיָם. וְכֵן לְמַדְרֵשׁ בְּסֹדֶר עוֹלָם רַבָּה, שֶׁעַל פִּיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִיבְּלוּ "מִן בְּזָכוֹת מֹשֶׁה, עֲמוּד עַנַּן בְּזָכוֹת אֹהֶן, בָּאֵר בְּזָכוֹת מָרְיָם".

שלושה מנהיגים הנהיגו את בני ישראל במדבר. המן, הנקשר למשה, יורד מלמעלה, מן השמים, ומזין את העם. עמוד הענן הנקשר לאהרן הולך קדימה ומאיר את הדרך; והבאר נובעת מלמטה ומרווה את הצימאון. שלושה כיוונים ואולי שלושה סגנונות מנהיגות. בתורה הסגנונות מובחנים שכן כל אחד נקשר לאדם אחד, והשלושה - שלושת האחים - משלימים זה את זה ויוצרים יחד מנהיגות שיש בה ממדים רבים. אבל ישנה גם אפשרות שכל אחד בדרך פעולתו ישלב ככל האפשר בין הממדים השונים.

מנהיגות: אידאל ומציאות

מטרת השיעור:

* לעמוד על הפער בין אידאל ומציאות ולמצוא דרכי התמודדות עמו.

השיעור עוסק בהכרה בפער בין מה שיש לבין מה שיכול להיות, בין הרצוי למצוי, ובדרכים להתמודד עם הפער הזה.

המקורות והדיון הקבוצתי מתמקדים בדילמות העולות מן הפער שבין אידאל ומציאות: המחרים הכרוכים בראייה ביקורתית של המציאות, תחושות של ניכור ושיפוטיות שמתעוררות בעקבות הקושי לגשר בין אידאל ומציאות, הדילמה בין התפשרות ודבקות באידאל ועוד.

מבנה השיעור:

פתיחה: הצגת הנושא	10 דקות
קריאה מודרכת: "שמעון שגינה"	25 דקות
קריאה מודרכת: "להחריב עולמי יצאתם?"	25 דקות
קריאה מודרכת: "די לעולם אני ואתה?"	25 דקות
קריאה מודרכת: "אלך ואתקן"	25 דקות
סיכום	10 דקות

פתיחה: הצגת הנושא

פתחנו את היחידה על מנהיגות בשאלה "מה בוער לי?". ההכרה במציאות שתובעת תיקון והרצון לפעול לשם כך מניעים לקבלת אחריות אישית ולמנהיגות. המעבר מ"מה שבוער" לעשייה דורש חלופה. אם בסוגיות שבוערות לנו פקחנו עיניים ונחשפנו למציאות חברתית שתובעת תיקון, הרי שחזון והאידאל מאפשרים לדמיין מציאות טובה יותר ולהתעקש עליה.

ההתעקשות על מציאות טובה יותר מעמידה אותנו לעתים בקונפליקט עם הקיים. הפער בין מה שיש לבין מה שיכול להיות גורם לנו לבחון את המציאות בעין ביקורתית. יש שממשילים את הראייה הביקורתית לעבודת אדריכלות של פירוק ובנייה מחדש. תיקון המציאות אינו יכול להיעשות בלא קריאת תיגר על הקיים, ומתוך כך לבניית מציאות טובה יותר. עם זאת, בהיעדר כלים שיאפשרו התמודדות עם הקונפליקט ו"תרגום" של הביקורתיות לדרכי פעולה ולעשייה, קיימת הסכנה שנישאר עם השברים, בלי יכולת להרכיבם מחדש.

במפגש זה נעסוק בהתמודדות עם הקונפליקט בין אידאל למציאות ובשימוש בראייה ביקורתית ככלי לשינוי: מתי הביקורתיות מקדמת שינוי חברתי ומתי היא בולמת אותו, וכן מה מאפשר את המעבר מעמדת ביקורת ופירוק לעמדה של בנייה מחדש.

הדיון בשאלה ייעשה דרך הסיפור של רבי שמעון בר יוחאי. רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י) נודע בזכות ידיעותיו בהלכה ובאגדה. לרשב"י מיוחסים ספרי קבלה וסוד ובראשם **ספר הזוהר** שנודע גם בשם מדרש דרשב"י. רבי שמעון הציב רף גבוה לתלמידי חכמים ותמך בהתמסרות ללימוד תורה עד כדי זניחת הפרנסה (ברכות לה, ע"ב). התמסרותו ללימוד תורה הקנתה לו שם ומעמד בקרב חכמי דורו והבאים אחריו. הפיוט שנכתב על בר יוחאי (על ידי רבי שמעון לביא, מחכמי טריפולי), מתאר את גדולתו: "נעשה אדם בעבורך", כלומר: שהאדם המושלם אשר עליו נאמר "נעשה אדם בדמותו ובצלמו", נאמר על בר יוחאי.

בר יוחאי היה מתלמידי הבולטים של רבי עקיבא ולמד אצלו במשך 13 שנה. הוא ורבי מאיר היו היחידים מבין תלמידיו שהוסמכו על ידו לרבנות. רבי עקיבא נכלא ומאוחר יותר הומת בייסורים על ידי השלטון הרומי לאחר שעבר על האיסור ללמד תורה ברבים. לימוד תורה, כמו גם המילה והשבת, נאסרו ב"גזרות השמד", גזרות שהוצאו על ידי שלטון רומי. מותו של רבי עקיבא הותיר חותם בבר יוחאי ועורר בו התנגדות ועוינות כלפי הרומאים. הסיפור שנלמד מתרחש כשנה אחרי מות רבי עקיבא.

מומלץ לתת למשתתפים לקרוא, תוך עצירות מונחות למטרות הבהרה ופרשנות. ההערות המובאות למנחה הם חלק מהקריאה המשותפת עם הקבוצה. הן נועדו לסייע בהבנת התוכן הנלמד ולחדד סוגיות העולות מן הסיפור.

קריאה מודרכת: "שמעון שגינה"

ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וישב רבי יהודה בן גרים לידם. פתח רבי יהודה ואמר: "כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תיקנו שווקים, תיקנו גשרים, תיקנו מרחצאות".

רבי יוסי שתק.

נענה רבי שמעון ואמר: "כל מה שתיקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן. תיקנו שווקים - להושיב בהם זונות, מרחצאות - לעדן בהם את עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס".

הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות.

אמרו: "יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - ייהרג". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

ישבו רבי יהודה... - הסיפור נפתח בשיחה בין רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון, בעוד יהודה בן גרים מקשיב לשיחתם. **פתח רבי יהודה** - רבי יהודה פותח בשבחים על האומה הרומית, השלטונות, על המפעלים שבנו: גשרים, מקוואות ועוד. **רבי יוסי שתק** - רבי יוסי שותק. כיצד ניתן לפרש את שתיקתו? **נענה רבי שמעון ואמר** - לעומת רבי יוסי, רבי שמעון אינו שותק אלא מגנה את הרומאים על פעילותם. הוא מצביע על כך שהרומאים פועלים ממניעים פסולים: לשרת את האינטרס שלהם, גביית כספים ועידון עצמם, ולא לטובת הציבור. פתחנו את היחידה על מנהיגות ב"מה בוער לי", ביכולת של המנהיג לראות ולהכיר בעוללות שתובעים תיקון, מה "בוער" לרבי שמעון? בסיפור שלפנינו רבי שמעון אינו רואה את העולם והשלטון דרך משקפיים ורודות, אלא בעין ביקורתית שמביאה אותו למתוח ביקורת על התנהלות השלטונות. אם במפגש שפתחנו בו את נושא המנהיגות התמקדנו ביכולת לראות "מה בוער", כאן אנו מגלים שהראייה כרוכה במחיר: היא מביאה לראייה ביקורתית של המציאות ושמה אותי בעמדת התנגדות מול השלטון או מול גורמים אחרים. מתגובתו של רבי שמעון ניתן אולי לחשוב על פרשנויות אחרות להתנהגותו של רבי יוסי. ייתכן שרבי יוסי מתנגד אך נמנע מלהביע את דעתו. אולי הוא אינו מעוניין לעורר מחלוקת או להיות בעמדה שמותחת ביקורת ורואה שחורות. ייתכן גם כי רבי יוסי אינו מחזיק בעמדה נחרצת כמו רבי יהודה ורבי שמעון אלא הוא אמביוולנטי ביחס לשלטון, ועל כן בוחר לשתוק. **הלך יהודה בן גרים** - יהודה בן גרים שצות לשיחה, אינו מביע התנגדות לדברי רבי שמעון בפניו, אלא מלשין עליהם למלכות. **אמרו: "יהודה שעילה..."** - הרומאים גוזרים מיתה על רבי שמעון בגין ההתנגדות שלו. הבחירה לפעול על פי אידאלים וערכים, ולהשמיץ קול ביקורתי, כרוכה במחיר אישי כבד אותו נאלץ לשלם רבי שמעון. ראייה ביקורתית של המציאות ונכונות לפעול על פי ערכים ואידאלים אינה נעשית בחלל ריק. לא אחת היא מעוררת התנגדות ומביאה ליחסי איבה מצד מי שמעוניינים לשמר את המציאות הקיימת. המחיר שנאלץ לשלם רבי שמעון בולט בהשוואה לקידום שמקבל רבי יהודה. רבי יהודה זוכה להוקרת השלטון ומקבל קידום. הראייה הלא-ביקורתית של רבי יהודה מאפשרת לו להשתלב ולחיות בהרמוניה במסגרת הקיימת ולא להיות בעמדת אופוזיציה.

* האם גם בסוגיות ש"בוערות" לכם נקיטת עמדה כרוכה במחיר? מהו?
* איך המחיר משפיע על הרצון שלכם לפעול ולשנות?

מפאת קוצר הזמן מומלץ לא לפתוח לסבב, אלא רק לאסוף מספר תגובות. המשתתפים עשויים להעלות חוויות שונות הקשורות בנקיטת עמדה ביקורתית. חלק מהמשתתפים יכולים להעלות חוויות מהשמעת קול ביקורתי מול ממסד, למשל במסגרת קורסים באוניברסיטה או במקומות עבודה שונים, אך גם מהשמעת קול ביקורתי אל מול משפחה או חברים. השמעת קול ביקורתי עלולה להיות כרוכה במחיר: הביקורתיות מביאה אותי להיות "טעון" ביחס לסובבים אותי, מה שיכול להביא למתיחות וניכור. אם אני מוכר בסביבה שלי כמי שמזוהה עם אג'נדה חברתית מסוימת, זה יכול "לסמן" אותי ובכך למנוע ממני אפשרויות קידום. גם אם אני בוחר שלא לפעול, הראייה הביקורתית יכולה להביא לתחושות של תלישות וניכור במסגרות החברתיות שבהן אני נמצא.

המחיר שכרוך בראייה ביקורתית של המציאות, גם אם הוא אינו קיצוני כמו במקרה של רבי שמעון, יכול לרפות ידיים ולהשפיע על הרצון לפעול. לעתים המחיר מעלה את השאלה לשם מה או האם "שווה" לי להיות בעמדה ביקורתית. המשתתפים עשויים להביא מקרים שבהם העדיפו לשתוק ולא להתעמת ולהיות על תקן "משביתי שמחות". מומלץ לשקף למשתתפים כיצד שאלת המחיר משפיעה על המעבר ממודעות לעשייה. כנגד המוטיבציה לפעול ולשנות את מה ש"בוער" לי, עולה השאלה איזה מחיר אישי אני מוכן לשלם תמורת השינוי.

נקודה להרחבה:

ההשוואה בין הקידום שקיבל רבי יהודה ובין העונש שנגזר על רבי שמעון מעלה שאלה על הזיקה ביניהם. מנקודת מבט של השלטון הרומי ניתן להבין מדוע הטילו עונש על רבי שמעון, אך מדוע רבי יהודה זוכה לקידום? האם הרומאים היו מעניקים הטבות לכל מי שמביע אהדה לשלטון או שמא הביקורת של רבי שמעון מאירה את רבי יהודה באור אחר בעיני הרומאים?

ספרו של ד"ר סמי שלום שטרית, **המאבק המזרחי בישראל**, מנתח את יחסי הגומלין בין קבוצה לשינוי חברתי המוכרת כ"רדיקלית" ובין קבוצת ה"מתונים". הוא מביא כהקבלה מחקרים שנעשו בארה"ב על תנועות לשוויון זכויות של השחורים. מחקרים אלו בוחנים כיצד השפיע המחנה הרדיקלי, המזוהה עם מלקולם אקס, על המחנה המתון, המזוהה עם מרתין לותר קינג. לפי מודל זה, הפעולות של הרדיקלים והמתונים אינן מנותקות זו מזו: המחנה הרדיקלי מכשיר את הקרקע למחנה המתון, על מנת שיוכל לנהל משא ומתן עם הממסד. הרדיקלים מתוארים כמי ש"מנענעים את העץ", ואילו המתונים הם ש"אוספים את הפירות".

מתוך הספר:

השפעות אלה של הרדיקלים על המתונים בתחומים שונים של המאבק, בעיקר גיוס תמיכה ציבורית, תקשורת, גיוס כספים ומשא ומתן עם הממסד הלבן,

מכונה "האפקטים הרדיקליים האגפיים". האפקטים הם "רדיקליים" משום שהם מתאפיינים בפעולה חריפה הכוללת עימות אידיאולוגי ופיזי עם הממסד, והם "אגפיים" משום שהם מצליחים להשפיע על המרכז הפוליטי מן השוליים בפעולת איגוף. הוא (החוקר הרברט היינס) מחלק את פעולת האיגוף לשניים: "אפקטים חיוביים ואפקטים שליליים". אפקט חיובי מתרחש כאשר קבוצה רדיקלית עושה פעולה בעלת אופי מיליטנטי כלפי השלטון או הממסד, וכתוצאה מפעולה זו פונים אנשי השלטון והממסד אל קבוצה מתונה יותר המזוהה עם המאבק ומנסים לקיים עמה, ולא עם הרדיקלים, משא ומתן לפתרון אותה בעיה או סוגיה שהעלו הרדיקלים בפעולתם. המתונים מנצלים את האפקט הן לקידום פתרון הבעיה, על פי תפיסתם, והן ובעיקר לקידום מעמדם וכוחם הפוליטי. אפקט שלילי מתרחש כאשר הפעולה המיליטנטית של הרדיקלים היא קיצונית מדי, עד כדי כך שהממסד סוגר את כל צינורות המשא ומתן ופונה לדיכוי המאבק, כולל פגיעה בקבוצות המתונות.... (סמי שלום-שטרית, המאבק המזרחי בישראל, עמוד 26).

ד"ר סמי שלום שטרית נולד ב-1960, במרוקו. ב-1963 עלה לישראל עם משפחתו וגדל באשדוד. ד"ר למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן, למד באוניברסיטת קולומביה בניו יורק. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על ההיסטוריה הפוליטית של המזרחים בישראל. המחקר עובד לספר ויצא לאור בספריית אופקים של הוצאת עם עובד. פרסם מאמרים רבים בארץ ובעולם על החברה הישראלית, יחסים אתניים-מעמדיים, תרבות, חינוך והכיבוש הישראלי. בשנות התשעים היה פעיל מרכזי בתנועות חברתיות ומזרחיות כמו "קדמה - למען חינוך עיוני שוויוני בישראל", ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית".

קריאה מודרכת: "להחריב עולמי יצאתם?"

הלכו הוא ובנו... והתחבאו במערה. התרחש נס ונברא להם חרוב ומעיין מים, והיו פושטים בגדיהם והיו יושבים עד צווארם בחול. כל היום למדו ובזמן התפילה היו מתלבשים, מתכסים ומתפללים וחוזרים ופושטים בגדיהם שלא יבלו. ישבו שתיים עשרה שנים במערה.

בא אליהו ועמד על פתח המערה ואמר: "מי יודיע לבר יוחאי שמת הקיסר ובטלה גזרתו".

יצאו, ראו אנשים חורשים וזורעים.

אמר: "מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!" כל מקום שנותנים היו עיניהם מיד נשרף.

יצאה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערכתכם".

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

הלכו הוא ובנו - רבי שמעון בורח מהרומאים ולוקח את בנו עמו. **התרחש נס ונברא להם...** במערה מתרחש נס לרבי שמעון ובנו, נברא להם עץ של חרובים ומעיין מים מהם הם יוכלו להתקיים. **והיו פושטים את בגדיהם...** נראה שהמחיר שנאלץ לשלם רבי שמעון, חיים בצמצום וניתוק חברתי, אינו גורם לו להתרחק מערכים ומאידילים. במשך 12 שנה הוא חי חיי רוח: מתקיים ממים ומחרובים בלבד, לובש את אותם בגדים ועוסק כל היום בלימוד תורה ובתפילה. **בא אליהו ועמד...** אליהו הנביא בא לבשר לרבי שמעון שמת הקיסר, ושאלו הוא נרדף עוד על ידי השלטונות. הגעתו של אליהו היא סמלית. אליהו נודע בקנאותו, ועל כן הוא נשלח למערה. עם זאת, גם אליהו אינו מסוגל לדבר עם רבי שמעון ישירות, אלא עומד על פתח המערה. **יצאו, ראו אנשים...** מה קורה לרבי שמעון ובנו כאשר הם יוצאים מהמערה? איך ניתן להסביר את התנהגותם? לאחר 12 שנה של הסתגרות מאונס במערה, המפגש של רבי שמעון ובנו עם המציאות היומיומית מסתיים בחורבן. אף שהם יצאו מהמערה ומחיי ההתבודדות, הם אינם מסוגלים להשתלב בחברה. הם שורפים כל מה שנקרה בדרכם, כיוון שהם אינם מסוגלים לשאת את העיסוק בחיי החומר אחרי שעסקו בתורה תוך התעלמות כמעט מוחלטת מהצרכים החומריים. החיים מחוץ למערכת ומחוץ לחברה ככלל הטביעו חותם על בר יוחאי ובנו. החיים בעמדה של "להיות בחוץ" חידדו את השיפוטיות והביקורתיות שלהם ביחס לעולם. אחרי שחיו חיים אידאליסטיים "טהורים", הם מציבים אידאל שהעולם אינו יכול לעמוד בו. הביקורתיות שלהם אינה רק ביחס לשלטונות או ל"ממסד", אלא היא גם ביחס לאנשים מהקהילה שהם משתייכים אליה, ולבני אדם ככלל.

קודם לכן דנו בשאלת המחיר שכרוך בהשקפת עולם ביקורתית ובנקיטת עמדה ערכית. המחיר לעתים מרפה ידיים והוא גורם משפיע במעבר ממודעות לעשייה. הקטע שקראנו מציג היבט אחר בהקשר זה. דבקתם של בר יוחאי ובנו באידאלים הביאה אותו להצבת רף ערכי גבוה מאוד ולחוסר סובלנות כלפי מי שאינו עומד ברף זה. חוסר הסובלנות ואי-הנכונות להתפשר על האידאל מביאות במקרה של בר יוחאי להרס וחורבן. במקרה שלפנינו, הפער בין המציאות ובין האידאל והחזון הערכי אינו ניתן לגישור: בר יוחאי ובנו גולים חזרה למערה, כיוון שהעולם אינו מסוגל לעמוד באמות המידה הגבוהות שהציבו.

* האם היו מצבים שבהם אידאל או חזון שלכם נתקל בקירות המציאות?

* כיצד הגבתם?

* האם היום הייתם פועלים אחרת? כיצד?

מטרת השאלות היא לבחון זוויות שונות בחיבור שבין ערכים למנהיגות, תוך חיבור אישי של המשתתפים לנושא. המשתתפים עשויים להעלות חוויות שבהן הפער בין מציאות אידאלית, העולם כפי שהוא יכול להיות, ובין המציאות כמות שהיא, גרר תחושות של תסכול ואכזבה. תחושות אלו עלולות לפתח יחס שיפוטי ומנוכר. היעדר נכונות להתפשר על האידאל או לגלות סובלנות כלפי מי שאינם מחויבים לו, מביאים לראייה דיכוטומית ולהסתגרות. יוצא אפוא שאידאלים וחזון, שמניעים לפעול למען מציאות טובה יותר, עלולים לחדד את השיפוטיות והניכור, להפוך לגורם שחוסם שינוי חברתי ומונע פעולה.

המשתתפים עשויים להצביע על דרכים שונות שבאמצעותן התמודדו עם הפער. דרך אחת היא ההכרה בכך שקיים "שטח אפור". לא כל דבר הוא בגדר "טוב" או "רע" מוחלט, אלא באמצע. שאלה שאפשר להעלות בהקשר זה היא האם התפיסה של שטחים "אפורים" לא טומנת בחובה סכנה של טשטוש ערכי ומקשה את העוקץ של אידאלים וראייה ביקורתית.

דרך אפשרית שנייה היא ראייה תהליכית: נכונות להתפשר או להתגמש בטווח הקצר, במטרה להביא לשינוי בטווח הארוך, או לוותר ויתורים "קטנים", אבל עדיין לא לוותר "בגדול". ניתן להציג בקבוצה את המונחים "אסטרטגיה" ו"טקטיקה": המונח "אסטרטגיה" משמעותו קביעת מטרות ובחירת דרכי פעולה למימושן. המונח "אסטרטגיה" מתייחס למערך כולל ("ל"בגדול"), לעומת המונח "טקטיקה" שמתייחס להקשר ספציפי ("בקטן"). כך, למשל, בהקשר הצבאי טבועה האמרה שלפעמים צריך להפסיד בקרב על מנת לנצח במלחמה. האם תמיד נוכל לשים את האצבע על השלב שבו ויתורים זמניים הופכים בדיעבד לקבועים או על השלב שבו הויתורים ה"קטנים" או הטקטיים מצטברים לוותר "גדול"?

קריאה מודרכת: "די לעולם אני ואתה"?

הלכו וישבו שנים עשר חודש. אמרו: "משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חודש".

יצאה בת קול ואמרה להם: "צאו ממערתכם". כל מקום שהיה מכה רבי אלעזר היה מרפא רבי שמעון. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה".

בערוב יום שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שני צרורות הדסים ורץ בין השמשות.

אמרו לו: "אלה למה לך?"

אמר להם: "לכבוד שבת".

אמרו לו: "ויספיק לך בצרור אחד?"

ענה להם: "אחד כנגד 'זכור' את יום השבת לקודשו' ואחד כנגד 'שמור' את יום השבת לקדשו".

אמר לו לבנו: "ראה כמה חביבין מצוות על ישראל". נתיישבה דעתם.

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

הלכו וישבו... - רבי שמעון ורבי אלעזר שבו למערה למשך שנה. **אמרו: משפט רשעים...** במסכת עדויות במשנה אומר רבי עקיבא כי זמן תיקון הנפש של רשעים בגיהנום הוא 12 חודש (מסכת עדויות, ב, י). מהאמירה עולה כי בר יוחאי ובנו מייחסים משמעות לשהותם השנייה במערה: היא באה כעונש וכסימן לכך שעליהם לתקן את

דרכיהם. היציאה השנייה מהמערה מלווה בציפייה לשינוי בבר יוחאי ובבנו. **כל מקום שהיה...** לכאורה אכן חל שינוי ברבי שמעון. הוא אינו מגלה חוסר סובלנות כמו בפעם הראשונה שיצאו מהמערה, אלא מרפא כל מה שבנו אלעזר מכה. מה גרם לשינוי? **אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה"** - מה נוכל ללמוד מהאמירה על השינוי שחל ברבי שמעון? רבי שמעון מצא דרך לחיות ולהשתלב בעולם בכך שהוא אינו מבקש עוד מסביבתו לעמוד באידאל שהציב, אלא מיעד את לימוד התורה לו ולבנו בלבד. פנייתו לבנו, "די לעולם אני ואתה", מצביעה על כך כי לא חל שינוי באופן שבו הוא תופס את עצמו, אלא באופן בו הוא תופס את העולם. בר יוחאי אינו מתפשר על האידאל, ועל אורח החיים ה"נכון" בעיניו, אך הוא אינו מצפה שכלל האנשים יממשו את האידאל. האמירה "די לעולם אני ואתה" משקפת מודל של מנהיגות. לפי מודל זה, ההנהגה מופקדת בידם של מעטים שיכולים לעמוד באמות מידה ערכיות גבוהות. אורח חיים אידיאלי אינו מיועד לכלל, אלא רק ליחיד סגולה. דרך שנייה לקרוא את פנייתו של בר יוחאי היא כשאלה (התלמוד אינו כולל סימני פיסוק, ולכן ניתן לקרוא את הטקסט באופנים שונים). ניתן לפרש דבריו של בר יוחאי כשיקוף לרבי אלעזר של המשמעות של מעשיו: אם רבי אלעזר ישרוף הכול, לא יישאר בעולם דבר מלבדם. **בערוב שבת...** אחרי שרבי שמעון בוחר שלא לשפוט את סביבתו על פי אמות מידה מחמירות, הוא פוגש בזקן האוחז בשני צרורות של הדסים. הזקן מעורר את סקרנותם, והם שואלים אותו מדוע הוא אוחז שני צרורות, כאשר מספיק צרור אחד. נראה כי התשובה של הזקן גורמת לשינוי ביחסם של רבי שמעון ורבי אלעזר.

* במה שונה הזקן מהאנשים שפגשו בתחילת דרכם? מדוע המפגש עם הזקן מביא ליישוב דעתם של רבי שמעון ורבי אלעזר?

תיאור המפגש של רבי אלעזר ורבי שמעון עם הזקן פותח בהצגת הזמן בו הם נפגשים: ערוב שבת, בין השמשות. מסגרת הזמן היא סימבולית, היא תפר בין עולם החול לעולם הקודש. שעת בין השמשות יוצרת הזדמנות למפגש מסוג אחר של רבי שמעון ורבי אלעזר עם סביבתם. הם אינם רואים רק את העיסוק בחיי החומר, אלא גם את הזיקה לעולם הרוח. הראייה החד־ממדית של רבי אלעזר ובר יוחאי את סביבתם ("מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה"), הופכת לראייה מורכבת: הזקן אמנם עוסק בחיי שעה, אך עם זאת, חיי הרוח ועולם הקודש הם משמעותיים עבורו. בעוד שנקודת המבט של רבי אלעזר ורבי שמעון הייתה של "או/או", הזקן מציג אורח חיים של "גם וגם". המורכבות שמסמלת הדמות של הזקן, החי בשני העולמות או את שני העולמות, היא מורכבות שאנו פוגשים גם במציאות של ימינו: אנשים שבוחרים לא להיות מוגדרים כ"חילוניים" או כ"דתיים", למשל.

על אף שמסגרת הזמן יצרה הזדמנות למפגש מסוג אחר, חשוב להדגיש כי מפגש זה לא יכול היה להתקיים אלמלא השינוי שחל בבר יוחאי. מתחילת הסיפור, בר יוחאי נמצא תמיד בעמדת ביקורת כלפי מי שפגש: הרומאים, האנשים שחורשים וזורעים. כאשר הוא מרפה מהביקורתיות ומהשיפוטיות, הוא מגלה דרכים אחרות למימוש אידאל רוחני, שמערערות על השקפת העולם הדיכוטומית. הזקן אמנם אינו מקדיש את כל עתותיו לתורה, אך עם זאת הוא מייחס חשיבות מיוחדת

לקיום המצוות. התורה והרוחניות הם חלק משמעותי בחייו. המפגש עם הזקן מיישב את דעתם. הם אינם רק מגלים יחס סובלני ויכולת לשאת את העולם על חולשותיו, אלא מגלים את מעלותיו.

הקטע האחרון שנקרא מתאר את חזרתו של רבי שמעון לקהילה.

קריאה מודרכת: "אלך ואתקן"

שמע רבי פינחס חתנו, ויצא לקראתו.
הכניסו לבית המרחץ, והיה מטפל בבשרו.
ראה שהיו בו סדקים בעורו, והיה בוכה, ונשרו דמעות עיניו וציערו אותו.
אמר לו: "אוי לי שראיתך בכך".
אמר לו: "אשריך שראיתנו בכך, שאלמלא לא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך".
בתחילה כאשר היה מקשה ר' שמעון בן יוחאי קושיה, היה מתרץ לו רבי פינחס בן יאיר שנים־עשר תירוצים. לבסוף, כאשר היה מקשה רבי פנחס בן יאיר קושיה, היה מפרק לו רבי שמעון בן יוחאי עשרים וארבעה תירוצים.
אמר: "הואיל והתרחש לי נס, אלך ואתקן דבר".
דכתיב: "ויבא יעקב עיר שלם", ואמר רב: "שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו",
"ויחן את פני העיר", אמר רב: "מטבע תיקן להם"; ושמואל אמר: "שווקים תיקן להם"; ורבי יוחנן אמר: "מרחצאות תיקן להם".
אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"
אמרו לו: "יש מקום שיש בו ספק טומאה ויש צער לכוהנים להקיפו".
אמר: "היש אדם היודע שהייתה מוחזקת כאן טהרה?"
אמר לו זקן אחד: "כאן קיצץ בן־זכאי תורמסי תרומה".
עשה גם הוא כן, כל מקום שהיה קשה - טיהרו, וכל מקום שהיה רפה - ציינו. (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב לד, ע"א)

שמע רבי... הסיפור מתאר פגישה נרגשת בין בר יוחאי לחתנו, רבי פינחס. רבי פינחס רואה את הצלקות שנותרו על עורו של בר יוחאי ובוכה. אך בר יוחאי מנחם אותו, ואומר שאם לא היו צלקות אלו, לא היה מגיע למה שהוא היום. בר יוחאי מייחס משמעות לתקופה של הגלות במערה, שהייתה בעלת חשיבות מכרעת להתפתחותו האישית. אך מה טיבה של אותה התפתחות? **בתחילה היה מקשה...** ניתן לפרש את ההתפתחות בשתי דרכים. דרך אחת היא מידת הידיעות בתורה. בתחילה רבי שמעון היה מקשה ורבי פינחס היה מתרץ שנים עשר תירוצים. אך אחרי שחזר רבי שמעון היה מתרץ כמות רבה יותר: עשרים וארבעה תירוצים. אולם דרך שנייה לפרש את התהליך שעבר רבי שמעון היא בחילופי

התפקידים בינו לבין רבי פינחס. קודם לכן, רבי שמעון היה זה שמקשה את הקושיות, ורבי פינחס היה זה שמיישב אותן. אולם עם חזרתו, רבי שמעון הוא זה שמוצא דרכים ליישב את הקושי. **אמר: הואיל והתרחש לי נס...** רבי שמעון מבקש לתקן דבר עבור סביבתו, כהכרת תודה על כך שנתרחש לו נס. הכתוב מוסיף כי הוא מסתמך על דרש הפסוק "ויבא יעקב שלם... ויחן את פני העיר" (בראשית, פרק לג, פסוק יח). רב דורש את המילה "שלם" כשלמות הגוף, שלמות הממון ושלמות בתורה. **"ויחן את פני העיר"** הפרשנויות על הביטוי "ויחן" מחזירות אותנו לדיון בו פתחנו את הסיפור. הוויכוח בין רבי יהודה ורבי שמעון הוא על מעשיהם של רומי וניתן לראות בכך שלב נוסף במעבר של רבי שמעון ממקום של פירוק למקום של בנייה. אם פתחנו את הלימוד בביקורת שהוא מותח על מעשי הרומאים, ושיליה נחרצת, כאן הוא פונה לעשייה, ואף מחקה את מה שעשו הרומאים. מומלץ לבחון עם הקבוצה כיצד הם מפרשים את התנהגותו של רבי שמעון ואת המעגליות בסיפור: האם היא אות להתפשרות של רבי שמעון או שהיא מעידה על משהו אחר? **אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"** - רבי שמעון אינו מניח מראש או בוחן בעצמו מה יש לתקן, אלא פונה לאנשי העיר ושואל אותם. בסוף הסיפור התיקון של רבי שמעון הוא טיהור דרך לכוהנים. גם התיקון הזה הוא תיקון שנועד להקל, לאפשר לכוהנים קיצור דרך. ניתן לראות בכך התרצות של רבי שמעון ביחס לצרכים החומריים. הוא אינו מבטל אותם, אלא מנסה לאפשר חיים נוחים יותר.

* האם ניתן למצוא ביטוי לשינוי שחל ברשב"י בעקבות השהייה במערה והמפגש עם הזקן? במה שונה בר יוחאי "שלפני" מבר יוחאי ש"אחרי"?

סיכום

נסגור את המפגש בציטוט מתוך מסכת עבודה זרה (מהתלמוד הבבלי). בטקסט מתואר דרשיח בין מלכות רומי שבאה לתת דין וחשבון על מעשיה בפני הקב"ה: אמר להם הקב"ה: "במה עסקתם?" אומרים לפניו: "ריבוננו של עולם, הרבה שווקים תיקנו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה". אמר להם הקב"ה: "שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם: תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא" (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה ב, ע"א) לכאורה, בסיפור שקראנו הסוף הוא מעגלי: בר יוחאי מבקש לתקן דבר, ואף לחקות את מעשי הרומאים, שבתחילת הסיפור מתח עליהם ביקורת חריפה. איך ניתן לפרש את סוף הסיפור ואת התהליך שעבר בו בר יוחאי? איזה מענה נותן הסיפור לשאלה בה פתחנו את המפגש: מה מאפשר מעבר מעמדת ביקורת ופירוק לבנייה מחדש?

ניתן לפרש את השינוי שחל בבר יוחאי כ"התרככות" בעמדות, ונכונות להתפשר. על אף שנראה כי בר יוחאי צדק בביקורת שמתח על הרומאים, ייתכן שהלקח שאנו מפיקים מהסיפור הוא ש"להיות צודק" זה לא מה שיוביל לשינוי חברתי. אולי כדי לעשות, צריך להיות יותר פרגמטיים ולדעת לפעמים להניח את הביקורתיות בצד.

דרך אחרת לפרש את השינוי היא לא כהתמתנות ופשרה אלא כשינוי אסטרטגי. בר יוחאי אמנם מבקש להתקין גשרים ומקוואות, אך הוא עושה זאת למטרות שונות בתכלית. על

אף שברובד הגלוי, התיקון שמבקש לעשות בר יוחאי דומה לזה של הרומאים, המהות שונה. יש שיקראו את המעשה כאסטרטגיה חתרנית: ברובד הגלוי נראה שהיא משמרת את הקיים ואינו קוראת עליו תיגר, אך למעשה היא בונה משהו אחר תחתיו. בין אם נפרש את הסיפור כסיפור של התפשרות ובין כסיפור של שינוי אסטרטגי, המפגש משאיר אותנו עם נקודות למחשבה: בין אם מדובר בסיפור של פשרה, ובין אם מדובר בסיפור של שינוי אסטרטגי עולה השאלה על מה אני מוכן להתפשר או לשנות, ולשם מה. גם אם קיים פער בין אידאל למציאות, שלא תמיד ניתן לגישור, האידאל משמש מצפן שמנחה אותנו גם בשאלות אלו.

אידאל ומציאות: קריאה מודרכת – "שמעון שגינה"

ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וישב רבי יהודה בן גרים לידם. פתח רבי יהודה ואמר: "כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תיקנו שווקים, תיקנו גשרים, תיקנו מרחצאות".

רבי יוסי שתק.

נענה רבי שמעון ואמר: "כל מה שתיקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן. תיקנו שווקים - להושיב בהם זונות, מרחצאות - לעדן בהם את עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס".

הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות.

אמרו: "היהודים שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - ייהרג". (תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

* האם גם בסוגיות ש"בוערות" לכם נקיטת עמדה כרוכה במחיר? מהו?
* איך המחיר משפיע על הרצון שלכם לפעול ולשנות?

השפעות אלה של הרדיקלים על המתונים בתחומים שונים של המאבק, בעיקר גיוס תמיכה ציבורית, תקשורת, גיוס כספים ומשא ומתן עם הממסד הלבן, מכונה "האפקטים הרדיקליים האגפיים". האפקטים הם "רדיקליים" משום שהם מתאפיינים בפעולה חריפה הכוללת עימות אידיאולוגי ופיזי עם הממסד, והם "אגפיים" משום שהם מצליחים להשפיע על המרכז הפוליטי מן השוליים בפעולת איגוף. הוא (החוקר הרברט היינס) מחלק את פעולת האיגוף לשניים: "אפקטים חיוביים ואפקטים שליליים". אפקט חיובי מתרחש כאשר קבוצה רדיקלית עושה פעולה בעלת אופי מיליטנטי כלפי השלטון או הממסד, וכתוצאה מפעולה זו פונים אנשי השלטון והממסד אל קבוצה מתונה יותר המזוהה עם המאבק ומנסים לקיים עמה, ולא עם הרדיקלים, משא ומתן לפתרון אותה בעיה או סוגיה שהעלו הרדיקלים בפעולתם. המתונים מנצלים את האפקט הן לקידום פתרון הבעיה, על פי תפיסתם, והן ובעיקר לקידום מעמדם וכוחם הפוליטי. אפקט שלילי מתרחש כאשר הפעולה המיליטנטית של הרדיקלים היא קיצונית מדי, עד כדי כך שהממסד סוגר את כל צינורות המשא ומתן ופונה לדיכוי המאבק, כולל פגיעה בקבוצות המתונות... (סמי שלום-שטרית, המאבק המזרחי בישראל, עמוד 26).

ד"ר סמי שלום שטרית נולד ב-1960, במרוקו. ב-1963 עלה לישראל עם משפחתו וגדל באשדוד. ד"ר למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן, למד באוניברסיטת קולומביה בניו יורק. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על ההיסטוריה הפוליטית של המזרחים בישראל. המחקר עובד לספר ויצא לאור בספריית אופקים של הוצאת עם עובד. פרסם מאמרים רבים בארץ ובעולם על החברה הישראלית, יחסים אתניים-מעמדיים, תרבות, חינוך והכיבוש הישראלי. בשנות התשעים היה פעיל מרכזי בתנועות חברתיות ומזרחיות כמו "קדמה - למען חינוך עיוני שוויוני בישראל", ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית".

ממזרח שמש

המרכז למנהיגות יהודית חברתית
מיסודה של יאבי חי ישראל ובמסגרת 'כל ישראל חברים'

אידאל ומציאות: קריאה מודרכת – "להחריב עולמי יצאתם?"

הלכו הוא ובנו... והתחבאו במערה. התרחש נס ונברא להם חרוב ומעיין מים, והיו פושטים בגדיהם והיו יושבים עד צווארם בחול. כל היום למדו ובזמן התפילה היו מתלבשים, מתכסים ומתפללים וחוזרים ופושטים בגדיהם שלא יבלו. ישבו שתיים עשרה שנים במערה.

בא אליהו ועמד על פתח המערה ואמר: "מי יודיע לבר יוחאי שמת הקיסר ובטלה גזרתו".

יצאו, ראו אנשים חורשים וזורעים.

אמר: "מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!" כל מקום שנותנים היו עיניהם מיד נשרף.

יצאה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם".

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

* האם היו מצבים שבהם אידאל או חזון שלכם נתקל בקירות המציאות?

* כיצד הגבתם?

* האם היום הייתם פועלים אחרת? כיצד?

אידאל ומציאות: קריאה מודרכת – "די לעולם אני ואתה?"

הלכו וישבו שנים עשר חודש. אמרו: "משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חודש".

יצאה בת קול ואמרה להם: "צאו ממערתכם". כל מקום שהיה מכה רבי אלעזר היה מרפא רבי שמעון. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה".

בערוב יום שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שני צרורות הדסים ורץ בין השמשות.

אמרו לו: "אלה למה לך?"

אמר להם: "לכבוד שבת".

אמרו לו: "ויספיק לך בצרור אחד?"

ענה להם: "אחד כנגד 'זכור את יום השבת לקודשו' ואחד כנגד 'שמור את יום השבת לקדשו'".

אמר לו לבנו: "ראה כמה חביבין מצוות על ישראל". נתיישבה דעתם.

(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב)

* במה שונה הזקן מהאנשים שפגשו בתחילת דרכם? מדוע המפגש עם הזקן מביא ליישוב דעתם של רבי שמעון ורבי אלעזר?

אידאל ומציאות: קריאה מודרכת – "אלך ואתקן"

שמע רבי פינחס חתנו, ויצא לקראתו.
הכניסו לבית המרחץ, והיה מטפל בבשרו.
ראה שהיו בו סדקים בעורו, והיה בוכה, ונשרו דמעות עיניו וציערו אותו.
אמר לו: "אוי לי שראיתך בכך".
אמר לו: "אשריך שראיתנו בכך, שאלמלא לא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך".
בתחילה כאשר היה מקשה ר' שמעון בן יוחאי קושיה, היה מתרץ לו רבי פינחס בן יאיר שנים-עשר תירוצים. לבסוף, כאשר היה מקשה רבי פנחס בן יאיר קושיה, היה מפרק לו רבי שמעון בן יוחאי עשרים וארבעה תירוצים.
אמר: "הואיל והתרחש לי נס, אלך ואתקן דבר".
דכתיב: "ויבא יעקב עיר שלם", ואמר רב: "שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו",
"ויחן את פני העיר", אמר רב: "מטבע תיקן להם"; ושמואל אמר: "שווקים תיקן להם";
ורבי יוחנן אמר: "מרחצאות תיקן להם".
אמר: "היש דבר שצריך תיקון?"
אמרו לו: "יש מקום שיש בו ספק טומאה ויש צער לכוהנים להקיפו".
אמר: "היש אדם היודע שהייתה מוחזקת כאן טהרה?"
אמר לו זקן אחד: "כאן קיצץ בן-זכאי תורמסי תרומה".
עשה גם הוא כן, כל מקום שהיה קשה - טיהרו, וכל מקום שהיה רפה - ציינו.
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת שבת לג, ע"ב-לד, ע"א)

* האם ניתן למצוא ביטוי לשינוי שחל ברשב"י בעקבות השהייה במערה והמפגש עם הזקן?
במה שונה בר יוחאי "שלפני" מבר יוחאי ש"אחרי"?

אידאל ומציאות: סיכום

אמר להם הקב"ה: "במה עסקתם?"
אומרים לפניו: "ריבונו של עולם, הרבה שווקים תיקנו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה".
אמר להם הקב"ה: "שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם: תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא".
(תרגום מתלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה ב, ע"א)

